

**GONDOLAT – DEBRECENI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK KIADVÁNYAI**

AMI A MÚLTBÓL ELKÍSÉR

**A CSALÁDJOGI TÖRVÉNY
ÖTVEN ÉVE**

**Szerkesztette
GYEKICZKY TAMÁS**

GONDOLAT – DEBRECENI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK
KIADVÁNYAI II.

AMI A MÚLTBÓL ELKÍSÉR

A CSALÁDJOGI TÖRVÉNY
ÖTVEN ÉVE

TANULMÁNYOK

Szerkesztette
Gyekiczky Tamás

GONDOLAT – DEBRECENI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BUDAPEST, 2005

A kötet tanulmányai
A DEBRECENI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARA
és
A MISKOLCI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARA
POLGÁRI JOGI,
valamint
POLGÁRI ELJÁRÁSJOGI
tanszékeinek Debrecenben 2004. április 23-án rendezett közös konferenciáján
elhangzott előadások alapján készültek.

A kötet szerzői és szerkesztői köszönetet mondanak a két kar dékáni vezetésének
a támogatásért, valamint Dr. Bíró György és Dr. Csécsy György
egyetemi tanároknak a konferencia előkészítésében vállalt szerepükért.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2005
Szerkesztés © Gyekiczky Tamás, 2005

www.gondolatkiado.hu
A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Koltai Mária
Műszaki szerkesztő Pintér László
A kiadási munkálatokat a Books in Print végezte

ISBN 963 9567 43 4

TARTALOM

A szerkesztő előszava	7
I. rész. ELMÉLETI ÖSSZEGZÉSEK	
<i>Dr. Kőrös András</i> „Múlt s jövőndő tán együtt van” – megörzendő és új elemek a családjogban az új Ptk. kodifikációja során	11
<i>Dr. Weiss Emília</i> Néhány kérdés a készülő Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyve Koncepciója köréből	20
<i>Dr. Wopera Zsuzsa</i> A családjog egységesítése Európában – az eljárásjogász szemszögéből	43
II. rész. TÖRTÉNETI PROBLÉMÁK	
<i>Dr. Nagy Andrea</i> A házassági perek Csjt.-beli szabályozásának történeti előzményei	61
<i>Dr. Gyekiczky Tamás</i> Családjogi perek és a politikai jogalkotás	75
<i>Izsóné dr. Ács Alexandra</i> A családjogi jogszabályok fejlődése, különös tekintettel az elmúlt 50 évre	93
III. rész. A JOGALKALMAZÁS ÚTVESZTŐI	
<i>Szilágyiné dr. Karsai Andrea</i> Az egyéni vállalkozás megítélése a családjog tükrében	111
<i>Dr. Diószeginé dr. Szolyák Elvira</i> Bontóperek egy bíró szemével	118
<i>Dr. Molnár Judit</i> Gondolatok a házasság egyező akaratnyilvánításán alapuló felbontásáról	124
<i>Dr. Endrődiné dr. Mészáros Gabriella</i> Bizonyítás a gyermekelhelyezési perekben	133
<i>Dr. Nagy Adrienn</i> A bizonyítási lehetőségek kimerítése és ki nem merítése a származási perekben	139
SUMMARY	151

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Az olvasó hivatalos nevén tanulmánykötetet tart a kezében, ám e kifejezés nem tükrözi hűen a kötet írásából áradó szellemi izgalmat, a megközelítések és mondanivalók sokszínűségét. A tanulmányok eredeti szövegei ugyanis egy konferencián előadások formájában hangzottak el (a konferenciát a Debreceni és a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karainak Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi tanszékei Debrecenben 2004 áprilisában rendezték), és az eleven szavak pezsgése, polemikus hangvétele élénkíti a kötet írásait, feloldva ezzel a tudományos munkák sokszor szürke és unalmas stílusát.

A kötet szerkesztője már az előadások alatt arra a következtetésre jutott, hogy az elhangzottakat kötetbe rendezve a szakmai és értelmiségi közvélemény elé kell tárni, s meg kell próbálni a szélesebb olvasóközönség elérését. E feladatra vállalkozott a Gondolat Kiadó, s a szerkesztő reményei szerint a kötet kiadásával nem válszott rosszul.

A családjog Magyarországon az utóbbi évekig sohasem volt kedvenc területe a jogi élet prominenseinek, a családjogi perek tárgyalásairól hiányoztak az úgynevezett sztárügyvédek. Terepe lett ugyanakkor a nem hivalkodó, de minőséget felmutató szakmai tudásnak, a bírói és a jogászti tisztességnek, hiszen a családjog által befolyásolt mindennapi életviszonyaink e nélkül felborulnának. Napjainkban azonban megfigyelhető a jogterület felértékelődése, a modern polgári Magyarország megteremtése ugyanis elengedhetetlen a családi életviszonyok, vagyoni és házastársi életközösségek korszerű szabályai nélkül. A felértékelődés látható jele, hogy a családjog új kódexe – a tervek szerint – az új Polgári Törvénykönyv egyik fejezete (Családjogi Könyv) lesz.

Az út hosszú és göröngyös volt idáig. Az 1989–1990-ben bekövetkezett rendszerváltás jogi földindulása csak részben, kívülről, a kapcsolódó jogterületek felől érintette a családjog területét. Ennek köszönhető, hogy ma is az 1952. évi IV. törvény (a házasságról, a családról és a gyámságról) az, amelyik összegzi, koncentrálja a családjog legfontosabb szabályait.

Napjainkra a cím mögött álló törvényben alaposan megváltozott a jogi tartalom, számos intézménye köszönő viszonyban sincs az eredeti jogalkotói elképzelésekkel. Kötetünk néhány tanulmánya erről a tartalmi változásról íródott, megosztva velünk a történelmi átalakulások mára láthatóvá váló ívének társadalomtudományi tapasztalatait. Az idő azonban túllépett a családjogi törvényen – és nem csak a számozáson –, erről viszont a kötet nyitó tanulmányai győzik meg az olvasót.

Összefoglalva: könyvünk azt az utat mutatja, amit a családjogi kódex 1952-től az Európai Unió szabályainak befogadásáig bejárt. Az út kezdete a sztálini jogalkotás és a szovjet jog átvételének mintatörvényeként emlegetett 1952-es jogszabály megalkotása volt, a végpont a polgári joggá (polgárok jogává) vált, s az európai szabályozásba beilleszkedő Családjogi Könyv (lesz). A tanulmányok feldolgozzák a kezdeteket, az 1952-es törvénnyel megtagadott magyarországi családjogi tradíciót, de vállalják azt is, hogy politikai értékítéletek helyett a megtett út kritikai értékelését elvégezve felmutassák azt, ami ma is megőrzendő. Nem kell kidobni a hajóból, ami korszerű és modern volt már akkor is, amikor a törvény évszáma a magyar társadalomtörténet egyik mélypontjának évszámával volt azonos. Az 1952. évi törvény túllépett számos idejétmúlt jogi szabályon éppúgy, mint ahogy először mondta ki a gyermekek egyenjogúságát – azok családi státusától függetlenül –, illetve először tett hitet férfi és nő házasságon belüli teljes egyenlőségéről. Mindez ma is vállalható, a megőrzött értékek nemcsak minőségileg értékesebbé, hanem szilárdabbá is teszik a jognak e rendszerét. Paradox, de igaz, a megőrzött szabály és a hatályában fenntartott jogi norma az uniós tagság után nemzeti jogként az Európai Unió jogává vált.

A kötetnek azok a tanulmányai, amelyek a bírói gyakorlatot írják le, természetesen még nem reflektálhatnak az új fejlődési pályára. Ezek az írások a mindennapi jogalkalmazás azon jogi, emberi, morális és szakmai dilemmáit mutatják be, amelyekkel az ítélkező bírónak mindennap szembe kell néznie. Az írások szerzői – lévén többségükben többéves, évtizedes tapasztalattal rendelkező gyakorlati szakemberek – számos megoldásra váró kérdést, problémát jeleznek. Ezen problémák jogalkotói rendezésére a jövőben éppúgy szükség van, mint az Európai Unió közösségi jogának átvételére.

Szerzőink – egyben a konferencia előadói – egyetemi oktatók, bírák, ügyvédek, ám a családjog valamennyiük számára tartós és komoly szakmai, emberi és kutatói kihívást és elkötelezettséget jelent. A szerzők eltérő szakmai tapasztalatai, kutatói törekvései vezettek a kötet sokszínű hangvételéhez, módszertani és kutatói gazdagságához. A szerkesztő örömmel képviselte azt az álláspontot, miszerint csak a különböző elméleti fejtegetések, az egymástól eltérő megközelítések együttese tudja befogni e szerteágazó, de mindennapi életünkben szüntelenül jelen levő jogterületet. Csak a problémák és elméletileg feldolgozott kérdések gazdag rendszere képes felvállalni egy élő jogterület bemutatását a szélesebb közvélemény előtt. A szerkesztő reményei szerint a kötet segíti majd a viták tisztázását és a hatékony, korszerű szabályozási megoldások megfogalmazását. Ezért is illeti köszönet a szerzőket és a kiadót.

Debrecen, 2005. február

Dr. Gyekiczky Tamás

I. RÉSZ
ELMÉLETI ÖSSZEGZÉSEK

Dr. Kőrös András*

„MÚLT S JÖVENDŐ TÁN EGYÜTT VAN” –
MEGŐRZENDŐ ÉS ÚJ ELEMEEK
A CSALÁDJOGBAN
AZ ÚJ PTK. KODIFIKÁCIÓJA SORÁN

Az új Ptk. kodifikációs munkáinak kezdetén vita folyt arról, hogy a családjog anyaga a készülő Kódexben legyen-e elhelyezve vagy sem. Magam – bevallom – akkor még azok közé tartoztam, akik ellenezték a családjognak a Polgári Törvénykönyvbe integrálását, elsősorban a családjogi viszonyoknak a polgári jog hagyományos anyagától eltérő sajátosságai miatt.¹ Csak példaként említve: a polgári jogi viszonyokat az individuális vagyoni érdekek határozzák meg (e jellegzetessége miatt titulálta Heine a magánjogot „az önzés bibliájának”), míg a családi kapcsolatok fő működtető ereje az „önzetlenség”, az egymás támogatásának erkölcsi alapú kötelezettsége. Emellett a családjogi szabályozásban több jogág „fűt össze” egymással, közjogi elemek ugyanúgy megtalálhatók benne (például az örökbefogadás, gyámság szabályozásában), mint magánjogiak. Végül a Csjt. módosításai – elsősorban az 1974-es és 1986-os Csjt. Novellára, valamint az 1995-ös, a gyermekek jogait érintő módosításra gondolok – többé-kevésbé követték a viszonyok változásaiból eredő igényeket, és elfogadható megoldásokat adtak a gyakorlat problémáira.

A kodifikációs munka haladtával azonban meggyőződésemmé vált, hogy a családjogi szabályoknak egy átfogó magánjogi kódexben van a helye, mert azok lényegében „a legintimebb” magánjogot foglalják magukban. E jogterület legfontosabb alapelve a be nem avatkozás, hiszen „a házasság és a család intézményére más jogintézményeknél erősebben jellemző, hogy... számos vonatkozásuk a jogi beavatkozást nem vagy kevésbé igényli vagy éppen kevésbé tűri”.² A családjog alapelveinek érvényre jutását tehát az esetek nagy részében az államnak a beavatkozástól való tartózkodása valósítja meg. Ott viszont, ahol a gyermek, a család, a házastárs védelmének érdekében szükséges, az állam gyors és hatékony közbelépése kívánatos. Ezt a kötelezettséget fogalmazza meg az ET Miniszteri Bizottságának R. 91/9. sz. ajánlása a családjogi ügyekre vonatkozó szükségintézkedésekről. A Nemzetközi Családjogi Társaság 2003. őszi Európai Regionális Konferenciájá-

* *Dr. Kőrös András*: a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának tanácsvezető bírója, a családjog újrakodifikálásának irányítója.

¹ A kérdésről részletesen lásd Weiss Emilia: Az új Ptk. és a családjogi viszonyok szabályozása. *Polgári jogi kodifikáció*, II. évfolyam, 2. szám, valamint Kőrös András: A Ptk. és a családjog kapcsolata – a gyakorló jogász személyével. *Polgári jogi kodifikáció*, I. évfolyam, I. szám.

² Csjt. Kommentár 1988, KJK, szerkesztette Petrik Ferenc, az idevonatkozó részt Weiss Emília írta. Csjt.: 1952. évi IV. törvény, a házasságról, a családról és a gyámságról.

nak a témája is az önrendelkezés szerepe volt a családjog modernizációjában Európában.

A családjog anyagának a Polgári Törvénykönyvbe való integrálása több lehetőséget ad hazánkban a modernizálásra, mint amennyit a Csjt.-nek a mai viszonyokhoz alakítása szükségszerűen felvetne; számos részletkérdés újragondolására, megvitatására nyílik mód. Ez megnyitja az utat ahhoz, hogy a XXI. század elején új, korszerű törvény szabályozza a családi kapcsolatokat. Ezzel korántsem kívánom azt mondani, hogy a fél évszázados Csjt. általában korszerűtlen lenne. Ezen a jogterületen a kodifikátor legfontosabb feladatának éppen azt tekintem, hogy végiggondolja, melyek a megőrzendő elemek, és milyen új elemekre van szükség a szabályozásban, hogy az említett cél megvalósuljon. Ritka alkalom ez, és különös érzés annak, aki ezzel a munkával foglalkozik, amit legjobban Vajda János költői szavaival jellemezhetnénk:

„Múlt s jövődő tán együtt van
Ebben az egy pillanatban ?”³

Előadásomban időbeli korlátok miatt a munka lényegét az új Ptk. Családjogi Könyvének három területén szeretném bemutatni: az élettársak jogi viszonyai, a házassági vagyoni jog és a szülői felügyelet néhány új szabályán keresztül.

AZ ÉLETTÁRSOK JOGI HELYZETE

A Családjogi Könyv koncepciójának kidolgozása során az egyik legtöbb vitát kiváltó kérdés az élettárs számára családjogi jogcímen biztosítandó jogoknak az erősítése, bővítése volt – kimondva-kimondatlanul azzal az indokkal, hogy az ilyen jogok erősítése a család, a házasság intézményének a további gyengítéséhez vezet. A mai magyar magánjog az élettársi kapcsolatnak a fogalmi meghatározásán kívül (Ptk. 685/A. §) csak az élettársi kapcsolat vagyoni hatásait rendezi, és pedig a Kötelmi jognak a társaságról szóló XLVI. fejezetében. Az új Családjogi Könyv nem kíván változtatni sem az élettársak fogalmán („két, házassághoz képest közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személy”), sem az élettársak vagyonszerzésének módján („együttélésük alatt a szerzésben való közreműködésük arányában szereznek közös tulajdont” stb. – Ptk. 578/G. §), sőt azon sem, hogy az élettársi kapcsolat tényhelyzet, és ezért nem formális jogi aktussal jön létre (nem javasolja tehát a regisztrált élettársi kapcsolat bevezetését, az azonos nemű élettársakra nézve sem). Az élettársi kapcsolat jelenlegi szabályozása azonban ma már nem felel meg sem az élettársi kapcsolatok jellegének, sem azok társadalmi megítélésének. Az élettársi kapcsolatban ugyanis az együttélés érzelmi, de gazdasági elemei is sokkal közelebb állnak a házassághoz, mint a polgári jogi tár-

³ Vajda János *Nádas tavon* című költeménye.

saságéhoz, és az élettársi kapcsolat nem tekinthető pusztán közös tulajdoni (dologi jogi) viszonynak sem.

A nyugat-európai jogrendszerek az elmúlt két évtizedben csaknem kivétel nélkül mind eljutottak a korábbi „semlegességi” állásponttól, amely az élettársakat „jogon kívüliekként” kezelte, a pozitív szabályozásig, amely általában bizonyos társadalombiztosítási juttatásokat, a magánjogban pedig tartási, lakáshasználati és vagyoni jogosultságokat biztosít az élettársaknak. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszik a tartós élettársi kapcsolatok számának nagymértékű növekedése és annak felismerése, hogy ma már nem feltétlenül azért választják az együttélők ezt az életformát, hogy kapcsolatukhoz – különösen annak megszűnése és a jogi rendezésre szoruló kérdések felmerülése esetén – semmiféle joghatás ne fűződjék. Több ország jogrendszere szinte a házastársakéival egyenlő jogokban részesíti az élettársakat. A magyar jogban is szaporodik azoknak a jogszabályoknak a száma, amelyek – az említett okok miatt – az élettársakat a házastársakéhoz hasonló jogokkal ruházzák fel (például özvegyi nyugdíj, lakásszerzési kedvezmények, eljárásjogi mentességek, összeférhetlenségi és kizárási szabályok).

A Csjt. sem tesz különbséget a szülői felügyeleti jogok tekintetében aszerint, hogy házastárs vagy élettárs szülőkről van-e szó, a reprodukciós eljárásban részt vett élettárs férfi apaságához törvényes vélelem fűződik, és az élettársi közös szerzésben is szerepe van a háztartásban, a gyermekek nevelésében végzett munkának. A bírói gyakorlatban nem vitás, hogy az élettársi kapcsolatban is szerepet játszik a szolidaritás, az egymás támogatásának kölcsönös kötelezettsége, ezért a kapcsolat megszűnésekor az együttéléssel szükségszerűen együtt járó tevékenységért, ápolásért, gondozásért ellenérték nem igényelhető.⁴ Mindezek arra mutatnak, hogy az élettársi jogviszony „kinötte” a kötelmi jogi kereteket. Az élettársi kapcsolat tehát – annak jellege és a jogrendszerekben felismerhető tendenciák alapján – elsősorban családjogi szempontok szerinti szabályozást kíván, anélkül hogy ez a házastársi kapcsolattal azonos szabályozás lenne.

Mindezek alapján az élettársi kapcsolat magánjogi szabályai az új Polgári Törvénykönyvben nem a dologi jogi vagy a kötelmi jogi szabályok körében, hanem a Családjogi Könyvben kerülnek szabályozásra. A jelenlegi, kizárólag a közös vagyonszerzésre korlátozott rendelkezések pedig kibővülnek a tartási és lakáshasználati jogokkal.

A tartáshoz való jognak és a lakáshasználat biztosításának az a kiindulópontja, hogy hosszabb időn át fennállott élettársi kapcsolat megszűnése esetén valamiféle védettséget kell biztosítani az arra rászoruló élettársnak. Mérlegelni kell, hogy a volt élettárs rászorultsága a tartásra – tipikus esetben – a közös háztartásban és a közös gyermek nevelésében való lekötöttségére keresetszerzési lehetőségeinek beszűkülésére vezethető-e vissza. Előfordulhat az is, hogy a volt élettárs a kapcsolat fennállása alatt azért nem tudott keresőfoglalkozást folytatni, mert élettársa gazdasági vállalkozásában vagy más foglalkozása körében fejtette ki tevékenységét. Az

⁴ BH 2002/7. szám 268. eseti határozat. BH: Legfelsőbb Bíróság Határozata (Határozathozatal éve és folyamatos sorszáma.)

ilyen és ehhez hasonló esetekben a kapcsolat megszűnésekor elvárható a másik élettárstól, hogy anyagilag is gondoskodjék volt élettársa létfenntartásáról mind a tartási jogok, mind a lakáshasználat körében.

Az új Családjogi Könyv tervezete *hosszabb időn át fennállott élettársi kapcsolat* esetén ismeri el a volt élettárs jogát a tartásra, illetve a lakáshasználatra. Abban a kérdésben, hogy mi minősüljön hosszabb élettársi kapcsolatnak, két megoldás képzelhető el: a törvény maga határozza meg, milyen időtartamú élettársi kapcsolat után igényelhetők az említett jogok, vagy annak meghatározását esetenként a bírói gyakorlatra bízza. Nézetem szerint az előbbi megoldás a helyes, mivel mind a tartás, mind a lakáshasználat körében olyan új jogintézményekről van szó, amelyet a törvénynek kell egyértelműen rendeznie. Ugyanis ha az a bírói gyakorlatra hárulna, az egyrészt jogbizonytalanságot idézhetne elő, másrészt a perben a bizonyítás is lényegesen elnehezülne. Ezért a Családjogi Könyv tervezete két időtartamot jelöl meg az élettárs tartási, illetve lakáshasználati jogának feltételül: ha az élettársi kapcsolatból gyermek született, ötévi, egyébként tízévi élettársi együttélés alapozza meg e jogosultságokat a volt élettárssal szemben. Ezek az időtartamok azok, amelyek esetén az élettársi kapcsolatot elsősorban a közfelfogás, másodsorban a társadalombiztosítási jogszabályokban irányadónak tekintettek alapulvételeivel már egyértelműen „hosszabb időn át fennállottnak” lehet minősíteni. A szabály merevségét azonban oly módon célszerű oldani, hogy a bíróság indokolt esetben, méltányosságból az említetteknel rövidebb időtartamú élettársi kapcsolat esetében is biztosíthatja a tartási és a lakáshasználati jogokat. Az új Ptk. Öröklési Jogi Könyve a túlélő élettársnak az általa élettársával közösen lakott és a hagyatékhoz tartozó lakás továbbhasználati jogát dologi jogi lakáshasználati jog formájában kívánja biztosítani, mégpedig a házastársat megillető öröklési jog „ranghelyén”.

HÁZASSÁGI VAGYONJOG

A házassági vagyonjog a családjognak az a része, amelynek a megváltozott társadalmi-gazdasági viszonyokhoz való igazítása – noha ez számos vonatkozásban már eddig is indokolt lett volna – nem vagy legfeljebb alig történt meg, és amelyben ennél fogva a legnagyobb az igény mind a tartalmi változtatásokra, mind a mai nál részletesebb szabályozásra. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a házassági vagyonjog szabályozása részben a családi viszonyok változása – így különösen a házastársak egyenjogúságának elismerése, a kétkeresős családok általánossá válása, a nőknek a gazdasági életben való fokozottabb részvétele – folytán, részben a vagyonok összetételében bekövetkezett változások eredményeként a XX. század második felében Európa valamennyi országában jelentős módosuláson esett át. Ez egyrészt a házastársak autonómiájának elismerését, annak lehetővé tételét jelenti, hogy maguk határozhassák meg együttélésük vagyoni kereteit. A Csjt. 1986-os Novellája a változásokat oly módon próbálta követni, hogy újból elismerte az 1952-ben eltörölt házassági vagyonjogi szerződések kötésének lehetőségét. Ezzel a házastársak vagyoni viszonyainak elsődleges forrásává – elvileg – a házassági

vagyonjogi szerződés vált. Kezdetből megtalálható a Csjt.-ben az a szabály, amely ma már valamennyi európai jogrendszerben irányadó, hogy a házassélet alatt bekövetkezett vagyonszaporulatból, még ha az csak az egyik fél tevékenységére vezethető is vissza, mind a két házastárs részeseüljön. Az 1952-ben bevezetett és 1987-ig kötelezően érvényesülő házastársi vagyontöredéknek maradandó értéke, hogy megfelelően figyelembe veszi a házastársak egyenjogúságát, a férfiak és a nők kereseti lehetőségének különbözőségeit, a feleségnek a háztartásban és a gyermekek nevelésében kifejtett tevékenységét. Ezeknek a követelményeknek házassági vagyontöredékünkben továbbra is következetesen érvényre kell jutniuk.

A Családjogi Könyv tervezete szerint az új házassági vagyontöredék szabályok ugyanakkor lényeges új elemeket tartalmaznak. A Csjt. házassági vagyontöredék szabályainak szinte kezdetből erősen bírált jellegzetessége azok szükségessége, amelynek következtében a rendezetlenül hagyott kérdések pótlása ezért nagyrészt a bírói gyakorlatra maradt (lásd PK 70. sz. állásfoglalás, 5. számú, majd 10. sz. irányelv), később pedig a bírói gyakorlatban kialakult jogtörvények egy része a Csjt. 1974. évi, illetve 1986. évi Novelláiban törvényi szabályozást kapott. A Családjogi Könyv tervezete megszünteti a házassági vagyontöredék szabályok szükségességét: csaknem félszáz paragrafust szentel a házastársak vagyoni viszonyaira. Nem törekszik mindenáron való újításra: a törvényes házassági vagyontöredék rendszerként megtartott házastársi vagyontöredék szabályait a bírói gyakorlatban évtizedek alatt kialakult elvekre építi, a normaszöveg mennyiségi változása jelentős részben a *bírói gyakorlatban bevált jogtörvények beemelése* a jogszabályba. Ugyanakkor a törvényes vagyontöredék rendszeren is végigvezeti azt a kettőséget, amely a házastársak vagyoni állapotának összetételében – egyre fokozott mértékben – megtalálható: a használat, kezelés, rendelkezés jogában, valamint a vagyontöredék megosztásában *különbséget tesz a házastársak mindennapi életvitelét szolgáló vagyontöredék és a házastársak foglalkozásának gyakorlását, üzleti életben való részvételét szolgáló (vállalkozói) vagyontöredék között*. Ennek keretében kísérletet tesz a házassági vagyontöredék és a társasági jog szabályai közötti „kapcsolat” megteremtésére.

A vagyontöredékhez tartozó, de az egyik házastárs foglalkozásának vagy egyéni vállalkozásának gyakorlása céljára szolgáló vagyontöredék használatának és kezelésének joga azt a házastársat illeti meg, aki a foglalkozást gyakorolja, vagy a vállalkozást folytatja. Ha pedig a házastárs gazdálkodó szervezet tagja, tagsági jogait önállóan, házastársra hozzájárulása nélkül gyakorolhatja abban az esetben is, ha vagyoni hozzájárulását a házastársi közös vagyontöredék biztosították. Kötelesség azonban gazdasági tevékenységének eredményességéről a házastársát rendszeresen tájékoztatni, és az ő érdekeit megfelelően figyelembe venni; ennek az elmulasztásából eredő kárért felel. A vagyontöredék megosztása során az egyik házastárs foglalkozásának vagy egyéni vállalkozásának céljára szolgáló vagyontöredék elsősorban ezt a házastársat illeti meg. Ha pedig a házastárs olyan gazdálkodó szervezet tagja (részvényese), melyben e házastárs vagyoni hozzájárulását a közös vagyontöredék biztosították, a másik házastárs az üzlet rész (részvény) osztott vagy kizárólagos tulajdonára csak kivételesen tarthat igényt: ha vagyoni része a közös vagyontöredék más módon (kompenzációval) nem biztosítható, és tulajdonszerzése

nem ellentétes az adott gazdálkodó szervezetre (részvényfajtára) vonatkozó jogszabályokkal és a gazdálkodó szervezet létesítő okiratának rendelkezéseivel.

Külön szabályok vonatkoznak a család lakhelyeül szolgáló *házastársi közös lakásra* is, éspedig nemcsak a használatnak a házasság felbontása esetére való rendezésére, hanem a lakással (annak használatával) való rendelkezésre az életközösség fennállása alatt – belcélrtve az egyik házastárs külön vagyonába tartozó vagy egyéb kizárólagos jogcíme folytán használt lakást is.

Jelentős változás a *házassági vagyoni szerződés* szabályainak a mainál részletesebb kidolgozása, jórészt *diszpozitív szabályok* formájában. Kógens jellegű rendelkezések a szerződés megkötésével és alakiságaival kapcsolatban, valamint a házastársak egyenjogúságának és a család védelmének érdekében jelennek meg. A házastársak egymás közötti, valamint a harmadik személyekkel kötött szerződéseiben a házasság vagyoni alapjait és a harmadik személyek (hitelezők) érdekeit egyaránt védeni kívánja (cz különösen a szerződések harmadik személyekkel szembeni hatályára vonatkozó rendelkezésekben jelenik meg).

A Családjogi Könyv tervezete a törvényes házassági vagyoni rendszer mellé (amely változatlanul az elmúlt 50 évben megszokottá és elfogadottá vált házastársi vagyoni közösség) választható, ún. alternatív vagyoni rendszerek szabályait a házassági vagyoni szerződés szabályai közé iktatja be. Nem tartja szükségesnek, hogy néhány alapvető, az adott rendszerre karakterisztikusan jellemző rendelkezésen kívül több külföldi jogrendszerhez hasonló aprólékos szabályozást adjon egy-egy vagyoni rendszerre. Azok a házastársak ugyanis, akik szerződést kívánnak kötni vagyoni viszonyaik körében, nagy valószínűséggel saját egyéni életviszonyaikhoz igazítják majd a megállapodás tartalmát, élve a diszpozitivitás adta lehetőséggel. Ezért csupán mintát, kereteket kíván biztosítani a törvényes rendszertől való eltéréshez.⁵ Alternatív vagyoni rendszerként a tervezet – az ügyvédi szerződéskötési gyakorlat által jelzett igényeket alapul véve – az *értéktöbbleti elven alapuló szerzeményi közösségre* (amit a Csjt. előtti magánjogban használt elnevezéssel, de nem teljesen azonos tartalommal „közszerzeménynek” nevez), valamint a vagyonekülönítésre ad mintaszabályokat. Mindkét választható rendszerbe beépülnek a házastársat a másik házastárs eladósodásától, visszaélésszerű joggyakorlásától védő rendelkezések, például a házastárs az életközösség fennállása alatt igényelheti a közszerzeményből reá eső rész megállapítását és annak erejéig megfelelő biztosíték nyújtását, ha a másik házastárs a tudomása nélkül megkötött szerződésekkel olyan mértékű adósságot halmozott fel, amely a közszerzeménynek minősülő vagyontárgyakból az őt illető részesedést meghaladja; ha ez elől a másik házastárs elzárkózik, a bíróság a házassági vagyoni szerződést megszüntetheti, és a felek között a jövőre nézve vagyonekülönítést rendelhet el.

⁵ Az új Ptk. koncepciójához érkezett egyik részletes írásbeli észrevétel meggyőzően érvel a különböző vagyoni rendszerek önálló – nem a szerződés tartalmához kapcsolódó – szabályozása ellen – lásd Csúri Éva: *Észrevételek az új Polgári Törvénykönyv koncepciójához*. 21–22. o.

A SZÜLŐI FELÜGYELET

A szülői felügyelet kifejezés az atyai hatalomból változott először szülői hatalommá, majd szülői felügyeletté, és a közelmúlt nemzetközi dokumentumaiban már nem is a „felügyelet” (*custody*), hanem a „szülői felelősség” (*responsibiliti*) szerepel a szülőknek a kiskorú gyermekkel kapcsolatos jogai és kötelezettségei összefoglaló megjelölésére.⁶ Magyarországon is felmerült, hogy más elnevezés lenne kívánatos a kissé szigorú „felügyelet” szó helyett, például szülő-gyermek kapcsolat, szülő-gyermek jogviszony, szülői gondviselés, szülői felelősség. Egyik változat sem fejezi ki azonban a „felügyelet”-nél jobban azt, ami a szülőkre e minőségükben a gyermekükkel szemben hárul: „az a gondoskodás, illetve ellenőrzés, amellyel felügyelnek valakire”, a „felügyel” szó jelentése pedig: „vigyáz valakire, valamire, hogy baj ne érje”.⁷ Ez a tartalom pedig a szülőnek a gyermekéhez fűződő viszonyára minden elemében igaz.

Az elnevezés mellett a Családjogi Könyv tervezete megtartja a szülői felügyeleti jog hagyományos elemeit (gondozás-nevelés, vagyonkezelés, törvényes képviselő) is, kibővítve azokat a gyermek nevének meghatározásával, amelyeket ebben a fejezetben helyez el. Nem változik az az alapvető szintű rendelkezés sem, hogy a szülői felügyeletet a szülők a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének érdekében, egymással együttműködve kötelesek gyakorolni, és ítélőképessége birtokában lévő gyermekük véleményét megfelelő súllyal figyelembe kell venniük.

Ugyanakkor a tervezet a Családjogi Könyv szülői felügyeletre vonatkozó részében terjedelmileg és tartalmilag is hoz lényeges változásokat. A szülői felügyelet gyakorlása területén a szülők felelősségét helyezi a középpontba, elsődleges szerepet szánva a szülők megállapodásának. Ennek érdekében kimondja, hogy a szülői felügyeletet a szülők közösen gyakorolják, megállapodásuk esetén akkor is, ha már nem élnek együtt. Fő szabályá tehát a közös szülői felügyelet válik, amelynek egyetlen korlátja, hogy a külön élő szülőknek a közös szülői felügyelet gyakorlása során biztosítaniuk kell gyermekük kiegyensúlyozott életvitelét (ha ez lehetséges, például ún. váltott elhelyezéssel is, a szülők emellett is dönthetnek, nem kell tehát gyermeküket egyiküknél vagy másikuknál kötelezően elhelyezni).

Abban az esetben, ha a gyermeknek a szülők közötti elhelyezéséről van szó, a tervezett szabályok mellőzik a „gyermekelhelyezés” kifejezést. Ezt ebben az összefüggésben ugyanis egyetlen nyugat-európai jogrendszer és az Európa Tanács dokumentumai sem használják. Ennek következtében számos esetben adódik nehézség a magyar bírósági ítéletek külföldi végrehajtásában, illetve a jogellenesen külföldre vitt gyermekek hazajuttatásában az 1980-as hágai Gyermekelviteli Egyezmény alapján, mert a gyermek elhelyezése és emiatt az egyik szülő felügyeleti jo-

⁶ Vö. Az Európa Tanács tevékenysége a családjog területén. Strasbourg, 1996, magyarul: *Emberi Jogi Füzetek*, 1993/3. szám, 4. o.

⁷ Lásd Magyar Értelmező Kéziszótár.

gának „szünetelése” más országokban ismeretlen fogalom. A „gyermekelhelyezés” (placement of the child) kifejezés arra az esetre vonatkozik, ha az arra illetékes hatóság nem a szülők egyikénél, hanem más személynél vagy intézetben helyezi el a gyermeket.⁸ A tervezet a gyermek elhelyezése helyett a „szülői felügyeleti jog rendezése” kifejezést használja, amely nemcsak szóhasználatában, hanem tartalmilag is eltér a hatályos Csjt.-től, mivel a felügyeleti jog egyes részjogosítványainak a jelenleginél lényegesen rugalmasabb megosztását teszi lehetővé a szülők között (például a gyermektől külön élő szülő is részt vehet a gondozás-nevelés körében egyes feladatok rendszeres ellátásában, kezelheti a gyermek vagyonát vagy vagyonának egy részét, ha ahhoz ő megfelelő szakértelemmel rendelkezik).

Régi igénynek tesznek eleget azok a szabályok, amelyek külön pontban foglalva meghatározzák a gyermektől külön élő, szülői felügyeleti jogától meg nem fosztott szülő jogait és kötelezettségeit. A legfontosabb ezek közül a kapcsolattartás, amellyel szorosan összefügg, hogy a külön élő szülőnek joga van ahhoz, hogy rendszeres tájékoztatást kapjon a gyermekről: tanulmányairól, egészségi állapotáról és általában a fejlődéséről. Ez megkönnyíti a gyermekkel való kapcsolattartást, és lehetővé teszi azt is, hogy a külön élő szülő a gyermekkel kapcsolatos gondokban is osztozzon a gyermeket a háztartásában nevelő szülővel. A külön élő szülőnek továbbra is joga van arra, hogy a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben együtt döntsön az együtt élő szülővel, de ez egyben kötelezettsége is. Lényeges változás ugyanakkor az: ha a szülői felügyeleti jogokat a szülők akár egészben, akár részben közösen gyakorolják, ezzel kapcsolatos vitájukban minden esetben a *gyámhatóság* dönt, akár együtt élő, akár külön élő szülőkről van szó, ha a bírói hatáskör ebben a vonatkozásban megszűnik.

A szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködési kötelezettség biztosítása érdekében *kötelező mediáció* elrendelése indokolt. A Gyer. legutóbbi, 2004. január 1. napján hatályba lépő módosítása⁹ „gyermekvédelmi közvetítői eljárás” címen erre egy részterületen (kapcsolattartás) kísérletet tett. Ezt a lehetőséget azonban a gyermek érdekében indokolt kibővíteni, és nemcsak a szülők együttes kérelme vagy beleegyezése esetén lehetővé tenni, hanem akkor is, ha a bíróság úgy látja, hogy a közvetítői eljárástól bármiféle eredmény várható (például a felek csak egyes részkérdésekben nem tudnak megegyezni, vagy közel állnak a megegyezéshez, és a gyermek érdekében további tartós együttműködésük kívánatos). Ilyen esetekben a bíróság az eljárásnak meghatározott időre való felfüggesztésével adna lehetőséget a feleknek a vitás kérdések rendezésére.

⁸ Lásd ET Miniszterek Bizottsága (77) 33. sz. ajánlása a gyermekelhelyezésekről.

⁹ 14/2003./II.12./ Korm. rendelet 11. §-a Gyer.: 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról. A Kormányrendelet az 1997. évi XXXI. törvény (A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról) végrehajtási rendelete. Az 1997. évi XXXI. törvény rövidítése: Gyvt.

ÖSSZEGZÉS

A kifejtettekből látható, hogy az új Ptk. Családjogi Könyvének a megőrzendő és az új elemek egyensúlyára kell épülnie. Ennek az egyensúlynak a családjog most kiragadott területein kívül valamennyi kérdés szabályozásában érvényesülnie kell. Külön vizsgálatot érdemel, hogy mennyiben alkalmazhatók a családjog területén a polgári jognak azok a szabályai, amelyek a családjogi törvény hatályos szabályai-ban egyáltalán nincsenek rendezve; és ennek a fordítottja is: vajon melyek a polgári jognak azok a szabályai, amelyeknek éppen a családjog által védett érdekekhez kell majd a mainál jobban alkalmazkodniuk. Ennek elvi alapját teremtheti meg, ha a polgári jogot és a családjogot uraló közös alapelvek mellett a Családjogi Könyv élén néhány speciális, éppen a családjogi viszonyokra jellemző – vagy azokra a polgári jogi viszonyokétól eltérő módon jellemző – alapelveket megfogalmaznak. Az alapelvek között – a házasság és a család védelmének, a házastársak egyenjogúságának, valamint a gyermek érdeke elsődlegességének kimondása mellett – szükséges a „tényleges” családi kapcsolatok védelmének (élettársak, nevelőszülő-gyermek kapcsolat stb.), a gyermek családban való nevelkedésének, valamint – a társadalmi és egyéni érdek összhangja helyett – a családi és az egyéni érdek összhangjának a kimondása. Az alapelveknek és a részletszabályoknak is a család intézményének megerősítését kell szolgálniuk: a családon belüli véget nem érő jogi vitáknak, végrehajthatatlan és végrehajthatatlan hatósági határozatoknak, az újból és újból fellángoló személyi összetűzéseknek a megakadályozását vagy legalábbis tompítását. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy ezek a kérdések nem oldhatók meg pusztán jogi eszközökkel, mégis a megfelelő jogi szabályozás olyan „medret” adhat a problémák rendezésének, amely ha „a folyó tisztaságát” nem is, annak irányát, „sodorvonalát” befolyásolni képes.

Dr. Weiss Emília*

NÉHÁNY KÉRDÉS A KÉSZÜLŐ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV CSALÁDJOGI KÖNYVE KONCEPCIÓJA KÖRÉBŐL

Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiójának előkészítése során a Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jei ülésén olyan határozat született, hogy a családjog szabályai a jövőben – szemben az 1952 óta fennálló, immár öt évtizedes állapottal –, ha önálló könyvben is, és részben önálló alapelvekkel is a készülő Polgári Törvénykönyvben kapjanak helyet.

Noha nem állítható, hogy a családjog szabályai vagy legalábbis közülük számos, ezen elmúlt öt évtized alatt nem kerültek volna felülvizsgálatra, módosításra, ez a döntés mégis új feladat elé állította a családjogi jogszabályok felülvizsgálatára illetékeseket. Elsősorban a jogalkotókat, de a munkába a jogalkotás folyamatában közvetlenül részt nem vevőket, a családjogi gyakorlat alakítóit is bevonták.

Az 1952. évi Családjogi törvény és kísérő jogszabályait az 1974. évi és az 1986. évi átfogó Novellákon kívül több részkérdésben – akár alkotmánybíróági döntés nyomán, figyelemmel a Nemzetközi Egyezményekre, ezek közül különösen a Gyermekek Jogáról szóló, 1989. évi New York-i Egyezményre, de akár ezekre való tekintet nélkül is eddig többször módosították. A Kodifikációs Főbizottság döntése azonban most a családjogi jogszabályok – tegyük hozzá, nem feltétlenül csak a ma hatályos jogban magában a Családjogi törvényben rendezett szabályok – újabb átfogó felülvizsgálatát és ezeknek a szabályoknak a hagyományos polgári jog szintén változóban levő szabályai közé való nagyobb fokú beillesztését tették szükségessé.

Ennek a munkának két jelentős állomásán már túl vagyunk. Elkészült, és a Kormány 1009/2002. (1.31.) sz. határozatával a *Magyar Közlöny*ben is megjelent a Polgári Törvénykönyv, ezen belül annak Családjogi Könyvének szakmai vitára bocsátott Konceptiója,¹ majd a szakmai viták nyomán átdolgozott, a kardinális elveket tartalmazó Konceptiója, és a normaszöveg kidolgozásának alapjául szolgáló szabályozás Tematikája is. Ez utóbbiak a Kormány 1003/2003. (1.25.) sz. határozatával szintén kihirdetésre kerültek a *Magyar Közlöny*ben is.² A kodifikációs munkálatok ezen Konceptió és Tematika alapján a családjog területén is folyamatban vannak.³

* Dr. Weiss Emília: Professor Emeritus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi Tanszékének tanára.

¹ *Magyar Közlöny*, 2002. évi 15. sz. II. kötet.

² *Magyar Közlöny*, 2003. február 10-i különszáma.

³ Az alábbiakban a Konceptióban és a Tematikában foglaltakat egységesen a Konceptió megoldásaként említem.

A törvénykészítés során megjelentek a családjogot közvetlenül vagy közvetve érintő néhány kérdésben a korábbi szabályokat módosító új szabályok. Ilyenek például a cselekvőképességnek, igaz, eddig a Családjogi törvény által nem teljesen követett új szabályai,⁴ a házastársak és gyermekeik névviselésének szabályait módosító új szabályok,⁵ egyes, a gyámság kérdéskörében a Konceptió első publikált változatában még megoldásra váróként jelzett szabályok⁶ és az örökbefogadás – nem állítanám, hogy általam minden vonatkozásban helyeselt – néhány új szabálya.⁷

A családjogi szabályok most elkezdett felülvizsgálata, újraszabályozása természetesen nem jár a minden vonatkozásban újat alkotni akarás követelményével – ez különben a polgári jog hagyományos területére is ugyanígy áll –, számos kérdésben mégis felveti az újragondolás, a korrekció igényét.

És bár a legutóbbi időben – legalábbis a családjog egyes kérdéseiben – a családjog területén is felmerült az Európai Unió közös családjogi alapelveinek kidolgozására irányuló igény,⁸ kifelé tekintve elsősorban a családjogi tárgyú Nemzetközi Egyezményekhez, vagy pontosabban a Nemzetközi Egyezmények családjogi vonatkozású rendelkezéseihez, ezek közül is elsősorban a Gyermekek Jogáról szóló, már említett New Yorki-i Egyezményhez és az Egyezmények mellett a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság családjogi tárgyú ítélezési gyakorlatához való nagyobb fokú igazodás vált feladattá.

Mielőtt a családjog néhány konkrét intézményére térnék, még két általánosabb feladat kíván említést.

Az egyik: a családjog szabályainak a Polgári Törvénykönyvbe való integrálása annak megválaszolását is igényli, vagy legalábbis igényelheti, hogy vajon a polgári jog néhány olyan szabálya, amely a családjogban ma egyáltalán nem rendezett, vagy hiányosan rendezett, alkalmazható legyen-e a Polgári Törvénykönyvbe beillesztett családjogi viszonyokra is, vagy éppen miért és mennyiben ne legyen alkalmazható rájuk, valamint ennek mintegy a fordítottjaként, vajon nincsenek-e a hatályos polgári jognak olyan szabályai, amelyekben a családvédelmi érdekeknek a mainál fokozottabb figyelembevételre volna indokolt, vagy éppen nincsen-e a

⁴ 2001. évi XV. törvény.

⁵ 2002. évi XLIV. törvény.

⁶ Az 1997. évi Gyermekvédelmi törvényt módosító 2002. évi IX. törvénynek és a 2003. évi IV. törvénynek a gyámság kérdései tekintetében a Családjogi törvényt módosító rendelkezései.

⁷ Az 1997. évi Gyermekvédelmi törvényt módosító 2002. évi IX. törvénynek és a 2003. évi IV. törvénynek az örökbefogadás kérdései tekintetében a Családjogi törvényt módosító rendelkezései.

A gyámság, de különösen az örökbefogadás kérdéskörében a törvényi változások mellett az e törvények végrehajtásáról rendelkező Kormányrendeletek is hoztak néhány változást.

⁸ 2001 szeptemberében az Európai Unió tagállamaihoz tartozó hat professzor kezdeményezésére ezeknek az Alapelveknek a kidolgozására Bizottság – Commission on European Family Law – is alakult, amely azóta az érdekelt államok szakembereinek részvételével mintegy további 15-20 tagú szakértő testület bevonásával működik.

Ptk.-ban szabályozott akár olyan intézmény, amelynek a Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvébe való átvétele volna indokolt.

A másik: a családjogi szabályok felülvizsgálata során érdemes volna megvizsgálni azt is, hogy a ma különböző, részben más törvényekben, részben alacsonyabb szintű jogforrásokban fellelhető családjogi tartalmú szabályokat – felülvizsgálva és változtatva – a készülő Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvében.

Mindkét területről csak néhány példát említve:

A házasságkötésre vonatkozó akaratnyilatkozatot kivéve nincs a családjogi szabályok körében állásfoglalás arra, értékelni kívánja-e a családjog a jognyilatkozatok akarathibáit, vagy sem. A házasságkötésre irányuló akaratnyilatkozat kérdésében annak idején széles körben megvitatottan, tudatosan született, azóta is helyesnek bizonyult az a döntés, hogy az akarathibák ne kerüljenek értékelésre, akarathiba címén ne legyen a házasság érvényteleníthető, megtámadható. Egyes más kérdésekben viszont a jognyilatkozatok akarati hibáinak elismerésétől való elzárkózás nem feltétlenül indokolt, nem feltétlenül helyes. A Konceptió ezért el kívánja például ismerni az apaságot elismerő nyilatkozat ezen a címen való megtámadásának lehetőségét, és figyelmet kíván szentelni annak is, vajon a vér szerinti szülőt nem vezette-e akarati hiba az örökbefogadáshoz való hozzájáruló nyilatkozatának megtételében. Emellett a családjogban is erősödik az akár a felek között vitás, akár nem vitatott kérdések megállapodással való rendezésének igénye. Így a most említett egyoldalú jognyilatkozatok mellett az akarati hibák értékelésében való állásfoglalás mikéntje minden bizonnyal ezen megegyezések körében sem lehet majd mellőzendő.

Indokolatlanok és ezért megszüntetendő ellentmondásokkal terhesek a törvényes képviselőnek a Polgári Törvénykönyvben – különösen a 2001. évi XV. törvénnyel való módosítása óta – megállapított szabályai, valamint a Családjogi törvényben és a Gyámrendeletben megállapított szabályai. E tekintetben a Polgári Törvénykönyv rendelkezései az életszerűbbek, a Konceptió ezért ezek átvételét tartja indokoltnak.

Indokoltak viszont a polgári jogi tulajdonközösségnek és a házastársi vagyoni közösségnek a vagyon használatára, ennek kezelésére és az ezzel való rendelkezésre megállapított szabályainak különbözősége, így – ha a családjogi szabályok e tekintetben nem is minden vonatkozásban hibátlanok – a Konceptió a különbségek fenntartását tartja helyesnek.

A polgári jog hagyományos szabályai köréből különösen a lakásbérlet szabályainak a családvédelmi érdekeket figyelmen kívül hagyó volta kíván említést, és kívánja ezeknek a szabályoknak a családvédelmi érdekeket is figyelembe vevő módosítását.

És végül az életviszonyok mai alakulása miatt egy, a családjog szabályait is magukban foglaló Polgári Törvénykönyvben az élettársi viszonyok vagyoni hatásainak nem – mint ez ma történik – a kötelmi jog egyes szerződési körében, hanem külön fejezetben is, a Családjogi könyvben van a helye. Ezt az álláspontot követi a Konceptió is.

Más törvényekben vagy jogforrásokban rendezett családjogi kérdéseknek a Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvébe való átemeléséből a Konceptió is többet felvállal. Így a Konceptió is visszásnak ítéli, hogy a családjogi perek egy részében

a felperesi legitimációt, a perindításra jogosultak körét a Családjogi törvény, az alperesit, a per lehetséges alperesét pedig a Pp.⁹ szabályozza. A Koncepció azzal sem ért egyet, hogy a gyermeküktől külön élő szülők vagy más, erre jogosult hozzátartozók kapcsolattartási jogának kérdései részben a Családjogi törvényben, részben a Gyámrendeletben¹⁰ szabályozottak, csak a Gyámrendelet szabályoz olyan alapvető alanyi jogokat, hogy például a szülőkön kívül kik a gyermeknek azok a közeli hozzátartozói, akiket szintén kapcsolattartási jog illet meg; vagy akár a kapcsolattartás célja, formái is ott szabályozottak. E tekintetben a Koncepció azt a megoldást követi, és a Gyámrendelet alkotói is azt tartanák helyesnek, hogy – különösen az érdekeltek alanyi jogait is érintő, szabályozó kérdések – egységesen a Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvében legyenek a jövőben szabályozva. Véleményem szerint azonban az örökbefogadásnak az érdekeltek alanyi jogait is érintő kérdéseinek egy részét törvényben és nem Kormányrendeletben kellene szabályozni. Ezenkívül a Gyermekevédelmi törvényben megfogalmazott családjogi vonatkozású rendelkezéseknek egy a mainál nagyobb részének kellene a Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvében helyet biztosítani.

Áttérek a Családjogi könyvben szabályozandó egyes – természetesen nem valamennyi – kérdésekre.

A CSALÁDJOG ALAPELVEI

A Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jei ülésén hozott döntése, amely a családjog szabályainak a készülő Polgári Törvénykönyvbe való beillesztéséről született, elismerte, hogy e beillesztés során mégis indokolt lehet a családjogi viszonyok sajátosságait figyelembe vevő néhány önálló családjogi alapelvnek a megállapítása. Ezt a gondolatot a Koncepcióban – amely az új Polgári Törvénykönyv „társadalmi modelljeként” a szociális piacgazdaság társadalomképét határozta meg – újból megerősítették. E megerősítés indokoltága nyilvánvaló: a családi viszonyoknak, ezeken belül még a vagyoni viszonyoknak sem kell feltétlenül a szociális piacgazdaság társadalomképét tükrözniük.

A ma hatályos Családjogi törvény élén nem állnak ugyan alapelvek, a törvény I. §-ában foglaltakat azonban az elmélet és a gyakorlat is a családjog *alapelveinek* tekinti, és azokból több mind a Családjogi törvényben, mind más családjogi jogszabályokban megtalálhatók.

A Családjogi törvény élén álló alapelvek közül egy új törvényben is megtartandó családjogi alapelvek:

- a házasság és a család védelmének elve,
- a házastársak egyenjogúságának elve a házasságban és a családi életben,
- a kiskorú gyermekek érdekeinek védelme, jogai biztosításának elsődlegessége.

⁹ Pp: 1952. évi III. törvény. A polgári perrendtartásról.

¹⁰ Gyer.: 149/1997. (06. 10.) Korm. rendelet.

Emellett meggondolásra érdemes, hogy az eredetileg a Polgári Törvénykönyvből átvett, azóta onnan törölt, a társadalmi és az egyéni érdek összhangjának elve helyébe ne kerüljön-e a családi és az egyéni érdek összhangjának elve kimondásra.

A Polgári Törvénykönyv élén kimondandó olyan általános érvényű alapelveknek, mint például a jóhiszeműség és a tisztesség elvének, a családjogi elvek között újbóli kimondására természetesen nincs szükség, ezek értelemszerűen a családjogi viszonyokra is alkalmazandó elvek kell hogy legyenek.

A jogtudomány álláspontja szerint a családjogi alapelvek köre nem zárt. Vannak, akik az alapelvek körét szélesebben értelmeznék, idesorolva például a méltányosság elvét,¹¹ vagy akár – Nemzetközi Egyezmények szabályait követve – a házasságkötés szabadságának, sőt a párválasztás szabadságának az elvét is.¹² Magam ennek a kiterjesztésnek nem vagyok híve, sőt ma már a házasságból és a házasságon kívül született gyermek egyenjogúságának önálló családjogi alapelveként való megállapítását is meghaladottnak tartom.¹³

Az általam fenntartani javasolt családjogi alapelvek egynémely vonatkozásban mégis további értelmezést, magyarázatot kívánhatnak.

Ami a házasság védelmének elvét illeti: míg korábban e tekintetben az kívánt magyarázatot, hogy a házasság védelmének elve hogyan egyeztethető össze a meglehetősen liberális házassági bontójogi szabályokkal, ma többen a házasság védelmének elvével szembenállónak tekintik – akár tartós élettársi kapcsolat esetén is – az élettársak jogainak bármiféle erősítését. A társadalmi viszonyok változásával kikövetelt igényekkel szemben jogi eszközökkel aligha lehet eredményesen felvenni a harcot. Ahogy a liberálisabb házassági bontójog szabályait ma már senki sem tekinti a házasság védelmének elvével szembenállónak, holnap vagy holnapután minden bizonnyal megszűnnek vagy legalábbis tompulnak azoknak az aggályai is, akik az élettársi kapcsolatok bármiféle elismerését, erősítését a házasság intézményének védelmével szembenállónak tartják.

A család védelmének elve ma más természetű kérdéseket vet fel, és inkább az e fogalom alá eső védendő családi viszonyok kiterjesztő értelmezését igényli. Ez az elv ma már aligha állhat meg a hagyományos vér szerinti család fogalmánál, kiegészítve azt esetleg az örökbefogadással létesített családdal, hanem a családi viszonyok változásai folytán ki kell terjedjen – vagy legalábbis ki kellene terjedjen – az olyan tényleges családi kapcsolatokra is, mint például a mostohaszülő-mostohagyermek vagy akár a nevelőszülő-nevelt gyermek alkotta családi kapcsolatok. Sőt ma már a családjogásznak egyre gyakrabban számolnia kell a biológiai szülő és a tényleges szülő személyének szembekerülésével is. Az mindenesetre megállapítható,

¹¹ Így ír Csiky Ottó: Családjogunk fejlődésének újabb tendenciái című cikkében (*Jogtudományi Közlemény*, 1981, 560. o.), de ma is: Csiky Ottó – Filó Erika: *Magyar Családjog*. 2. kiadás. Budapest, 2003, 29. o.

¹² Az alapelvek felvetődött körét lásd *A Családjogi törvény magyarázata*. 1. kötet. Budapest, 1988, 22–23. o.

¹³ Részben még ellenkezően az előző lábjegyzetben i. m. 23. o.

hogy a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikke a védett család, védett családi kapcsolatok fogalmát egyre inkább kiterjesztően értelmezi.

A családvédelmi érdekeknek a törvény alapelvei között való hangsúlyozása mellett a családjogi szabályoknak – a Polgári Törvénykönyvbe való illesztése folytán ugyanezen, korábban is megvolt családjogi alapelvhez képest – részben új, erősebb hangsúlyt is kell kapniuk, felhíva a figyelmet a családi viszonyoknak más, polgári jogi viszonyoktól eltérő szemléletű megítélésének követelményére.

A házastársak egyenjogúságának elve addig, amíg a házastársak között az életközösség fennáll, feltehetően többé-kevésbé meg is valósul, de a család belső viszonyaiba ez alatt az idő alatt a jognak, az államnak, a hatóságoknak a társadalmi normákat durván sértő, durván jogsértő eseteket leszámítva ott is kevés belelátása van, ahol ez nem valósul meg. A házastársak egyenjogúsága elvének követelményét azonban az Emberi Jogok Európai Egyezménye 7. kiegészítő jegyzőkönyvének 5. cikke a házasság felbontását követő időre is kiterjeszti, mind a házastársakra, mind gyermekeikre. A családi életnek ebben a fázisában mégis ennek az egyenjogúságnak a biztosítása sem a jogalkotó, sem a jogalkalmazó, sem az érdekelték számára nem könnyű feladat.

A gyermekek érdekeinek védelme, a gyermeki jogok erősítése ma a nemzetközi érdeklődés homlokterében álló kérdés. Ennek a feladatnak a megoldása nem csak jogi feladat, és a jogi feladatként jelentkező tennivalóknak is csak egy része családjogi feladat. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye mégis számos, a családjog körébe tartozó feladatot, követelményt is megfogalmaz. Indokolt volna, hogy ezek közül legalább a legalapvetőbbek a Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvében is szerepeljenek, tekintet nélkül arra, hogy részben a Gyermekvédelmi törvényben is kimondásra kerültek. Bár közülük több túlmutat a szűkebb értelemben vett szülő-gyermek kapcsolat kérdéskörén, mégis ezek között a szabályok között, ezeknek a szabályoknak az élén volnának elhelyezendőek. A kérdésre ott kívánunk visszatérni.

KÉRDÉSEK A HÁZASSÁGI JOG KÖRÉBŐL

A házassági köteléki jog kérdéseiben a Koncepció nem hozott létre érdemi változtatást.

Ha merült is fel – elsősorban nem jogászi oldalról – olyan gondolat, amely szakított volna a Magyarországon az 1894. évi Házassági Törvény óta élő kötelező polgári házasság elvével, és választási jogot biztosított volna a házasulóknak a polgári és az egyházi házasságkötés lehetősége között, mind a Koncepció alkotói számára, mind a Koncepció vitájában részt vevők számára egyhangú volt a kötelező polgári házasság fenntartására irányuló igény.

Érdemi változtatást a házasság törvényes előfeltételeiben sem kívánt a Koncepció. Az 1945 és 1986 közötti évek többszöri változtatásai után 1986 óta megnyugtatónak tűnik, és ezért nem is igényel változtatást a házasságkötési korhatárok, ideértve a gyámhatósági engedéllyel köthető házasság korhatárának rendezése. Az pedig, hogy a távolabbi vérrokonai vagy hozzátartozói kapcsolat mennyiben képezzen felmentéssel elhárítható házassági akadályt, nem tartozott a Koncepció változtatást igénylő elvi kérdései közé. Vitatott legfeljebb az lehet, de ez nem ebben a törvényben kívánna rendezést. Hatályos jogunkban nincs semmiféle útmutatás arra nézve, hogy ez a felmentés milyen címen lehetne megadható vagy éppen megtagadható. A házasságkötési korhatár alatti házasságkötés gyámhatósági engedélyezésének feltételei – szemben a most említett hiányossággal – megfelelően rendezettek.

Nem kívánnak érdemi változtatást a házasság felbontásának anyagi jogi szabályai sem. Legfeljebb az lehetne a hazai és a nemzetközi gyakorlatot figyelembe véve meggondolandó, hogy nem lenne-e helyes a készülő törvényben a közös megegyezésen alapuló bontás és a nem közös megegyezésen alapuló bontás szabályait egymástól jobban elhatárolni. Ezt az elgondolást a közös megegyezésen alapuló bontás Európa-szerte megnövekedett előtérbe kerülése és a bontás más eseteitől a bontójogok szinte valamennyiében tapasztalható elkülönülő volta is indokolja.¹⁴ A kétféle bontás, a kétféle bontóper közötti átjárás lehetőségét természetesen fenn kellene tartani.

A házastársi tartás jelentősége hazai viszonyaink között kisebb ugyan, mint számos nyugati országban, a kérdés mégis több figyelmet érdemel, mint amennyit hatályos Családjogi törvényünk szán neki, tekintet nélkül arra, hogy jelentősége a társadalmi-gazdasági viszonyok változásával a jövőben esetleg valamelyest növekedni fog.

A házastársi tartás szabályozása tekintetében egyrészt különbséget kell tenni a törvényen alapuló és a házaspár szerződésén alapuló tartás között, és másrészt a házasság felbontása esetén járó (igényelhető) és az életközösségnek a házasság felbontás nélküli megszűnése esetén járó (igényelhető) tartás között.

A törvényen alapuló házastársi tartás szabályainak elvein a Koncepció nem kíván változtatni. Ennek feltételei körében változatlanul fenntartandónak ítéli a jogosult oldalán a rászorultságot (esetleg az önhibáján kívüli rászorultságot) és az érdemtelenység hiányát, a tartásra kötelezett oldalán pedig a tartás nyújtására való képességét. A tartásra jogosult oldalán a gyakorlat felvetette az igényt, hogy az igen rövid ideig fennálló házasságokhoz, ezek közül is különösen a gyermektelen házasságokhoz ne fűződjék tartásra való jogosultság. Ezt a felvetést a Koncepció magáévá tette. A tartásra kötelezett oldalán a tartás nyújtására való képességet megállapító szabályból – valószínűleg pusztán nem kellő odafigyelés folytán – kimaradt az arra való utalás, hogy a gyermek részére fennálló tartási kötelezettség

¹⁴ Az európai bontójogok ilyen alakulására lásd például az *European Family Law in Action, Grounds for divorce* (szerk. Katharina Boele-Woelki, Bente Braat, Ian Summet) és a *Scheidung und nachehelicher Unterhalt im europäischen Vergleich* (szerk. Hofer, Schwab, Henrich) című tanulmánykötetekben publikált referátumokat.

megelőzi a házastárs javára megállapítható tartási kötelezettséget. Ennek a szabálynak különösen akkor van jelentősége, ha a házastársi tartás megítélhetésének az az akadálya, hogy a kötelezettnek a tartásra igénybe vehető keresetét, jövedelmét az általa fizetendő gyermektartásdíj felemésztí. Említést kívánhat ugyan, hogy a változó gazdasági viszonyok mind a tartásra való rászorultság, mind a tartás nyújtására való képesség tekintetében új kérdéseket is felvetnek, ezeknek a kérdéseknek a megoldását mégis a bírói gyakorlatra kell bízni, ezek törvényi szabályozást nem igényelnek, sőt valószínűleg nem is igen bírnának el. Törvényi szabályozást kívánnának viszont a házastársi tartás körében a tartás mértékére vonatkozó szabályok. Erről a kérdéstről – szemben a rokонтartásnak ebben a körben valamelyes útmutatást adó szabályaival – a házastársi tartás szabályai körében a törvény egyáltalán nem rendelkezik. A kérdés rendezése mindenképpen indokolt volna, és aligha elegendő annak a feltételezése, hogy a rokонтartás szabályainak analóg alkalmazására külön törvényi utalás nélkül is sor kerülhet. A házastársi tartás mértékét illetően egyébként az egyes jogrendszerekben alapvetően kétféle megoldás szerepel. Az egyik a házastárs szükségleteihez igazodó tartás, a másik, aminek különösen hosszabb ideig fennállt házasságok esetén lehet létjogosultsága, a házastárs számára a házasság fennállása alatti életszínvonal változatlan biztosítása. A magyar jog eddig inkább az előző megoldást követte, az ettől való eltérés nem indokolt, a házastárs szükségletei azonban természetesen nem értelmezhetők szűkös tartásként. A házastársi tartás emellett – a rászorultság mértékétől függően – lehet tartáskiegecsítés is. A szerződésen, a házastársak megállapodásán alapuló tartás kérdései szintén több figyelmet érdemelnének. Az európai országok jogai különösen két kérdésre keresik a választ. Az egyik: vajon a házastársi tartás a jövőre nézve előre, egy összegben vagy egy értékesebb vagyontárggyal, egyszeri vagyoni részesedéssel kielégíthető-e vagy nem, a másik: hogyan kezelje a jog, egyáltalán elfogadja-e a házastársi tartásról való jövőre szóló lemondást. Az elsőként említett kérdés a magyar családjogban úgy tűnik, megoldott, és nem kíván külön szabályozást, a másodikként említett talán megválaszolást igényelhetne.¹⁵ De választ kívánhat az a kérdés is, vajon a családjogi szabályoknak a Polgári Törvénykönyvbe való illesztése folytán mennyiben válnak alkalmazhatóakká vagy éppen nem alkalmazhatóakká a házastársi tartást rendező megállapodásokra, szerződésekre a szerződési jog általános, döntően mégis a gazdasági élet szempontjainak figyelembevételével megállapított szabályai. A házasság felbontása utáni tartásnak és a házassági életközösség megszűnése esetén felmerülő tartási igénynek a szabályait a hatályos

¹⁵ Egyes európai jogrendszereknek a bontás utáni házastársi tartás szabályairól és gyakorlatáról. Lásd *European Family Law in Action, Maintenance between former spouses* (szerk. Kathrina Boele-Woelki, Bente Braat, Ian Summer) és a *Scheidung und nachehelicher Unterhalt im europaische Vergleich* (szerk. Hofer, Schwab, Henrich) című tanulmánykötetekben publikált referátumokat. A német jogban emellett újabban Alkotmánybíróság elé került az a kérdés, vajon meddig terjedjen a felek szerződési szabadsága a házastársi tartásról való lemondás kérdésében (a német Alkotmánybíróság 2001. február 6-i és 2001. március 29-i döntései).

Családjogi törvény két különböző helyen, részben azonos, részben eltérő szabályokkal rendelkezik. A házastársi tartás szabályait a Koncepció által követett álláspont szerint is a házasság felbontása kapcsán kellene rendezni, annak kimondásával, hogy ezek a szabályok megfelelően alkalmazandók a házassági életközösség megszűnése esetén érvényesített tartásra is. A házassági jog köréből a Koncepciónak a legtöbb feladata a *házassági vagyoni jog* szabályainak felülvizsgálatával azoknak a mai gazdasági viszonyokhoz való igazításával volt. Ebből a kérdéskörből e helyütt csak néhány megoldást kívánó kérdésbe, problémába van lehetőségünk betekinteni. Előrebocsátást kíván mégis, hogy a gazdasági élet mai szabályaihoz való igazodás, az erősödő „piaci szemlélet” nem feledtethetik, hogy a családvédelmi érdekek figyelembevételétől, így például a feleségnek a család mindennapos ellátásától, a gyermekek gondozásában kifejtett munkájának értékelésétől, vagy a családi otthon védelmének követelményétől a házassági vagyoni jog szabályai egy újraszabályozás esetén sem tekinthetnek el – a készülő Polgárjogi Törvénykönyv – legalábbis a vagyoni jogi kérdéseink szabályozásában – alapvetően ehhez kíván igazodni.¹⁶ Említést kíván emellett, hogy a Családjogi törvény mindössze öt §-nyi anyagában szabályozott házassági vagyoni jogi szabályok már keletkezésükkor, az akkor minden bizonnyal a magántulajdonnak vagy legalábbis a termelőeszközök magántulajdonának a mielőbbi elhalását célul tűző társadalmi viszonyok között is az indokoltnál szűkszavúbbak voltak, noha kétségtelen pozitívumuk volt, hogy az a házassági vagyoni jogi rendszer, amelyet a törvény bevezetett, messzemenően figyelemmel volt a házastársak egyenjogúságára, a férfiak és a nők kereseti lehetőségének különbözőségére és a feleségnek a háztartásban, a gyermekek mindennapos ellátásában kifejtett tevékenységének értékelésére. A gyakorlatban a Családjogi törvény házassági vagyoni jogi szabályai igen hamar szűknek, számos kérdést szabályozatlanul hagyóknak bizonyultak. A törvény hiányosságait, a rendezetlenül maradt kérdéseket előbb a Legfelsőbb Bíróság azóta hatályon kívül helyezett Irányelvei, majd a Családjogi törvény 1974. évi és 1986. évi Novellái igyekeztek valamelyest pótolni. A gazdasági viszonyok változásai, a tulajdoni viszonyok változásai azonban voltaképpen már a Családjogi törvény 1986. évi Novellájának megalkotása idején is többlet kívántak volna, mint ameddig a törvény – különösen a házassági vagyoni jogi szerződés köthetésének rendkívül szűkszavú és meglehetősen hiányos szabályokkal való elismerésével – elment. A házassági vagyoni jog szabályainak korábban is észlelhető hiányosságain kívül – amelyeket a bírói gyakorlat is csak részben tudott pótolni, az elmúlt közel másfél évtized gazdasági változásai, ideértve a magántulajdon körének és értékének jelentős növekedését és a magán-

¹⁶ A kérdéskör irodalmából a *Polgári Jogi Kodifikáció* című folyóiratban elsősorban Kőrös Andrásról, de nem csak tőle megjelent tanulmányokra, ugyancsak Kőrös Andrásnak a 2002. évi Hatodik Magyar Jogászgyűlésen tartott, publikált előadásra, saját munkáim közül az Eörsi Gyula-émlékkönyvben: Néhány gondolat a családjog kodifikációjához a készülő Polgári Törvénykönyvben, valamint a 2003. óta megjelenő *Családi jog* című folyóirat első számában ugyancsak a családjog folyamatban lévő kodifikációs munkálatainak néhány kérdéséről írt tanulmányomra utalnék.

személyeknek, legyenek azok házastársak vagy nem, a gazdasági vállalkozások világában való fokozottabb részvételét, a házassági vagyoni jog kérdéskörében – mind a törvényes házassági vagyoni jogi rendszer szabályai, mind a házassági vagyoni jogi szerződés szabályai a maiénál sokkal kimunkáltabb, ahol kell, differenciáltabb, rugalmasabb szabályozást igényelnek. Olyan szabályozást, amely a készülő Polgári Törvénykönyv kereskedelmi jogias gondolkodásmódjától eltérően a családvédelmi érdekeket és ennek során a gyengébb, a kijátszhatóbb fél érdekeit is megfelelően védi. A házasságoknak a család életében betöltött szerepét figyelembe vevő, mondhatni, nemzetközi tendencia, hogy őket az egyes jogrendszerek, legalábbis a törvényes házassági vagyoni jog szabályai szerint, a házasság alatti vagyoni gyarapodásból – a vagyoni gyarapodásban való közreműködésük mértékére, arányára tekintet nélkül – egyenlően részesítsék. Ennek az egyenlő arányú részesítésnek alapvetően két módja ismert. Az egyik a magyar jogban élő – de nem csak a magyar jog által követett – házassági vagyoni közösségi rendszer, a másik pedig a korábbi magyar házassági vagyoni jogból is ismert ún. közszerzeményi rendszer, amely, szemben a vagyoni közösségi rendszerrel, a házasság során vagyoni önállóságot biztosít ugyan a házasságoknak, de a házasság végén a házasság során bekövetkezett vagyoni gyarapodásból fele-fele arányban részesíti őket, tekintet nélkül arra, hogy ez a vagyoni gyarapodás mindkettőjük vagy csak egyikük tevékenységének eredményeként jött-e létre. A koncepció törvényes házassági vagyoni jogi rendszerként – a szükséges korrekciókkal és a maiénál részletesebb szabályokkal – az immár több mint ötven éve megszokott, elfogadott házassági vagyoni közösségi rendszert hagyja meg. Szükség van korrekciókra, a maiénál részletesebb szabályokra, annak figyelembevételére, hogy az ún. üzleti célú vagyonnál, vagy az ennél valamivel szélesebb körben, a foglalkozás gyakorlásához szükséges vagyoni esetén a törvényes házassági vagyoni jog szabályai körében is nagyobb fokú rendelkezési szabadságra van szükség. Annál inkább érdemes odafigyelni erre, mert az eddigi tapasztalatok alapján nemigen számíthat a jogalkotó arra, hogy a hiányosságokat a házasságok a jövőben házassági vagyoni jogi szerződéssel fogják korrigálni vagy kiegészíteni. Házassági vagyoni jogi szerződések kötése feltehetően a jövőben sem lesz elterjedt – hadd jegyezzük meg, a nyugat-európai jogrendszerek többségében sem az –, így a házasságok jelentős többségében minden bizonnyal a jövőben is a törvényes házassági vagyoni jogi rendszer marad az érvényes házassági vagyoni jog. Csak néhány kérdést említve a törvényes házassági vagyoni jogi rendszer kiegészítést igénylő, esetleg a gyakorlat által már kialakított, de törvényi rendezést igénylő szabályai köréből: a törvényes házassági vagyoni jogi rendszer – helyesen – megkülönbözteti a házasság közös vagyonát és mindkét házastárs különvagyonát, és – igaz, nem ebben a körben, ahová logikusan tartozna, de – szabályozza a közös vagyoni és különvagyoni keveredésével, egybeolvadásával kapcsolatos kérdéseket is. Ami a vagyoni részek közül a kétségtelenül főszabályként élő közös vagyoni védelmének kimondása. Ami pedig a különvagyoni jogi, hiányzik a törvényből a különadósságokra való utalás, és legalább a különadósságok főbb eseteinek a meghatározása. Ez utóbbi tekintetében mégis előrebocsátást kíván, hogy a különvagyoni tárgyait terhelő

adósságokat, kötelezettségeket nem volna szabad eleve a különadósságok körébe sorolni, e tekintetben aszerint kellene különbséget tenni, hogy ezek a vagyontárgyak egyúttal a közös életvitelt is szolgálják-e vagy sem. Az előbbi esetben a különadósságok körébe való sorolás nyilvánvalóan nem lehet indokolt. Arra pedig, hogy a házassági életközösség előtti jogcímen keletkezett adósság sem feltétlenül különadósság, jó példa, amire a Koncepció is utal, hogy a házastársak egyike részéről a korábbi házasságából született gyermekeinek nyújtott tartás az életközösség megszűnésekor nem számolható el különadósságként. De a kötelezettség személyes természete ellenére nyilvánvalóan nem lehetne különadósságként elszámolandó a házasfelek valamelyike részéről a rászoruló szülőjének nyújtott tartás sem.

Különadósságnak kellene viszont tekinteni például a jogirodalom és a Koncepció álláspontja szerint is az egyik házasfél által bűncselekménnyel, vagy nem bűncselekménnyel ugyan, de szándékosan, esetleg súlyos gondatlansággal harmadik személynek okozott kárt.

Több tekintetben is felülvizsgálatra és/vagy kiegészítésre szorulnak a közös vagyon és különvagyonok *keveredéséből, vegyüléséből* eredő megtérítési igények kérdései. A megtérítési igény alapvetően azokra az esetekre kíván elismerést, amelyekben az egyik alvagyonból a másik alvagyonba tartós, megmaradó, értéknövelő beruházás vagy ilyen célt szolgáló jelentős értékű költségek történt. Amikor az elismerendő és el is ismert megtérítési igények ingatlanvagyont érintenek, nagyfokú bizonytalanság mutatkozik abban a kérdésben, hogy ez a megtérítési igény „csak” pénzügyi megtérítési igényt jelent-e, vagy tulajdoni igényt is. Ez a kérdés aligha tartozik azok közé a kérdések közé, amelyekben a Polgári Törvénykönyv szabályaitól és az azok nyomán kialakult gyakorlattól indokolt volna az eltérés. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a pénzügyi vagy a tulajdoni igényként való elismerés közötti különbségtételnek különösen a házasfelek által lakott lakóingatlanra történő jelentősebb értékű ráfordítás esetén van jelentősége, ahol is a házasság felbontása utáni lakáshasználat rendezése kérdésében korántsem közömbös, hogy az eredetileg különvagyoni ingatlan a ráfordítás folytán – ha nem is azonos hányadban – közös tulajdonná vált-e, vagy a pénzügyi megtérítési igényt elismerve különvagyon maradt.

Indokolatlanul maradt ki a megtérítési igények kérdésköréből a korábban a Legfelsőbb Bíróság 5., majd 10. Irányelvében, ha nem is törvényi úton, de rendezett, és azóta jelentőségéből feltehetően nem vesztett azon kérdés, hogy a megtérítendő beruházások, ráfordítások mikori értékükön kerüljenek elszámolásra.

A házassági vagyonközösségbe tartozó vagyonnal, vagyontárgyakkal való rendelkezés szabályainak a polgári jogi tulajdonközösség idevonatkozó szabályaitól eltérő szabályai alapvetően indokoltak, néhány vonatkozásban mégis felülvizsgálatot igényelhetnek. Az egyik: az ingatlanral való rendelkezés szabályait a telekkönyvi közhitelesség elvére figyelemmel a polgári jog hagyományos szabályaihoz kellene közelíteni – talán egy lényeges kivétellel: a házastársak által közösen lakott lakás felett való rendelkezési jog tekintetében a telekkönyvi közhitelesség elvével szemben, akkor is a családvédelmi érdek kell hogy elsőbbséget élvezzen, ha az ingatlan csak az egyik házasfél nevére szerepel. A másik: elsősorban a rendelkezési

jog tekintetében, de akár a használat, a kezelés, a fenntartási költségek felett való döntés tekintetében is, a gyakorlat különbségtételt kíván tenni a tágabb értelemben vett mindennapi életvitel szolgáló vagyontárgyak és a foglalkozás gyakorlásához szükséges, üzleti célú vagyon között. És végül a harmadik: hiányzik a hatályos Családjogi törvényből a közös vagyonnal való közös rendelkezés megsértésének szankcionálása. Ha ez a jogsértés csak a rendelkezéshez hozzá nem járuló házastárs irányában jogsértő, kártérítési igény volna biztosítható, ha azonban a jogsértés az egyik házasságféllel – a másik házasságfél hozzájárulása nélkül – ügyletet kötő harmadik személynek is felróható, a sérelmet szenvedett házasságfelet akár a hozzájárulása nélkül kötött ügylet hatálytalanná nyilvánításának kérésére is fel lehetne a törvénynek jogosítania.

Jelentős kiegészítést igényelnek a törvénynek a házassági vagyoni jogi szerződést rendező szabályai. Más jogrendszerekben a házassági vagyoni jogi szerződésnek az az alapvető rendeltetése – és ez volt a korábbi magyar házassági vagyoni jogban is –, hogy a házasságfelek a törvényes házassági vagyoni jogi rendszer helyett más házassági vagyoni jogi rendszert köthessenek ki, és rendszerint e más, ún. választható vagyoni jogi rendszer vagy rendszerek szabályai is rendezettek.

A házassági vagyoni jog újraszabályozása során a Konceptió álláspontja szerint a házassági vagyoni jogi szerződésnek ezt a rendeltetését ismét el kellene ismerni, és e más választható házassági vagyoni jogi rendszernek vagy akár több választható házassági vagyoni jogi rendszernek a részletesebb szabályait is ki kellene dolgozni. Ilyen választható házassági vagyoni jogi rendszerként jöhetne szóba a korábbi magyar házassági vagyoni jog ún. közszerzeményi rendszere, amely, mint már említettük, lényegében a házasság végén ismeri el a házasság során bekövetkezett vagyongyarapodás fele-fele arányú megosztását. Elfogadható volna emellett olyan megoldás is, hogy a házasságfelek ezt a házassági vagyoni jogi rendszert csak a vagyoni kérdésekben nagyobb önállóságot, nagyobb mozgási szabadságot kívánó üzleti célú, gazdasági vállalkozásokba bevitt vagyon vagy ennél valamivel szélesebben, a foglalkozás gyakorlásához szükséges vagyontárgyak tekintetében köthessék ki úgy, hogy a többi vagyonuk tekintetében megtarthassák a házassági vagyoni jogi rendszer szabályait. A jogalkotás emellett a vagyoni elkülönítési rendszer kiköthetőségétől sem zárkozhatna el.

Olyan alapvető családvédelmi érdekek figyelembevételének, mint például a tágabb értelemben vett mindennapi életvitel költségeinek, terheinek közös viselése, vagy a gyermekek ellátásának, gondozásának, taníttatásának terheiben való osztozás, természetesen ezeknek a házassági vagyoni jogi rendszereknek a kikötése esetén is meg kell maradnia.

AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK EGYES VAGYONJOGI HATÁSAI

A Polgári Törvénykönyv Családjogi könyve Konceptiójának kidolgozása során az egyik legvitatottabb kérdés az élettársi kapcsolatokhoz fűződő vagyoni jogi hatások határainak megvonása volt.

Sajátos, hogy míg a magyar jogalkotás számos európai ország jogánál hamarabb ismerte el, hogy szülői minőségben az élettárs szülőket ugyanolyan jogok és kötelezettségek illetik, illetve terhelik, mint a házastárs szülőket, az élettársak vagyoni jogainak valamelyes kiterjesztésének gondolatát, ott is, ahol ez a kiterjesztés a Konceptió készítői számára elgondolt volt, nevezetesen hosszabb élettársi kapcsolat esetén, az élettársi kapcsolat megszűnésekor valamelyes kiterjesztését is igen erős ellenérvzés kísérte.

A Konceptió nem kívánt szemet hunyni sem az élettársi kapcsolat vagyoni jogi hatásainak a Törvénykönyvben való elhelyezésében, sem joghatásainak valamelyes bővítésében, ha az élettársi kapcsolat megszűnne az előtt a tény előtt, hogy az élettársi kapcsolatok mára Európa-szerte és más Európán kívüli kontinensen is a párkapcsolatoknak elismert és számarányát tekintve egyre terjedő formájává vált, amelyről ma már nem állítható, hogy a felek azért választják ezt a párkapcsolati formát, hogy kapcsolatukhoz semmiféle joghatás ne fűződjék. Ugyanakkor a Konceptió ezeknek a joghatásoknak az elismerésében számos európai és tengerentúli ország megoldásánál visszafogottabb maradt.

Az élettársi közösség alatti vagyonszerzés megítélésének szabályai tekintetében a Konceptió lényegében a mai szabályoknak a fenntartása mellett foglal állást, azaz a már említett változtatással, hogy ezeket a szabályokat a szerződési jog köréből a Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvébe kívánja átemelni. Emellett, ha nem is a házassági vagyoni jog szabályainak tervezett bővítéséhez, finomításához hasonló mértékben, de a mainál valamivel bővebb szabályozást ezeknek a szabályoknak a vonatkozásában is indokoltnak lát. És míg a szerződési jogban való elhelyezés esetén ez külön szabály nélkül is magától értetődő volt, a családjogba átemelt szabályok körében kifejezetten el kell ismerni az élettársaknak azt a jogát, hogy a vagyoni jogi szabályok törvényben megállapítandó rendjétől szerződéssel eltérhessenek.

A hosszabb ideig fennállt élettársi kapcsolat megszűnésekor két vonatkozásban bővítené a Konceptió az élettársak vagyoni jellegű jogait. Egyfelől rendezendőnek ítéli az élettársaknak erre az esetre szóló lakáshasználati jogát, figyelembe véve az élettársaknak addig az élettársi lakásban lakott közös gyermekének lakáshasználati jogának védelmét is, másfelől, ugyancsak hosszabb élettársi kapcsolat fennállásának megszűnésekor – a házastársakéhoz többé-kevésbé hasonló feltételek mellett, tehát rászorultságuktól függően és rászorultságuk időtartamára – az élettársak számára is biztosítana tartáshoz való jogot. Ez utóbbit a Konceptió különösen azokban az esetekben látja indokoltnak, amikor az élettárs az élettársi kapcsolat fennállása alatt azért nem folytatott keresőtevékenységet, mert közös gyermeküket, vagy ami szintén előfordul, élettársa gyermekét nevelte, gondozta, vagy az élettársi kapcsolat fennállása alatt élettársa gazdasági tevékenységében vagy más foglalkozása gyakorlásában fejtette ki tevékenységét, esetleg éppen az élettársa körüli ápolási, gondozási teendőket látta el.

A Konceptió tudatosan nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy mi minősüljön a felvetett kérdések vonatkozásában hosszabb időn át fennállt élettársi kapcsolatnak, mégis képviselt olyan álláspontot is, amely szerint éppen az intézmények új

voltára való tekintettel a gyakorlat munkáját jobban segítené ennek a hosszabb időnek a közelebbi meghatározása.

A Koncepció nem javasolja a regisztrált élettársi kapcsolatok bevezetését. Attól a lehetőségtől természetesen nem zárná el az élettársakat, hogy akár közokiratban egymást élettársakként elismerő nyilatkozatot tehessenek, akár a jegyzőtől kérjenek e kapcsolatukról valamiféle tanúsítványt.

KÉRDÉSEK A SZÜLŐI JOGOK ÉS KÖTELESSÉGEK ÉS A GYERMEKI JOGOK KÖRÉBŐL

A gyermeki jogok erősítése, védelme ma korántsem csak a családjog feladataként került világviszonylatban előtérbe.

Korábban a szülői jogok és kötelességek kérdéskörét meghatározó atyai hatalom fogalma Európa jogrendszeireiből már elég régen kikopott, és feltehetően mind Európában, mind a világ számos más jogrendszerében eltűnt az a megkülönböztetés is, amely különbséget tett a szülők jogait és kötelezettségeit tekintve aszerint, hogy a gyermek házasságból született-e, vagy házasságon kívül.

Az atyai hatalom helyébe a szülők által közösen gyakorolandó, a gyermek érdekeit feltétlenül előtérbe helyező szülői jogok és kötelességek léptek,¹⁷ a házasságon kívül született gyermekekre való utalást pedig számos jogrendszer – legutóbb például az osztrák ABGB, azt megelőzően pedig a német BGB – törölte ennek a kérdéskörnek a szabályozásában.

A szülő-gyermek kapcsolat családjogi kérdéseit rendező szülői felügyeleti jog hagyományos tartalmi elemei elnevezésükben ugyan látszólag változatlanok maradtak, valóságos tartalmukban és gyakorlásuk elveiben azonban az utóbbi néhány évtizedben jelentősen változtak. Ebben a változásban, mint már korábban utaltunk rá, jelentős szerepe volt az 1950. évi Európai Emberi Jogi Egyezménynek, a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság ennek nyomán kialakult és ma is fejlődőben lévő gyakorlatának, valamint a Gyermkek Jogáról szóló, 1989. évi New York-i Egyezménynek.

A készülő törvényben indokolt volna a szülő-gyermek kapcsolat jogi szabályozásának elveit – akkor is, ha ezek ma már a családjog számára zömükben eddig nem követett új elvek, és ha ezeknek legalábbis a többségét feltehetően a szülők nagyobb része nem jogi feladatként, nem jogi kötelezettségként követi – a törvénynek a szülői felügyeleti jogot szabályozó fejezete élén kimondani. Ilyen elvekként kívánhatnak az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében megfogalmazott követelményekre tekintettel is kimondást:

- a) a szülői jogok gyermek érdekében való gyakorlásának elve,
- b) a gyermeket érintő kérdések kialakításába, az ezekről való döntésbe az ítélőképes korú gyermek bevonásának, véleménye lehetőség szerinti figyelembevételének követelménye,

¹⁷ Az angolszász jogrendszerek már nem is szülői jogokként és kötelességekként, hanem szülői felelősségként (parental responsibility) jelölik ezt a jogintézményt.

- c) a szülőknek az a joga és kötelessége, hogy szülői jogaikat és kötelességeiket együttesen gyakorolják; itt azonban a gyermeküktől külön élő szülők jogai és kötelességei külön szabályozást igényelnek,
- d) annak kimondása, hogy a szülői jogok gyakorlásába történő akár jogszabályi, akár hatósági beavatkozás csak a gyermek érdekében történő, kivételes beavatkozás lehessen,
- e) és bár túlmutat a szülő-gyermek kapcsolaton, meggondolást igényel, hogy kerüljön kimondásra a Gyermekjogi Egyezmény megfelelő szabályára is tekintettel a gyermeknek a családi kapcsolatai megtartásához fűződő joga, ideértve tényleges családi kapcsolatait is.

Szinte valamennyi felsorolt elvhez van mit hozzáfűzni. Így:

a szülői felügyelet gyermek érdekében való gyakorlásának követelménye olyan alapvető követelmény, a családjognak olyan alapvető elve, amely ebben a körben akkor is kimondandó, ha remélhető, hogy inkább a kivételes esetek közé fog tartozni ezen elv érvényesülésének jogi eszközökkel való kikényszerítése, vagy az, hogy ezen követelmény figyelmen kívül hagyása jogi szankcionálást kívánna.

Bár ma sok szó esik – különösen a gyermekeket veszélyeztető – családon belüli erőszakról, azonban az a szemlélet, amely a kiskorú gyermeket életkoránál, a családban elfoglalt helyénél fogva eleve „kiszolgáltatottnak” tekintti, és ezért a szülő-gyermek kapcsolat fokozott állami ellenőrzését és ebbe a kapcsolatba fokozott hatósági beavatkozást tart szükségesnek, túlzottnak tűnik. A szülői jogok gyakorlásába való beavatkozás kivételessége következik egyébként az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikkéből, az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 5. cikkéből, és – igaz, külön kimondottan csak a gyermeknek adandó nevelés megválasztása tekintetében – a Magyar Köztársaság Alkotmánya 67. § (2) bekezdéséből is.

Ahol mégis a szülői jogok és kötelességek nem rendeltetésszerű gyakorlása kirívó, a gyermek érdekeit súlyosan veszélyeztető, ott az állami beavatkozás indokolt, ami történhet a családjog körén kívül eső büntetőjogi eszközökkel, vagy a családjog eszköztárából veendő gyámhatósági és bírósági úton is.

Az ítélőképes korú gyermeknek az őt érintő kérdések kialakításába való bevonása, az őt érintő kérdésekben való meghallgatása és véleményének lehető figyelembevétele – amelyek egyébként a Gyermekek Jogáról szóló New York-i Egyezmény által is előírt követelmények – túlmutatnak a szülő-gyermek kapcsolat kérdésein, de minden bizonnyal itt van a legnagyobb jelentőségük.

Feltétlenül említést érdemel e körben, hogy sem a New York-i Egyezmény, sem a hatályos családjogi szabályok, ideértve a Gyermekvédelmi törvényt is, nem tartalmaznak e tekintetben az ítélőképesség korhatárát általános érvénnyel meghatározó szabályt, ez a korhatár a gyermekeket érintő különböző kérdésekben eltérő lehet. A hatályos családjogi szabályok például a szülői háznak a gyermek kezdeményezésére történő, gyámhatósági engedéllyel történő elhagyásához a gyermek 12. életévét kívánják meg. A gyermek státusát érintő több kérdésben a 14. életévét betöltött gyermek hozzájárulását kívánják meg a jogszabályok, miképpen az elhelyezésében való döntéshez is. Előírják, hogy a gyámság alatt álló, 12. életévét be-

töltött kiskorút fontosabb ügyeiben meghallgassa a gyámhatóság, és a szülők és a gyermek között a gyermek pályaválasztásának kérdésében felmerült vita esetén ugyancsak 12 éves kortól biztosítanak a gyermeknek jogot arra, hogy a vita eldöntését a gyámhatóságnál kezdeményezze. Sem a gyermekelhelyezés, sem más kérdésekben nem kizárt azonban az alacsonyabb életkorú gyermek meghallgatása sem.

A családjog hatályos szabályai a most írt kérdésekben lényegében nem kívának változtatást. Az azonban hangsúlyozást kíván, hogy az ítélelképes korú gyermek véleményének fokozottabb figyelembevétele sem feledtetheti, hogy a gyermek egész kiskorúsága alatt – tehát korábbi házasságkötése kivételével 18 éves koráig – szülői felügyelet alatt áll, a gyermekért való felelősség tehát a szülőket a gyermek nagykorúságáig terheli.

Ami az együtt élő szülőket illeti – legyenek azok házastársak vagy élettárs-szülők – őket a közösen, együttesen megillető szülői felügyelet ma már a magyar jogban egyértelműen elfogadott, azzal természetesen, hogy ennek az együttes joggyakorlásnak a mikéntjét maguk a szülők alakítják ki. A gyakorlat arról tanúskodik, hogy az esetek tipikusan mondható többségében ez az együttes joggyakorlás valóban élő, az együtt élő szülők mind a gyermek mindennapos ellátásában, gondozásában- nevelésében, mind a gyermeket érintő fontosabb döntések meghozatalában lehetőségeikhez mérten közösen vesznek részt. Az ilyen joggyakorlást nem az idevonatkozó jogszabályok vagy akár Nemzetközi Egyezményekben előírt követelmények betartása motiválja, ez a szülők részéről ezekre tekintet nélkül kialakított, egyre inkább természetesnek tekintett életvitel.

Már nem ugyanez a helyzet, és sokkal nehezebben megoldható kérdés annak rendezése, *hogyan érvényesüljön a szülők egyenjogúsága, együttes joggyakorlása életközösségük felbomlása, házasságuk felbontása esetén*. Az együttes joggyakorlás ilyenkor valamilyen mértékben szükségszerűen sérül, a jogalkotásnak mégis – a Nemzetközi Egyezményekből adódóan is – kötelezettsége azoknak az eszközöknek a keresése, amelyek ezeknek a sérüléseknek a mérséklését képesek szolgálni, és ezáltal azt is biztosítani, hogy mind a gyermeküktől külön élővé váló szülők számára, mind az egyik szülőjétől külön élővé váló gyermekek számára egy, ha a megváltozott életviszonyok folytán a korábbival nem is azonos, de mindenképpen megfelelő szülő-gyermek kapcsolat maradjon fenn.

A külön élő szülőnek a gyermekével kapcsolatban biztosított legtöbb jogot, de ugyanakkor a vele szemben való fokozottabb felelősséget is – a házasság felbontása, az életközösség megszűnése ellenére – megítélt *közös szülői felügyeleti jog* jelenti, amelynek tényleges tartalmát a szülőknak maguknak kell kialakítaniuk. A gyermeknek a két szülő közötti megosztott elhelyezése, például hetenkénti vagy kéthetenkénti váltással való elhelyezése – ha kivételes esetek lehetnek is – az esetek többségében sem szolgálja a gyermek érdekét.

A házasság felbontása, az életközösség megszűnése utáni közös szülői felügyeleti jog egyes európai jogrendszerekben sokkal elterjedtebb, mint Magyarországon, de a közös szülői felügyeleti jog a szülőknak erre irányuló készsége nélkül a szülők számára nem biztosítható, és ezek számára is csak addig, amíg ez az együtt-

működési készségük fennáll. A családjog hatályos szabályai ezekben a kérdésekben – kisebb korrekciókkal – a Koncepció által követett álláspont szerint fenntartandók.

A külön élő szülők együttműködési kötelezettségének egy alacsonyabb fokát kívánják meg a hatályos Családjogi törvénynek azok a szabályai, amelyek *a gyermek sorsát érintő, a törvényben felsorolt lényeges kérdésekben a külön élő szülők együtt-döntési jogát* írják elő. Hogy ezek a szabályok kivétel nélkül minden esetben életszerűek és életképesek-e, az már megkérdőjelezhető, az a szabály viszont mindenképpen újragondolandó, amely szülői megállapodás hiányában az ezekben a kérdésekben való döntést, igaz, peren kívüli eljárásban, bírósági hatáskörbe utalja.

A külön élő szülő legalapvetőbb joga a gyermekével való rendszeres kapcsolattartás, amelyet ma a Gyermekjogi Egyezmény 9. cikk 3. pontja a gyermek jogaként is megfogalmaz.

A kapcsolattartás mai szabályai alapvetően helyesek, azzal a már említett észrevétellel, hogy ezek a szabályok a Koncepció álláspontja szerint – az átmenetileg és tartósan nevelésbe vett gyermeknek a szüleivel és más közeli hozzátartozóival való kapcsolattartásának szabályai kivételével – egységesen a készülő Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvébe valók, és nem a törvény és a Gyámrendelet között megosztva szabályozandók. Emellett – szemben a mai szabályokkal – már a szabályok törvényi elhelyezését illetően is fokozottabban figyelembe kellene venni a gyermekelhelyezés és a kapcsolattartás összefüggéseit.

A kapcsolattartás kérdéskörében mégsem hagyható említés nélkül, hogy gyakran a kapcsolattartás szabályozásánál nehezebb kérdéseket vet fel a bírósági ítélettel vagy a gyámhatósági határozattal rendezett kapcsolattartás végrehajtása, a kapcsolattartás zavartalan gyakorlását akadályozó szülő szankcionálása. A mediációs eljárás igénybevételére való kötelezhetés ezen a területen talán valamelyes előrelépést fog jelenteni.

A szülői felügyeleti jogok gyakorlásába való jogszabályi vagy hatósági beavatkozás szabályai a Koncepció által elfogadott nézet szerint is felülvizsgálatra szorulnak, a szülők vagyongazdálkodási és törvényes képviselői joga tekintetében.

A szülők vagyongazdálkodását illetően az a szabály, amely szerint abban az esetben, ha erre a szülők vagyongazdálkodási kötelezettségük során tanúsított mulasztással okot szolgáltatottak, a gyámhatóság a vagyongazdálkodást rendszeres felügyelet alá vonhassa, változatlanul fenntartandó ugyan, más esetekre azonban a szülők vagyongazdálkodási jogát életszerűbben és a szülők iránti több bizalommal kellene rendezni. Az a kör, amelybe ma a gyámhatóságok a szülők vagyongazdálkodási jogába a törvény szerint beleszólhatnak, és gyakorlatilag elvonják a szülőktől a vagyongazdálkodási jogot, a vagyongazdálkodásban megfelelő gondosságot tanúsító, a gyermekeik érdekeit messzemenően figyelembe vevő szülőknél az indokoltnál sokkal szélesebb körű. Ezek a szabályok különösen a megözvegyült, a gyermekét egyedül felnevelni kénytelen szülőknél fontosak, ahol nemegyszer indokolatlanul kerül az elhalt szülőtől megörökölt vagyont szoros gyámhatósági ellenőrzés alá, és ahol, ha a hagyatéki eljárás során házassági vagyoni jogi igény rendezése is

felmerül, a gyakorlat a gyermeket már eleve a szülővel érdekelletétben álló személyként kezeli. Más esetekben mégis a gyermeknek ajándékozni kívánó szülő vagy más közeli hozzátartozó döntésén múlhat, hogy kíván-e 18 éven aluli gyermeknek szoros gyámhatósági felügyelet alá kerülő, jelentős értékű ajándékot juttatni.

Kevésbé járnak indokolatlan hatósági beavatkozással a hatályos családjognak azok a szabályai, amelyek figyelembe sem véve, hogy a nagykorúvá vált gyermek ma rendszerint még hosszabb-rövidebb időn át a szülői háztartásban él, és gyakran ezt követően is szülői támogatásra szorul, a szülőt arra kötelezik, hogy gyermeke vagyonát annak nagykorúvá válásakor az állagra vonatkozó számadással adja át. E szabály kötelezheti a szülői háztartásban élő, saját keresettel rendelkező gyermeket arra – függetlenül a szülők erre irányuló igényétől, kívánságától –, hogy keresményéből a háztartás költségeihez megfelelő mértékben járuljon hozzá. Ezeket a teljesen létszerűtlen szabályokat egy új törvény nem veheti át, és legfeljebb annyit mondhat ki, hogy a nagykorúvá vált gyermek kérheti szüleitől vagyonának kiadását, illetve hogy a szülők, ha ezt a család életvitele megkívánja, kérhetik, hogy önálló keresettel rendelkező gyermekük a közös háztartáshoz járuljon hozzá. Kérdéses, hogy erre szükség van-e, nézetem szerint inkább nem, mint igen.

A szülői vagyonkezelés szabályainak oldottabbá tétele értelemszerűen a vagyoni ügyekben gyakorlandó törvényes képviseleti jog szabályainak felülvizsgálatát is igényli. Emellett a szülők törvényes képviseleti joga egyes nem vagyoni ügyekben is indokolatlanul korlátozott. Nehezen található elfogadható magyarázat arra, hogy a szülő miért nem képviselheti gyermekét a gyermek családi jogállásának megállapítása ügyében, de akár arra sem, hogy miért nincs ezekben a perekben perindítási joga. Ezek a szabályok a Koncepció szerint is módosításra szorulnak.

A New Yorki-i Gyermekjogi Egyezmény 7. és 9. cikke a gyermekek jogai között sorolja fel többek között a *gyermeknek azt a jogát, hogy szülei neveljék fel*, hogy szüleitől azok akarata ellenére – kivéve, ha ez a gyermek érdekében szükséges – ne válasszák el, az Egyezmény 8. cikke pedig többek között arra kötelezi az Egyezményben részes államokat, hogy *tartsák tiszteletben a gyermeknek a családi kapcsolatai megtartásához való jogát*.

A Gyermekvédelmi törvény 6. §-a a gyermeki jogok körében elsőként a gyermeknek a saját családja környezetében történő nevelkedéséhez való jogát emeli ki, a törvény más szabályai pedig a szülői gondoskodással több vonatkozásban is egy sorban említik a más hozzátartozói gondoskodást is.

A gyermeknek a szülői környezetben való nevelkedését alapvetően a harmadik személynél való elhelyezés kivételisége szolgálja, a családi kapcsolatok megőrzését pedig e tekintetben a harmadik személynek – feltéve, hogy erre mód van – a család köréből való kiválasztása jelentené. Ilyen követelményt a Családjogi törvény ma nem tartalmaz, erre csak a Legfelsőbb Bíróság többször módosított 17. sz. Irányelvében található utalás.

A gyermeknek a szülői gondozásban, a szülői családban való maradását csak néhány kisebbnek tűnő szabályában sérti meg a hatályos Családjogi törvény. Ezek közül a legkirívóbb az, amely szerint a házasságot nem kötött, akár élettársi viszonyban élő, akár egyedül élő 18 éven aluli anyának még a gondozás-nevelés tekintetében is szünetel a szülői felügyeleti joga. De akadnak az örökbefogadás körében is ebből a szempontból bírálható szabályok.

A gyermek tágabb értelemben vett családi kapcsolatainak a megtartásához való jogát a Családjogi törvény több szabálya is tiszteletben tartja. Idetartozik mindegyiknél a kapcsolattartásra jogosultak körének – igaz, jelenleg a Gyer.-ben szereplő – elég széles körű megvonása, amelyből ismeretlen okból, szemben a nagykorú testvérrel, a kiskorú testvér kimaradt; vagy idetartoznak a gyámrendelésnek azok a szabályai, amelyek szerint, ha vannak a gyermeknek erre alkalmas hozzátartozói, elsősorban ezek köréből rendelik a gyám kiválasztását. Említést kívánnak emellett a Gyermekvédelmi törvénynek azok a szabályai is, amelyek abban az esetben, ha a gyermek ideiglenes elhelyezése szükségessé válik, a hozzátartozóknál való elhelyezés élvez elsőbbséget; a gyermek átmeneti vagy tartós nevelésbe vételének elrendelése előtt pedig azt vizsgálják, hogy ez az intézkedés a családjában veszélyeztetett gyermeknek a gyermek más hozzátartozójánál való elhelyezésével megelőzhető-e.

Hogy a családi kapcsolatok megtartásának biztosításában nem volna-e továbblépni való, az vitatható. Így például, hogy a ma korántsem kivételes rokoni örökbefogadáskor nem kellene-e a gyermek korábbi családi kapcsolatainak megtartásához való jogában továbblépni, minden bizonnyal átgondolandó. És, ha történt is e tekintetben valamelyes előrelépés, a családi kapcsolatok megtartását illetően a tényleges családi kapcsolatok is nagyobb figyelmet érdemelnének. Vonatkozik ez a mostohaszülő-mostohagyermek, illetve ezek családjainak kapcsolatára, a nevelőszülő-nevelt gyermek kapcsolatára, sőt arra, a ma teljesen figyelmen kívül hagyott esetre is, amikor az apasági vélelem megdöntése folytán a gyermeket addig sajátjaként nevelő, gondozó szülő – apa – „nem-apává” válik, és ezzel még a kapcsolattartási jogát is elveszíti addig nevelt, gondozott gyermekével, és tegyük hozzá: a gyermek is elveszíti kapcsolattartási jogát az addig apjának hitt „nem-apává” vált személlyel.

Minden bizonnyal meghaladná a Koncepció feladatkörét a gyermeki jogok közül a *gyermek származása megismeréséhez való jogának* részletesebb vizsgálata, és az ezekkel kapcsolatos kérdésekben való állásfoglalás. Ennek a kérdésnek a családjog köréből különösen a valóságot nem fedő apasági vélelmek, az ilyen vélelmek megtámadásának időbeli és személyi korlátai, a donor közreműködésével történő mesterséges megtermékenyítés eredményeként való születés és az örökbefogadás körében van – nem mindegyik esetkörben azonos elbírálást kívánó – jelentősége.¹⁸

¹⁸ E kérdéskörrel – azzal, hogy ebben azóta is merültek fel új kérdések – lásd Weiss Emília: A származás megismeréséhez való jog és e jog korlátai. *Jogtudományi Közlöny*, 2002. évi I. sz. 1–12. o.

KÉRDÉSEK A GYERMEKTARTÁS KÖRÉBŐL

A rokontartás kérdésköréből mind jelentőségét, mind előfordulásának gyakoriságát illetően minden bizonnyal a gyermektartás áll az élen. A hatályos Családjogi törvény szabályai a gyermektartást a rokontartás más eseteihez képest – helyesen – privilegizálják is. Így például több tartásra jogosult esetén a kiskorú gyermek tartási igénye áll az első helyen, vagy a tartásra jogosultak közül csak a kiskorú gyermek az, akit a szülők – tartásra kötelezhető más egyenes ági rokon hiányában – saját tartásuk rovására is kötelesek eltartani, vagy, ma már nem a Családjogi törvény, hanem a Gyermekvédelmi törvény csak a gyermek számára biztosítja a tartásra kötelezett átmeneti teljesítőképességének hiányában a tartásdíj korábban bírósági, ma gyámhatósági megelőlegezését. Emellett, ha ezt a törvény külön nem mondja is ki, míg a rokontartás más eseteiben vagy a házastársi tartásban a tartásra való rászorultság a tartásnak olyan előfeltétele, amely szükség esetén a jogosult részéről bizonyításra szorul, a kiskorú gyermeknél ez a rászorultság általában feltételezett, és legfeljebb ennek az ellenkezője, a rászorultság hiánya szorulhat bizonyításra.

A gyermektartás szabályainak a jelentősége, különösen az esetek előfordulásának mindennapos, tipikus volta ezeknek a szabályoknak a hatályos Családjogi törvényben való elhelyezésében egyáltalán nem jut kifejezésre. Azok a mai szabályok, amelyek a rokontartás általános, főszabályai után, mintegy kivételesként rendezik a gyermektartás szabályait, kérdéseit, teljesen életszerűtlenek, a való élet igényeit abszolút mértékben figyelmen kívül hagyók, nem is szólva a rokontartás szabályainak az élen álló szabályról, amely szerint: a tartásra jogosultat rokonai közül elsősorban leszármazói kötelesek eltartani. De a rokontartás egyéb eseteivel összemérve nyilvánvalóan a kiskorú gyermek tartásához áll közelebb a továbbtanuló nagykorú gyermek tartása is. Egy új Törvénykönyvben ezeknek a körülményeknek a rokontartásra vonatkozó szabályozás sorrendjében is kifejezésre kellene jutniuk.

Emellett döntően az életviszonyok, a gazdasági viszonyok változásai folytán a gyermektartás – mégpedig mind a kiskorú gyermek tartásának, mind a továbbtanuló nagykorú gyermek tartásának – néhány további szabálya is felülvizsgálatra szorul. Így például:

Az iskolakezdés időpontjának korántsem ritka kitolódása, és az a jogos társadalmi elvárás, hogy a tanulóifjúság minél nagyobb számban legalább középfokú végzettséggel rendelkezék, gyakran azzal jár, hogy a középiskolai tanulmányokat folytató gyermekek e tanulmányaik folytatása során, nemegyszer nem is középiskolai tanulmányaik utolsó évében érik el nagykorúságukat. A mai törvény szigorú értelmezése mellett csak eddig az időpontig illetnék meg őket a kiskorú gyermekek tartására vonatkozó szabályok. A Koncepció azt javasolja, hogy a nappali tagozaton középiskolai tanulmányokat folytató gyermek középiskolai tanulmányai befejezéséig, de legfeljebb 20. életévének végéig a tartáshoz való jog szempontjából a kiskorú gyermekkel azonos elbírálás alá essék. Megjegyzendő, hogy a gyermektar-

társdíj megelőlegezésének kérdésében ma is hasonló álláspontot követ a Gyermekvédelmi törvény.

Egy további megoldást kívánó kérdés: a gyermektartásdíj százalékos megállapításának lehetőségét annak idején azért ismerték el, és azért vált széles körben általánossá – még a megállapodással rendezett tartás esetén is –, mert a törvényhozó ezen az úton kívánta a tartásdíj megállapítását követően feltehetően még hosszabb időn át fennmaradó tartási kötelezettség esetén a gyermek számára a kötelezett jövedelméhez automatikusan igazodó, e jövedelem növekedésével automatikusan növekvő tartásdíjat biztosítani.

A gazdasági viszonyok változásai előbb azzal jártak, hogy egyre összetettebbek, egyre áttekinthetlenebbek lettek a gyermektartásdíj és így a százalékos marasztalás alapjául szolgáló – vagy éppen az ebből a körből akár jogszabályi úton kivont – jövedelemforrások, mára pedig a vállalkozói tevékenység, a magángazdaságok, a szabad foglalkozások elterjedésével szaporodnak azok az esetek, amelyekben a gyermektartásdíj százalékos megállapítására egyáltalán nem kerülhet sor.

A százalékos marasztalás lehetőségétől, ott, ahol erre változatlanul mód van – talán az e körbe tartozó erősen változó jövedelemforrások aprólékos felsorolása nélkül – a jövőben sem kellene eltekinteni. Mégis, meggondolásra érdemes, hogy azokban az esetekben, amelyekben ilyen marasztalásra bármely okból nem kerülhet sor, legyen-e mód arra – akár a bírói ítélettel megállapított, akár a felek megállapodásával rendezett –, hogy a gyermektartásdíj mértékét a jövedelmek növekedését figyelembe véve indexálják. Több külföldi jogrendszer akár már a megállapított tartásdíj mértékének alakulását is évenként, esetleg valamivel ritkábban kibocsátott tabellákban szabja meg. Ez a megoldás, amely nemegyszer azzal is párosul, hogy a tartásdíj mértékét a gyermek életkorától is függővé teszik, a magyar jogtól idegen, ennek bevezetését a Koncepció sem javasolja.

Azok a nehézségek, amelyek egyfelől a munkanélküliségből, a hajléktalanságból vagy másfelől éppen a magas jövedelmeknél nehezen utolérhető volta miatt, a jogalkotás útján aligha küszöbölhetők ki. Ezeknek a kérdéseknek a megoldása a jövőben is a bírói gyakorlatra kell hogy háruljon.

A továbbtanuló nagykorú gyermek tartása: szemben a bírói gyakorlattal vagy akár a Legfelsőbb Bíróság, ezzel ellentétes álláspontjával – még ha vannak is különbségek a kiskorú gyermek és a munkaképes továbbtanuló nagykorú gyermek tartása között – nyilvánvalóan a gyermektartáshoz és nem a rokонтartás „egyéb eseteihez” áll közelebb. A továbbtanuló nagykorú gyermek tartása ezért a készülő Törvénykönyvben a gyermektartás egyik aleseteként szabályozandó, és nem a rokонтartás egyéb esetei közé sorolandó. Ez vonatkozik – a kiskorú gyermek esetét kivéve – a tartásra való jogosultság sorrendjére, a tartásdíj százalékos megállapíthatóságára (ettől a bírósági gyakorlat ma teljes mértékben elzárkózik),¹⁹ a

¹⁹ Bencze Lászlóné: *Gyermekelhelyezés, gyermektartás* című könyvében (HVG-ORAC, Budapest, 2001) például kifejezetten hangsúlyozza, hogy a gyermektartásdíj százalékos megállapíthatása nagykorú gyermek esetén nem alkalmazható, hogy a tartásdíj megállapítá-

százalékos megállapíthatóság hiányában a fizetendő tartásdíj javasolt indexálásának lehetőségére, és természetesen a tartásdíj határozott időre szóló megállapíthatására is.

A továbbtanuló nagykorúnak a gyermektartáshoz való joga és a szülő tartási kötelezettségének a kérdései ma még több vonatkozásban is rendezetlenek, így például: több odafigyelést kíván, hogy ma egyáltalán nem kivételes és önmagában nem is kifogásolható az egyik diploma után egy másik diploma megszerzésére irányuló igény, vagy még az első diploma megszerzése előtti pályaváltás, pályamódosítás iránti igény, úgy, hogy mind az előbb, mind az utóbb említett ok miatt a nagykorú gyermek továbbtanulási ideje gyakran erősen kitolódik. Ezt a terhet a közös háztartásban élő gyermek szülei – ha megengedhetik maguknak – rendszerint vállalják is, a gyermektartásdíj fizetési kötelezettséget mégis, különösen a külön élő szülőre való tekintettel, indokolt volna egy felső életkorhoz kötni. A Konceptió ezt a felső korhatárt főszabályként a gyermek 25. évében állapítaná meg, azzal a kitételrel, hogy ez a korhatár indokolt esetben a felsőfokú tanulmányok ennél későbbi életkorban való befejezéséig is tarthat.

Az is figyelmet kíván, hogy míg az együtt élő szülők rendszerint együtt döntenek továbbtanulni kívánó nagykorú gyermekük továbbtanulása költségeinek viseléséről, ha a külön élő szülőnek ez az együttdöntése, ez a hozzájárulása nem is kívánható meg, azt a jogát mégis el kellene ismerni, hogy ő tartást igénylő nagykorú gyermeke továbbtanulási szándékáról előzetes tájékoztatást kapjon, és ha ezt igényli, arról is folyamatos tájékoztatást kapjon, hogy gyermeke, aki után tartásdíjat fizet, valóban folytatja-e megkezdett tanulmányait.

A ma a továbbtanuló nagykorú gyermek tartásáról több vonatkozásban is rendelkező, többször módosított XXIX. sz. PED-nek ha nem is valamennyi, de több rendelkezése természetesen fenntartandó.

Változatlanul indokolt a munkaképes, továbbtanuló nagykorú gyermek tartásra való érdemtelenségének megállapíthatása, vagy annak a szabálynak a fenntartása, hogy – szemben a kiskorú gyermekkel fennálló tartási kötelezettséggel – a továbbtanuló munkaképes gyermeket a szülő saját tartásának rovására, annak veszélyeztetésével nem köteles eltartani. Indokolt továbbá a tartásra jogosult nagykorú gyermeknél annak a sorrendi szabálynak a fenntartása, hogy őt – ha erre képes – elsősorban házastársa köteles eltartani, és a szülőt terhelő tartási kötelezettség csak a házastársat terhelő tartási kötelezettség mögött áll.

A fogyatékos vagy magát más, döntően egészségi okból eltartani nem képes nagykorú gyermek tartása természetesen a jövőben is a munkaképes továbbtanuló gyermek tartásától eltérő elbírálást kíván. A tartás mértékét illetően a fogyatékos-ságából vagy más tartós egészségkárosodásából eredő szükséges többeltköltések is figyelembe veendőek, a tartásra való jogosultság sorrendjében pedig – szemben a

sának ez a módja kizárólag kiskorú gyermek tartására vonatkozó speciális szabály (i. m. 207–208. o.).

munkaképes továbbtanuló gyermekkel – a kiskorú gyermek tartási igényével azonos elbírálás, azonos sorrend kell megillessen.

A Konceptió a családjog egészét, vagy pontosabban a felülvizsgálatra szoruló kérdéseinek egészét igyekezett áttekinteni, és igyekezett a készülő kodifikáció számára átgondolt javaslatokat tenni. Valamennyi kérdésről ez a tanulmány nyilvánvalóan mégsem tudott számot adni. Ez alkalommal nem kerülhetett sor, bár jelentőségük nem vonható kétségbe, a Családjogi törvénynek a „Család” című második részéből a családi jogállás, az örökbefogadás, a szülői felügyeleti jog szünetelése és megszüntetése, valamint a Családjogi törvény harmadik fő részének, a „Gyám-ság” kérdéseinek, problémáinak a bemutatására.¹⁸

¹⁸ A családi jogállás kérdéskörében felmerült kérdésekről lásd még Weiss Emília: Néhány gondolat a családjog folyamatban levő kodifikációs munkálataihoz című cikke IV. részét (*Családi Jog*, 2003. évi 1. sz. 8–11. o.).

Dr. Wopera Zsuzsa*

A CSALÁDJOG EGYSÉGESÍTÉSE EURÓPÁBAN – AZ ELJÁRÁSJOGÁSZ SZEMSZÖGÉBŐL**

BEVEZETŐ

Az éppen egy évvel ezelőtt, Debrecenben rendezett konferenciához hasonlóan – melyen az ötvenéves Polgári Perrendtartásról emlékeztünk meg – ma, amikor az ötvenéves Családjogi Törvénynek szól a tisztelgés, megint rendhagyó leszek abban az értelemben, hogy a múlt eseményeinek felelevenítése helyett a jövő folyamataira helyezem a hangsúlyt, és arról az igen dinamikus jogalkotási tevékenységről ejtek néhány szót, amelynek szemtanúi lehetünk az elmúlt évek uniós jogalkotásai-
kor. Tavaly néhány héttel voltunk túl azon az ügödöntő népszavazáson, ahol Magyarország kinyilvánította csatlakozási szándékát az Európai Unióhoz, ma, mint az Európai Unió egyik tagállama számára, a téma aktuálisabb, mint valaha, és már aligha a jövőről beszélünk, hanem a jelenről.

Az Amszterdami Szerződés a polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés terén mérőöldkövet jelentett azzal, hogy megfogalmazta az *európai igazságszolgáltatási térség* fogalmát, és 65. Cikkében – a polgári ügyekben való hatékony együttműködés megvalósítása érdekében – konkrét jogharmonizációs kötelezettséget írt elő mind a polgári anyagi jog, mind a polgári eljárásjog tekintetében.

Az Amszterdami Szerződés hatálybalépését követő évek polgári anyagi és eljárásjogi jogegységesítésének kiemelt témáit látva az Európai Unióban, szembe-
tűnő, hogy azok közül több is *kifejezetten családjogi vonatkozású*.

1998. május 28-án írták alá a tagállamok az *Egyezményt a joghatóságról és a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról házassági ügyekben*,¹ melyet a perjogi szakirodalom – az 1968-as Brüsszeli Egyezmény tárgya és szerkezete miatti hasonlóság okán – Brüsszel II-nek nevezett el. Ez a nemzetközi szerződés azonban még hatályba sem léphetett az aláírása után eltelt idő rövidege miatt, mert a Brüsszeli Egyezményhez hasonlóan² felváltotta egy kötelező és közvetlenül alkalmazandó közösségi norma, az *1347/2000. Tanács Rendelet*,³ pontosított címmel,

* Dr. Wopera Zsuzsa: a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Eljárásjogi tanszékének tanszékvezető egyetemi docense.

** Ez a tanulmány az OTKA F 043352 számú kutatási szerződésének keretei között készült.

¹ Convention on Jurisdiction and Recognition and Enforcement of Judgments in matrimonial matters. In *Official Journal of European Union*, 1998. július 16. C 221.

² A Brüsszeli Egyezményt a 44/2001. Tanács Rendelet váltotta fel. A Rendelet 2002. március 1-jén lépett hatályba.

³ Council Regulation No 1347/2000 of May 2000 on jurisdiction and recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility. *Official Journal*, 2000. 06. 30., 19–29. o.

de amely lényegében átvette az Egyezmény struktúráját, és rendelkezéseit. Meglepő módon azonban ez a 2001-ben hatályba lépett Rendelet sokáig nem maradt érintetlenül, mert 2003. november 27-én a Tanács lényegében hatályon kívül helyezte azzal, hogy elfogadta a 2201/2003. számú Rendeletet, amely már egy kibővített alkalmazási területtel 2004. augusztus 1-jével⁴ felváltja a szóban forgó közösségi normát. E gyors módosítás – ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk – a Rendelet tárgyi hatályának kiszélesítése érdekében vált szükségessé, és nem a korábbi Rendelet eljárási szabályainak elégtelensége, alkalmazhatatlansága miatt.

Mindezek mellett szintén 2003-ban írták alá az unió tagállamai a hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia keretében elfogadott egyik utolsó multilaterális szerződést, az 1996-os Hágai Egyezményt a joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról a szülői felelősség és a gyermekek érdekében elrendelhető intézkedések tárgyában.^{5, 6}

Jelen konferencia apropóján is érdemes egyrészt azzal a kérdéssel foglalkoznunk, hogy vajon miért állnak az uniós jogalkotás érdeklődésének homlokterében a személyi állapottal kapcsolatos jogviszonyok, mi indokolta a 2000-ben elfogadott Rendelet módosítását, másrészt milyen szintű és milyen területekre kiterjedő jogegységesítést valósítanak meg a fent nevezett jogforrások a családjog területén.

Borrás professzor szerint – aki az 1998-as Egyezményhez magyarózó jelentést készített –, „az európai integráció már régen nem tekinthető tisztán gazdasági ügynek, az egyre fokozódó, mélyreható hatást gyakorol az európai polgárok életére, akik nehezen értik meg azt, hogy a családjogi ügyeik terén egyre gyakrabban szembesülnek jogi problémákkal, miközben pl. a tulajdonjog terén óriási haladás történt. A családjogi kérdésekkel mint az európai integráció sajátos jelenségével kell szembenézni.”⁷

I. A BRÜSSZEL II. EGYEZMÉNY ÉS A RENDELETEK MEGALKOTÁSÁNAK HÁTTERÉRŐL

A Brüsszeli II. Egyezmény, hasonlóan a Brüsszeli I. Egyezményhez, melynek tárgya a joghatóság és a határozatok elismerése és végrehajtása szabályainak összehangolása polgári és kereskedelmi ügyekben, ún. *kettős szerződés*, amely éppúgy

⁴ A 72. Cikk szerint a Rendelet 2004. augusztus 1-jén lép hatályba, de alkalmazni – néhány cikk kivételével – 2005. március 1-jétől kell.

⁵ Convention on jurisdiction, applicable law, recognition, enforcement and cooperation in respect of parental responsibility and measures for protection of children. *Official Journal*, 2003. 02. 21., 3–13. o.

⁶ 2004. április 14-ig 27 állam írta alá az 1996-os Hágai Egyezményt, közöttük Lengyelország, Csehország, Szlovákia és a balti államok mindegyike. Az Egyezmény 2002. január 1-jén lépett hatályba. Magyarország mind a mai napig nem írta alá e szerződést. Forrás: www.hcch.net

⁷ Explanatory Report on Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters by Alegria Borrás, Professor of Private International Law, University of Barcelona. *Official Journal*, 1998. 07. 16., 27. o. A továbbiakban: Borrás jelentés.

tartalmaz rendelkezéseket a közvetlen joghatóságról, mint a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról.

Célja elsődlegesen egy *egységes joghatósági rendszer* megteremtése volt az Európai Unión belül, a házassági bontóperekre, a különélésekre, a házasság érvénytelenítésére és a szülői felelősség kérdésére vonatkozóan, másodsorban pedig a tárgyi hatálya alá tartozó területeken a határozatok szabad körforgását biztosítása az Unión belül.

E szabályok azért kerültek – elsőként – *önálló* nemzetközi szerződés, majd közösségi norma keretei közé, mert a *Brüsszeli Egyezmény tárgyi hatálya nem vonatkozott a személyi állapottal kapcsolatos ügyekre*. Az 1990-es évek elején ugyan tárgyalások kezdődtek az 1968-as Brüsszeli Egyezmény tárgyi hatályának családjogi ügyekre való kiterjesztéséről, különös tekintettel a házassági kötelék felbontására, melynek eredményeként 1993-ban felállítottak egy Munkabizottságot. A Munkabizottság által készített tervezet azonban hamarosan egy házassági ügyekkel foglalkozó független Egyezmény megfogalmazására irányult, amely számos vonatkozásban az 1968-as Brüsszeli Egyezményen alapul. 1995-ben francia és spanyol kezdeményezések után eldőlt, hogy a jövőbeni Egyezménynek a szülői felelősséggel is foglalkoznia kell, ha a bontóper során erre vonatkozó kérdés is felmerül.⁸

A polgári eljárásjogi jogegységesítés terén mérföldkövet jelentő Amszterdami Szerződés hatálybalépését követően kívánatosná vált,⁹ hogy a házassági ügyeket és a szülői felügyeleti joggal kapcsolatos eljárásokat is kötelezően és közvetlenül alkalmazandó jogi aktus szabályozza. Ez vezetett az 1347/2000. Rendelet megalkotásához, amely az első közösségi norma volt az Amszterdami Szerződésben megfogalmazott *polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés* terén.

E Rendelet a házasság felbontásával, a különéléssel, illetve a házasság érvénytelenítésével kapcsolatos eljárásokra *korlátozódott*, és csak akkor terjedt ki a házastársak gyermekkei feletti szülői felelősséggel kapcsolatos kérdésekre, ha azok a házassági perhez kapcsolódtak.

2000. július 3-án Franciaország javaslatot terjesztett elő az 1347/2000. Rendelet módosítására, amely kiterjesztette volna a Rendelet tárgyi hatályát a szülői felelősséggel kapcsolatos valamennyi döntésre, a gyermekek egyenlő jogainak biztosítására való hivatkozással.

A *French initiative on rights of access to children* címet viselő kezdeményezés célja az volt, hogy az 1347/2000. Rendelet által felállított egységes joghatósági rendszert, és a közös elismerési és végrehajtási szabályokat a szülői felügyelettel kapcsolatos olyan esetekre is kiterjessze, amikor a szülői felügyelettel kapcsolatos jogvita *nem* kapcsolódik a házassági perhez, attól *függetlenül* merül fel.

⁸ Jantera–Jareborg: i. m. 3.

⁹ Lásd erről részletesen Wopera Zsuzsa: Polgári eljárásjog – útban a jogegységesítés felé? című tanulmányát. In *50 éves a Polgári Perrendtartás*. Miskolc, 2003, Novotni Kiadó, 130–143. o.

A javaslat azzal érvelt, hogy hiába egységesek a házassági perekre alkalmazandó joghatósági szabályok, ha a házastársakat sokkal inkább foglalkoztató, a házasság megromlása következtében felmerülő ügyekre, mint amilyen a szülői felügyelet gyakorlásának, a gyermekelhelyezésnek, a kapcsolattartásnak a kérdése, nincs egységes, joghatósági szabályozás, és nem biztosított más tagállam területén a határozatok végrehajtása.

A francia kezdeményezés különösen fontosnak tartotta a szülői felügyelet gyakorlására feljogosított szülő jogainak megfelelő biztosítását. A javaslat szerint „e szülő számára garantálni kell azt, hogy a gyermek visszatér hozzá külföldi tartózkodása után, amely egyrészt azt jelenti, hogy – eltekintve valamely, a gyermek védelmét szolgáló sürgős lépéstől – annak az államnak a hatóságai, amelyben a gyermek éppen tartózkodik, nem rendelkezhetnek joghatósággal arra, hogy – kihasználva a gyermek ott-tartózkodását¹⁰ – megváltoztassák a végrehajtandó ítéletet, másrésztől pontosan meghatározott hatáskörrel kell rendelkezniük arra, hogy elrendelhessék a gyermek visszatérését a felügyeletet gyakorló szülőhöz.”¹¹

A francia kezdeményezés eredményeként a Tanács elfogadta a 2201/2003. Tanács Rendeletet, amely az 1347/2000. Rendeletet váltja föl 2004 augusztusától. A következőkben Rendelet, illetve Brüsszel II. elnevezés alatt e legutóbb elfogadott közösségi normát értjük.

II. A BRÜSSEL II. RENDELET JOGHATÓSÁGI SZABÁLYAINAK ISMERTETÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

A Rendelet tárgyi hatálya, alkalmazási területe – az előzőekben említett okok miatt – jelentősen kibővült az eredeti, 1998-as Egyezményhez képest.

A Rendelet – függetlenül az eljáró bírósági természetétől – olyan polgári eljárások során alkalmazható, amelyek tárgya:

- a) a házasság felbontása, különélés és a házasság érvénytelenítése,
- b) a szülői felügyelet gyakorlása, átruházása, korlátozása és megszüntetése.

A b) pontban foglaltak különösen a következőket jelentik:

- a szülői felügyelet gyakorlásához való jog, a láthatás joga,
- gyámság, gondnokság és ehhez hasonló intézmények,
- a gyermek elhelyezése nevelőszülőknél, illetve intézetben,
- a gyermek védelme érdekében elrendelhető intézkedések, a gyermek tulajdonának megőrzése, kezelése céljából.

A Rendelet nem alkalmazható:

- apaság, anyaság megállapítása iránti perekben (szülő-gyermek közötti jogviszony létrehozására),
- örökbefogadás kérdésében való döntésekre, örökbefogadás felbontására,

¹⁰ Ahogyan a későbbi elemzésből majd kiderül, e családjogi eljárásokban az általános joghatóság kapcsolódva az alperes szokásos tartózkodási helye.

¹¹ Lásd *Initiative of French Republic...* I. m. 13. o.

- a gyermek nevének meghatározására,
- gyermekek által elkövetett bűncselekmények miatt szükséges intézkedések megtételére.¹²

Nagy érdeme a Rendeletnek, hogy ellentétben az 1347. számú Rendelettel és az azt megelőző Egyezményvel,¹³ valamennyi – általa alkalmazott – speciális családjogi fogalmat, kifejezést definiál, tekintettel az egyes tagállamok eltérő családjogi be rendezkedésére.

Így pontosan meghatározza, hogy milyen tartalommal használja a Rendelet a „*right of custody*”, azaz a felügyelethez való jog fogalmát, amely a gyermekkel való törődés (nevelés, gondozás) jogát és kötelezettségét jelenti, és amelynek lényeges eleme a gyermek tartózkodási helyének meghatározása. A „*right of access*” a gyermekhez való „hozzájutás”, a láthatás joga, amely főleg azt a jogot foglalja magában, hogy a szülő a szokásos tartózkodási helyétől (lakóhelyétől) eltérő helyre vihesse a gyermeket korlátozott időre (pl. kapcsolattartás, láthatás céljából).¹⁴ A Rendelet által használt „*parental responsibility*” magyarra szülői felelősségként fordítható, de a magyarázatból kiderül, hogy az lényegében megegyezik a magyar szülői felügyelet tartalmával, és magában foglalja az előzőekben definiált fogalmakat is. Úgy vélem, e magyarázatok a magyar jogalkalmazás számára is igen hasznosak, különösen azért, mert nincs mindegyik – a Rendeletben használt – fogalomnak adekvát magyar megfelelője.

A Rendelet a *joghatósági fejezetében* (II. fejezet) külön részben rendezi a házassággal kapcsolatos joghatósági szabályokat, majd önálló fejezetben a szülői felügyelettel kapcsolatos joghatósági szabályok következnek.

¹² 2201/2003. Tanács Rendelet a joghatóságról és határozatok elismeréséről és végrehajtásáról házassági ügyekben és szülői felügyelettel kapcsolatos ügyekben, 1. Cikk. 32003R2201. www.europa.eu.int

¹³ Az 1998-as Egyezményt előkészítő Munkabizottság nem tudott megegyezni a szülői felelősség fogalmának a definíciójáról. Ezért a fogalom értelmezését annak a tagállamnak a bíróságára bízta, amelyikben a szülői felelősséggel kapcsolatos per folyt. Az Értelmező Jelentésben Borrás professzor nemzetközi egyezményekre utal, különösképpen az 1996-os Hágai Egyezményre, ahol használják ezt a fogalmat, és leszögezi – lehet, túlságosan optimistán –, hogy „ennek bizonyos fokig egységesítő hatása van”. A Hágai Egyezményre utalás azért is problematikus volt, mert nem volt előre látható, hogy a tagállamok mikor válnak az Egyezmény részeseivé. Okkal tartottak attól, hogy egy definíció kihagyása problémákat kelthet az Egyezmény gyakorlati alkalmazásában, főleg azon ítéletek elismerésében, amelyeket egy másik tagállamban hoztak. A Munkabizottság jelentései jelezték, hogy jelentős különbségek állnak fenn a tagállamok idevonatkozó jogszabályai között ezen a területen, mint például a „szülői hatalom” kérdése. Svédországban és Finnországban egyáltalán nem használnak hasonló fogalmakat. Jantera–Jareborg: i. m. 14. o.

¹⁴ A későbbiekben részletesen hivatkozásra kerülő 1980. évi Hágai Egyezmény 5. Cikke szintén definiálja e két fogalmat, az elsőt „felügyeleti jogként”, a másodikat „láthatási jogként” használja.

1. Házassági perek joghatósági szabályai

Eltérően a 44/2001. Rendelettel (Brüsszel I.) a szóban forgó norma nem állapít meg általános és mellette vagylagos, illetve kizárólagos joghatósági szabályokat. „Általános rendelkezések” címen belül tartalmaz egy listát az egyenlően rangsorolt joghatósági okokról.

Az eljáró bíróság joghatóságát a házastársak *szokásos tartózkodási helye* éppúgy megalapozza, mint azok *utolsó szokásos tartózkodási helye* – ha az egyikük még mindig ott tartózkodik – avagy az *alperes tartózkodási helye*. Közös kérelem esetén annak az államnak a bíróságai is joghatósággal rendelkeznek, ahol a *házastársak egyikének van a szokásos tartózkodási helye*.

A Rendelet szerint a kérelmező akkor rendelkezik az adott tagállamban szokásos tartózkodási hellyel, ha *közvetlenül* a kérelem benyújtását megelőzően minimum egy évig ott tartózkodott, vagy hat hónapig tartózkodott ott, de az eljáró bíróság tagállamának állampolgára.¹⁵ A joghatósággal rendelkező bíróság a viszontkereset elbírálására is joghatósággal rendelkezik. Annak az államnak a bírósága, amelyik a különélésről rendelkezett, joghatósággal rendelkezik – a fenti rendelkezések sérelme nélkül – ennek a határozatnak a házasság felbontásává történő változtatására is, ha ezt az adott állam joga megengedi.¹⁶

A 6. Cikk megállapítja a fenti joghatósági okok *kizárólagos jellegét*, ha a házastárs szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik valamely tagállam területén, vagy valamely tagállam állampolgára. Ebben az esetben, más tagállamban csak a fent ismertetett joghatósági szabályoknak megfelelően, azokkal összhangban perelhető. Ezzel a Rendelet, a 44/2001. Tanács Rendeletéhez hasonlóan, ún. *zárt joghatósági rendszert* hoz létre. Ha azonban a fenti szabályok alapján egyetlen állam bírósága sem rendelkezik joghatósággal, joghatóságát minden állam saját belső joga alapján állapítja meg.¹⁷

A házassági perekre vonatkozó, fent ismertetett joghatósági szabályok hierarchianélkülisége a határon átnyúló ügyekben lehetővé teszi a házastársak számára, hogy két vagy több fórum között válasszanak, bátorítva ezzel a „*forum shopping*” gyakorlatát. Életszerű, hogy a bíróságot a felperes annak alapján választja meg, hogy hol számíthat a legkedvezőbb kimenetelre, hol kedvezőbbek a per költség- és időtényezői stb. A jogirodalomban többen is úgy vélik, hogy a joghatósági szabályok ily módon történő meghatározása ösztönzőleg hathat a fórumok közötti versenyre (*forum race*). Mindkét házastárs szükségesnek érezheti, hogy ő indítsa meg

¹⁵ Ez az alternatív megoldás az 1998-as Egyezmény elfogadását megelőző politikai kompromisszum eredményeként született meg. E rövidebb tartózkodási idő igazolásának lehetőségével azt a házastársat „jutalmazták”, aki azért tér haza az állampolgársága szerinti államba (*home state*), hogy ott kezdeményezze a bontópert. Borrás jelentés 11–12. o.

¹⁶ 2201/2003. Rendelet 3–5. Cikkei.

¹⁷ 2201/2003. Rendelet 7. Cikk.

a házassági pert, tudván azt, hogy mind a per érdemének, mind a járulékos kérdéseknek a kimenetelc nagyban függ attól, hogy melyik tagállam bírósága előtt kezdeményezik az eljárást.¹⁸

2. A szülői felügyelettel kapcsolatos eljárások joghatósági szabályai

A Rendelet 8. Cikke értelmében annak a tagállamnak a bírósági rendelkeznek joghatósággal a szülői felügyelettel kapcsolatos ügyekben, amelynek területén a *gyermek szokásos tartózkodási* hellyel rendelkezik, az eljárást megindító kérelem benyújtásakor (általános joghatóság). Ez azt jelenti, hogyha a gyermek szokásos tartózkodási helye változik, az új tartózkodási helye szerinti tagállam bíróságainak lesz joghatósága. A Rendelet alkotói szerint ez a kapcsolóelv szolgálja legjobban a gyermek érdekeit.

A Rendelet azonban, szintén a gyermekek és a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogai védelme érdekében, *különös joghatósági szabályokat* is felállít. Ilyen pl. a *gyermek korábbi tartózkodási helye szerinti bíróság joghatóságának fenntartása* (9. Cikk). Erre akkor kerülhet sor, ha a gyermek jogszerűen egyik tagállamból a másikba lép át (költözik), és ott új tartózkodási helye lesz. Ebben az esetben a gyermek korábbi tartózkodási helye szerinti bíróság joghatósága megmarad az átlépéstől számított három hónapig, abból a célból, hogy megváltoztathassa a kapcsolattartás kérdésében korábban ott hozott határozatot, abban az esetben, ha a szülői felügyelet gyakorlására feljogosított szülő szokásos tartózkodási helye továbbra is abban a tagállamban van, ahol a gyermek korábbi tartózkodási helye volt. Ez a szabály nem alkalmazható, ha a szülői felügyelet gyakorlására feljogosított személy elismeri a gyermek új tartózkodási helye szerinti bíróság joghatóságát azzal, hogy részt vesz az eljárásban, anélkül hogy vitatná annak joghatóságát.¹⁹ E speciális joghatósági szabály bevezetését a Rendelet alkotói azzal magyarázták, hogy „ily módon a korábbi határozat megváltoztatásával figyelembe veszik a gyermek átköltözését, és ezt a módosítást az a bíróság állapítja meg, amelyik a gyermekhez legközelebb van, a folytonosságra tekintettel, nem sértve a »szokásos tartózkodási hely« követelményének előírását.”²⁰

A szülői felügyeletre feljogosított szülő jogainak védelmét és a gyermek „viszszszerzésének” hatékonyabbá tételét mindenekelőtt az a szakasz biztosítja, amely a *gyermek elhelyezésének jogellenes megváltoztatásakor* állapít meg részletes joghatósági szabályokat. Ebben a cikkben a Rendelet minden szakaszában visszaül

¹⁸ Jantera-Jareborg: i. m. 35. o.

¹⁹ 2201/2003. Rendelet 9. Cikke.

²⁰ Proposal for Council Regulation concerning jurisdiction and recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters of parental responsibility repealing Regulation No 1347/2000. Com/2002/0222. Art. 11. *Official Journal*, 2002/08/27, 155–178. o. Forrás: www.europa.eu.int EurLex

az 1980-as Hágai Egyezmény²¹ hivatkozott rendelkezéseire; a Rendelet eljárási szabályait az Egyezménnyel összhangban kell alkalmazni.

A Rendelet 10. Cikke értelmében a gyermek jogellenes elvitele vagy visszatartása (elrejtése)²² esetén annak az államnak a bíróságai, amelyben a gyermek tartózkodási helye volt közvetlenül a jogellenes elvitelt vagy visszatartást megelőzően, mindaddig fenntarthatja joghatóságát, ameddig a gyermek egy másik tagállamban szokásos tartózkodási hellyel nem rendelkezik, és

- a) valamennyi személy, illetve hatóság, amelyik a szülői felügyeletre jogosult, hozzájárult az elvitelhez, illetve visszatartáshoz (vagyis hogy a gyermeket utóbb jogellenesen visszatartó szülő nem jogellenesen vitte el a gyermeket, azaz felhatalmazása volt rá), avagy
- b) a gyermek legalább egy éve a másik tagállamban tartózkodik azután, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülő vagy hatóság tudna vagy tudnia kellene a gyermek hollétéről.

Az idézett szabályok mellett a Rendelet tartalmazza a jogellenesen elvitt, illetve visszatartott gyermek visszakövetelésére vonatkozó eljárás garanciális szabályait is. Ha a szülői felügyelet gyakorlására feljogosított személy, szervezet a gyermek visszaadása érdekében olyan állam illetékes hatósága előtt terjeszt elő kérelmet, amely más, mint annak az államnak a bírósága, amelyben a gyermek elvitelét, visszatartását közvetlenül megelőzően szokásos tartózkodási hellyel rendelkezett, az az alábbi szabályok szerint köteles elbírálni a kérelmet.

Az eljárás során biztosítani kell a gyermek meghallgatását, kivéve, ha a gyermek erre életkora vagy érettségi foka miatt alkalmatlan. A kérelmet soron kívül kell elbírálni, a nemzeti jog szerint alkalmazható leggyorsabb eljárást kell igénybe venni. Hacsak az eljárás folyamán kivételes körülmények nem merülnek fel, a kérelem benyújtását követő hat héten belül annak tárgyában határozni kell.²³

A Hágai Konvenció 12. Cikke szerint „ha a gyermek jogellenes elvitelének vagy visszatartásának esetében a gyermek elvitelétől, elrejtésétől az eljárásnak azon állam szervei előtt való megindításáig, ahol a gyermek éppen van, egy évnél rövidebb idő telt el, az eljáró hatóság haladéktalanul elrendeli a gyermek visszavitelét. Az illetékes

²¹ 1980-as Hágai Egyezmény a Gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi aspektusairól (Civil Aspects of International Child Abduction). Az Egyezményt Magyarország az 1986. évi 14. törvényerejű rendelettel hirdette ki.

²² Az 1980. évi Hágai Egyezmény 3. Cikke szerint „a gyermek elvitele vagy visszatartása akkor jogellenes, ha az

a) sérti az azon Szerződő Állam jogrendszere szerint egy személynek, egy intézménynek vagy bármilyen más szervnek juttatott felügyeleti jogot, amelyben a gyermeknek az elvitelét vagy elrejtését közvetlenül megelőzően szokásos tartózkodási helye volt; és

b) ezeket a jogokat az elvitel vagy elrejtés időpontjában – együttesen vagy külön-külön – gyakorolták, vagy azok gyakorlásában éppen az elvitel vagy elrejtés akadályozta meg az arra jogosultakat.”

²³ 2201/2003. Rendelet 11. Cikk 2–3. pontjai.

hatóság akkor is elrendeli a visszavitelét, ha egy évnél hosszabb idő telt el, kivéve, ha bizonyítják, hogy a gyermek már beilleszkedett az új környezetébe.”

Ha a bíróság a Hágai Konvenció 13. Cikke alapján a gyermek vissza nem viteléről hoz határozatot,²⁴ azt haladéktalanul meg kell küldenie a gyermek korábbi szokásos tartózkodási helye szerinti állam illetékes hatóságának, különös tekintettel a tárgyalási jegyzőkönyvre. Ez a hatóság fogja közölni a határozatot az érintettekkel, és felhívja őket, hogy a nemzeti jog szabályai szerint vessék alá magukat a bíróság illetékességének, az értesítéstől számított három hónapon belül azért, hogy a bíróság megvizsgálhassa a szülői felügyelet kérdését. Ha ilyen alávetési nyilatkozat nem érkezik, a bíróság az ügyet befejezetté nyilvánítja.²⁵

A Rendelet a *joghatóság kiterjesztéséről (prorogation of jurisdiction)* is rendelkezik arra az esetre, ha a házassági perre joghatósággal rendelkező bíróság előtt bármilyen, szülői felügyeletre vonatkozó keresetet terjesztenek elő, és

- a) legalább az egyik házastárs a gyermek felett szülői felügyeletet gyakorol, és
- b) a bíróság joghatóságát az eljárás megindulásakor, akár kifejezetten, akár más alkalmas módon a házastársak és a szülői felügyelet gyakorlója elfogadta, és ez szolgálja legjobban a gyermek érdekeit.²⁶

Ha a gyermek nem rendelkezik igazolt szokásos tartózkodási hellyel, és a szülői felügyelet kérdésében előterjesztett kereset elbírálására joghatósággal rendelkező bíróság a házassági per bírósága joghatóságának kiterjesztésével sem állapítható meg, annak az államnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal, amelyben a gyermek éppen tartózkodik (jelen van). Ha a bíróság joghatósága még így sem lenne megállapítható, a joghatóságot minden tagállam saját nemzeti joga alapján határozza meg (fennmaradó joghatóság).²⁷

A Rendelet kivételes esetekben lehetővé teszi, hogy a per érdemi eldöntésére joghatósággal rendelkező bíróság *áttegye az ügyet*²⁸ ahhoz a bírósághoz, ahol az eljárás a legcélszerűbben lefolytatható, ha úgy ítéli meg, hogy egy másik tagállam bírósága, amelyhez a gyermeket *különleges kapcsolat* fűzi, alkalmasabb arra, hogy az ügyet vagy annak egy részét tárgyalja. Kétféleképpen kerülhet át az ügy ehhez a bírósághoz: a bíróság miután megvizsgálta az előterjesztett ügyet vagy annak egy

²⁴ A Hágai Egyezmény 13. Cikke szerint „az adott állam igazságügyi szervei akkor nem kötelesek elrendelni a gyermek visszavitelét, ha az azt ellenző személy, intézmény vagy szerv bizonyítja, hogy

a) a gyermek felett felügyeleti joggal rendelkező személy, intézmény vagy szerv az elvitel vagy elrejtés időpontjában nem gyakorolta ténylegesen e jogokat, illetve előzetesen vagy utólag hozzájárult az elvitelhez vagy elrejtéshez,

b) a gyermeket visszavitele testi vagy lelki károsodásnak tenné ki, vagy bármilyen más módon elviselhetetlen helyzetet teremtene számára.”

²⁵ 2201/2003. Tanács Rendelet 11. Cikk.

²⁶ 2201/2003. Rendelet 12. Cikkének 1. pontja.

²⁷ 2201/2003. Rendelet 13–14. Cikkei.

²⁸ A Rendelet angol nyelven ezt így fogalmazza meg: transfer to a court better placed to hear the case (15. Cikk).

részét, felhívja az érdekelteket, hogy kezdeményezzék az eljárást előtte. Erre, a per érdemi eldöntésére joghatósággal rendelkező bíróság határidőt tűzhet, melynek eredménytelen eltelte után az eljárást folytatnia kell. A másik lehetséges módja az ügy áttételének, hogy a per érdemére joghatósággal rendelkező bíróság megkeresi a másik állam bíróságát, hogy vegye át a joghatóságot, amelyről annak legkésőbb hat héten belül döntenie kell; ha a döntése negatív, az eredeti bíróság előtt folyik tovább az eljárás. A Rendeletjavaslathoz fűzött magyarázat szerint az áttételhez megkívánt „különleges kapcsolat” lehet, pl. a gyermek megelőző szokásos tartózkodási helye, állampolgársága, vagy a szülői felügyeletet gyakorló szülők valamelyikének szokásos tartózkodási helye, vagy ahol a gyermek vagyona fekszik. A magyarázat hangsúlyozza, hogy erre a speciális áttételre csak kivételes körülmények fennállásakor kerülhet sor.²⁹

3. Speciális eljárási szabályok a párhuzamos eljárásokra és az ideiglenes intézkedések elrendelésére

A 44/2001. Rendelethez hasonlóan a családjogi ügyek vonatkozásában is nagy jelentőségű az eljárás megindulásának időpontja, az az időpont, amikortól az eljárást már *folyamatban levőnek* kell tekinteni. Ebben az időpontban kell vizsgálni azt, hogy pl. a gyermek rendelkezik-e az adott tagállam területén szokásos tartózkodási hellyel, illetve igen nagy jelentőséghez jut a kérdéses időpont a perfüggőség megítélésében is. Ellentétben az 1998-as Egyezményvel és az 1347. számú Rendelettel, a Brüsszel II. Rendelet már pontosan meghatározza azt az időpontot, amikortól az eljárást folyamatban levőnek kell tekinteni egy adott bíróság előtt. Ahogyan a 16. Cikk fogalmaz: az bíróság „birtokbavétele”, a bíróság megkeresése (Seising of a Court).

Ezek szerint az eljárás megindítottak tekintendő:

(1) az eljárást megindító okirat, illetve azzal egyenértékű okirat bírósághoz való *benyújtásának időpontjában*, ha a felperes ezt követően nem mulasztja el az alperes részére történő kézbesítés érdekében a számára előírt intézkedések megtételét, vagy

(2) ha az okiratot a bírósághoz való benyújtást megelőzően kell kézbesíteni, abban az időpontban, amikor azt a kézbesítésért felelős hatóság megkapja, ha a felperes ezt követően nem mulasztja el az okiratnak a bírósághoz való benyújtása érdekében a számára előírt intézkedések megtételét.³⁰

²⁹ Proposal for Council Regulation... I. m. 15. Cikk.

³⁰ A 44/2001. Rendelet volt az, amelyben az eljárás megindításának az időpontja, a per „folyamatban léte” fogalom autonóm meghatározásra került, ezzel lehetővé téve az egyes nemzeti jogok szerinti eltérő értelmezésekből adódó bizonytalanságok kiküszöbölését. A Brüsszel II. Rendelet a 44/2001. Rendelet fogalom meghatározását változtatás nélkül átvette.

Ennek az időpontnak a tisztázása nagy jelentőséggel bír akkor, amikor a házasság felbontása, különélés elrendelése és a házasság érvénytelenítése iránti per indul ugyanazon felck között, más-más tagállamok bíróságai előtt. Ebben az esetben tisztázni kell azt, hogy melyik bíróság előtt állt be a perfüggőség, melyik lesz jogosult az eljárás lefolytatására. A Rendelet 19. Cikke – hasonlóan a Brüsszel I. Rendeletéhez – rendezi a perfüggőség, a „lis pendens” kérdését. Ennek értelmében, ha

1. házasság felbontása, érvénytelenítése, illetve különélés elrendelésére különböző tagállamok bíróságai előtt terjesztenek elő keresetet, a másodikként megkeresett bíróság az előtte folyamatban levő pert hivatalból mindaddig felfüggeszti, amíg az elsőként megkeresett bíróság joghatósága bizonyossá nem válik;
2. ha ugyanazon gyermekre vonatkozóan, ugyanabból a ténybeli alapból származó jog iránt szülői felelősséggel kapcsolatos keresetet terjesztenek elő különböző tagállamok bíróságai előtt, a később megkeresett bíróság mindaddig hivatalból felfüggeszti az előtte folyó eljárást, amíg az elsőként megkeresett bíróság joghatósága bizonyossá nem válik.

Ha az elsőként megkeresett bíróság a joghatóságát megállapítja, a később megkeresett bíróság ennek javára megállapítja saját joghatóságának hiányát.

A perfüggőség beállta értelmezésénél nehézséget jelenthet a *felek azonosságának* és a *pertárgy azonosságának* kérdése, bár úgy vélem, hogy e Rendelet tárgyi hatálya alá tartozó területeken ennek eldöntése egyszerűbb, mint az általános polgári és kereskedelmi ügyekre vonatkozó 44/2001. Rendelet esetében.³¹

A Brüsszel II. Rendelet átveszi a Brüsszel I. Rendeletnek az *ideiglenes és biztosítási intézkedések* elrendelésére vonatkozó különös joghatósági szabályait, mely szerint „sürgős esetekben a Rendelet rendelkezései nem gátolják a tagállam bíróságait abban, hogy ideiglenes intézkedéseket – beleértve a biztosítási intézkedéseket is – hozzanak, személyek vagy vagyontárgyak tekintetében ebben az államban, oly módon, ahogyan azt a szóban forgó tagállam joga lehetővé teszi, még abban az esetben is, hogyha a Rendelet értelmében a per érdemében való döntésre egy másik tagállam bíróságának van joghatósága” (20. Cikk).

Ha a Brüsszel II. Rendelet joghatósági szabályait értékeljük, meg kell állapítanunk, hogy az eredeti, 1998-as Egyezmény koncepciójához képest a 2003-ban elfogadott Rendelet – elsősorban a szülői felelősséggel kapcsolatos eljárások joghatósági szabályai terén – igen jelentős előrelépést hozott. Az 1998-as Egyezmény elfogadását megelőző Hágai Konferencián számos állam nem lelkesedett azért, hogy a szülői felelősség kérdését is az Egyezmény hatálya alá helyezzék, de végül belátták, hogy a házassági perekhez kapcsolódó szülői felelősséggel kapcsolatos esetek kizárása nagyban aláásta volna az Egyezmény gyakorlati értékét, mivel a legtöbb jogrendszerben a házassági perben hozott határozatnak ki kell terjednie a

³¹ A perfüggőség nemzetközi vonatkozásaival kapcsolatban lásd részletesen Wopera Zsuzsa: A perfüggőségről a bírósági joghatósági szabályok uniós egységesítése kapcsán című tanulmányát. In *In memoriam Novotni Zoltán* Tanulmánykötet. Miskolc, 2003, Novotni Kidó, 269–281. o.

szülői felelősséggel kapcsolatos döntésekre is. Ehhez képest, a 2000-ben előterjesztett francia javaslat nyomán, a Brüsszel II. Rendelet már nemcsak a házassági perhez kapcsolt szülői felelősséggel kapcsolatos esetekre állapít meg joghatósági szabályokat, hanem azokra az eljárásokra is, amelyeket a házassági perekből függetlenül indítanak. Ez óriási szemléletbeli váltást jelent, és – ahogy Borrás professzor 1998-ban megjósolta – valóban a családjogi ügyek mint sajátos uniós jelenség felértékelődését mutatja az európai integráció anyagi és eljárásjogában egyaránt.

III. A BRÜSSZEL II. RENDELET ELISMERÉSI ÉS VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYAINAK ÁTTEKINTÉSE

A joghatósági szabályok beható elcmzése után időszerű rátérnünk a Brüsszel II. Rendeletben szabályozott másik nagy területre, a határozatok elismerésének és végrehajtásának legfontosabb kérdéseire.

A Rendelet III. fejezetének 21. Cikke szerint valamely tagállamban hozott határozatot más tagállamban külön eljárás nélkül el kell ismerni. Vagyis hasonlóan a 44/2001. Rendelethez, lényegében automatikus elismerésről beszélhetünk, és csak a nemzetközi magánjogból jól ismert okokból tagadható meg kivételesen a határozat elismerése.

A Rendelet külön tartalmazza a házassági ügyekben hozott határozatok elismerésmegtagadási okait (22. Cikk), és a szülői felügyelettel kapcsolatban született határozatok elismerése megtagadásának okait (23. Cikk). Ezen okok között még mindig szerepel mindkét területen a *közrendi klauzula*, melynek értelmében az elismerést meg kell tagadni, ha az ilyen határozat elismerése *nyilvánvalóan ellentétes* annak a tagállamnak a közrendjével, amelyben az elismerést kérik. Svédországban pl. általánosan elfogadott, hogy azok a külföldön hozott határozatok, amelyek a vétkességi elvet alkalmazzák a házasság felbontásakor, nyilvánvalóan ellentétesek a svéd közrenddel, és nem ismerhetők el.³²

A közrendi záradékkal kapcsolatban Kengyel Miklós 1999-ben az alábbiakat írta: „jogpolitikailag kívánatos lenne, ha a közrendi záradékot az európai államok kiiktatnák egymás közötti gyakorlatukból, de ennek még nem érkezett el az ideje (úgy látszik, még 2003-ban sem), mivel az európai integráció még nem olyan előrehaladott, hogy rendkívüli esetekre egy ilyen vészkijáratot a felek ne akarnának fenntartani.”³³

Az elismerés megtagadásának egyéb okai között szerepel a fair eljárás követelményével ellentétesen lefolytatott eljárás, amikor pl. – a sürgősség esetét kivéve – nem biztosítják a gyermek meghallgatásának lehetőségét, illetve az elismerni kért határozat *res iudicata*-ba ütközik [22. Cikk c), d) és a 23. Cikk e), f) pontjai].

³² Jantera–Jareborg: i. m. 36. o.

³³ Kengyel Miklós: Magyarország a Luganói Egyezmény kapujában. *Magyar Jog*, 1999/6, 338. o.

A határozat származási helye szerinti állam joghatóságát más tagállam nem vizsgálhatja felül (24. Cikk).

A Rendelet rendezi az *alkalmazandó jog* eltéréseiből eredő esetleges konfliktusokat is, mely szerint a határozat elismerése nem tagadható meg azon az alapon, hogy annak a tagállamnak a joga, amelyben az elismerést kérik, azonos tényállás mellett nem tenné lehetővé a házasság felbontását, a különélést, illetve a házasság érvénytelenítését.

Magától értetődik, hogy megsértené a kölcsönös bizalom elvét, ha abban az tagállamban, ahol az elismerést kérik, lehetőség nyílna a határozat tartalmának felülvizsgálatára, ezért a Rendelet rögzíti az érdemi felülvizsgálat tilalmát (26. Cikk). Egyes szerzők véleménye szerint ez a szabály feltétlenül indokolt pl. kereskedelmi ügyekben hozott ítéletek esetében, de túlságosan merev pl. a gyermek feletti szülői felügyelet vagy a gyermek elhelyezésének megváltoztatása esetén. Nehéz összeegyeztetni egy ilyen „keményen és gyorsan” szabályt a gyermek lényeges érdekeivel. E tekintetben a korábbiakban idézett Hágai Egyezmény 27. Cikke sokkal rugalmasabb hozzáállást tükröz, amikor lehetővé teszi a döntés hozzáigazítását az időközben megváltozott körülményekhez.³⁴

A határozatok *végrehajtásának* eljárásjogi megoldásai egyértelműen az 1968-as Brüsszeli Egyezményen alapulnak. Természetszerűleg csak a szülői felelősséggel kapcsolatos határozatok végrehajtásáról rendelkezik a Rendelet, a házasság felbontásával, érvénytelenítésével kapcsolatos határozatok esetében csak *elismerési kötelezettsége* van a tagállamoknak, amelyet a 21. Cikk 2. pontja rögzít. E szerint nem szükséges külön eljárás egy tagállam anyakönyvi nyilvántartásába való bejegyzéshez, egy másik tagállamban – a házasság felbontásában, különélés elrendelésében, a házasság érvénytelenítésében – hozott határozat alapján.

A szülői felügyelet gyakorlására valamely tagállamban hozott határozatok akkor hajthatók végre egy másik tagállamban, ha azt ott, bármely érdekelt kérelmére végrehajthatóvá nyilvánították (28. Cikk). A végrehajthatóvá nyilvánítás a kontinentális országokban ún. végrehajtási záradékkal történik, míg Nagy-Britanniában nyilvántartásba vétellel [28. Cikk (2)]. A záradékolási eljárás részletszabályait az egyes államok nemzeti joga határozza meg.³⁵ A Rendelet szerinti végrehajtási kérelmet – a Rendelet 68. Cikkében vállalt kötelezettségnek megfelelően – a Bizottság rendelkezésére bocsátott lista szerinti tagállami bírósághoz kell benyújtani.

A kérelem benyújtására vonatkozó eljárást annak a tagállamnak a joga szabályozza, amelyben a végrehajtást kérik. A megkeresett bíróság a kérelemről haldéktalanul határoz. Sem az a személy, aki ellen a végrehajtást kérik, sem a gyermek, az eljárásnak ebben a szakában a kérelemre semmilyen észrevételt nem tehet. A végrehajtandó határozat semmilyen körülményre való hivatkozással érdemben nem vizsgálható felül (31. Cikk). A végrehajtás iránti kérelemben hozott határozat

³⁴ Jantera–Jareborg: i. m. 26. o.

³⁵ Lásd erre vonatkozóan Szöcs Tibor: Bírósági határozatok külföldön történő végrehajthatóvá nyilvánítása Európában, különös tekintettel a Luganoi Egyezményre. *Magyar Jog*, 1997/4, 239–240. o.

ellen bármely fél jogorvoslattal élhet. A jogorvoslatról kontradiktórius eljárás keretében kell dönten. A jogorvoslat előterjesztésére nyitva álló határidő aszerint alakul, hogy annak előterjesztője rendelkezik-e az adott tagállam területén szokásos tartózkodási hellyel, avagy sem. Ha rendelkezik, a végrehajthatóságot megállapító határozat kézbesítésétől számított egy hónapon belül, ha nem, akkor két hónapon belül jogosult előterjeszteni a tagállam joga szerint megengedett jogorvoslati kérelmet (33. Cikk). A Brüsszeli Egyezményt felváltó 44/2001. Rendelet – eddig a pontig – az előzőekkel szinte mindenben megegyező módon szabályozza a végrehajthatóvá nyilvánítási eljárást.

A Rendelet végrehajtására vonatkozó III. fejezetének 4. Része azonban különös szabályokat is felállít a *láthatási joggal*³⁶ kapcsolatban hozott határozatok és a *gyermek visszatérését igénylő* határozatok végrehajtásával kapcsolatban.

A láthatással kapcsolatban hozott végrehajtható határozatot egy másik tagállamban el kell ismerni, és végre kell hajtani, *végrehajthatóvá nyilvánítási eljárás lefolytatása nélkül*, és az elismerés megtagadhatóságának lehetővé tétele nélkül, ha az ítéletet a származás szerinti tagállamban tanúsítvánnyal látták el. A határozat származási helye szerinti bíró a Rendelet III. számú melléklete szerinti *tanúsítványt* akkor állíthatja ki, ha:

- az eljárásban érdekelt összes fél részére biztosították a meghallgatás lehetőségét,
- a gyermeket meghallgatták az eljárás során, kivéve, ha ez életkora vagy érettsége folytán nem lehetséges,
- a határozatot a fél mulasztása mellett hozták, de a mulasztó fél számára megfelelő időben kikézbcsítették az eljárást kezdeményező beadványt.

A tanúsítványt a végrehajtható határozat nyelvén kell kiállítani. Ha a láthatással kapcsolatos határozatot – a határozat közlésének időpontjában fennálló – határon átnyúló ügyben hozták, már a határozat végrehajthatóvá válásakor ki kell bocsátani a tanúsítványt *ex officio*, még akkor is, ha a határozat csak ideiglenesen hajtható végre. Ha az ügy később válik határon átnyúlóvá, a tanúsítvány bármelyik fél kérelmére kibocsátható (41. Cikk).

Ha a végrehajtható határozat a *gyermek visszatérését (return of the child)* rendeli el, az előzőekhez hasonlóan a határozatot külföldön hajtják végre. Ebben az esetben sincs szükség végrehajthatóvá nyilvánítási eljárás lefolytatására, és nem lehet megtagadni a határozat elismerését sem. A határozat származási helye szerinti bíró a Rendelet IV. számú melléklete szerinti *tanúsítványt* bocsátja ki, ha a fent említett eljárási garanciák mellett született meg a végrehajtható határozat, és a bíró döntéskor figyelembe vette az 1980-as Hágai Egyezmény 13. Cikkében meghatározott

³⁶ Jelen tanulmány szerzője, mind az anyagi jogban, mind az eljárásjogban használt „kapcsolattartás” fogalmát részesei előnyben, az inkább hétköznapi szóhasználatban elterjedt „láthatással” szemben, de minthogy az 1980-as Hágai Egyezmény hivatalos magyar fordítása ez utóbbi módon határozza meg a „rights of access” fogalmát, ezért használok ezt a kifejezést a tanulmányban.

– a gyermek visszavételének megtagadására okot adó – esetlegesen felmerülő bizonyítékokat.

Abban az esetben, ha bíróság vagy bármely más hatóság intézkedett a gyermek védelme érdekében, annak a szokásos tartózkodási helye szerinti államba való visszatérését követő időszakra, a tanúsítványnak részletesen ki kell térnie ezekre az intézkedésekre is (42. Cikk).

Mind a láthatási jogot biztosító, mind a visszatérést elrendelő határozat végrehajtása érdekében lehetővé teszi a Rendelet, hogy még ha a (végrehajtás helye szerinti állam) nemzeti jog nem is biztosítja a láthatás (visszatérés) tárgyában hozott határozat végrehajtását, a határozat származási helye szerinti bíróság végrehajthatóvá nyilváníthatja azt, a határozat ellen benyújtott fellebbezéstől függetlenül (41. Cikk 1.; 42. Cikk 1. második bekezdése). Az előzőek szerint kibocsátott tanúsítványok ellen nincs jogorvoslati lehetőség (43. Cikk 2.).

A 2000-ben megindult dinamikus legislatívus tevékenység azonban itt nem áll meg, tovább folytatódik, nemcsak a családjog, hanem a polgári anyagi és eljárásjog egyéb területein is. Elkészült a Rendeletjavaslat az európai fizetési meghagyásos eljárásra vonatkozóan, amely talán ez eddigi legmélyebb jogegységesítést jelenti a polgári eljárásjog terén, és évek óta tervezik az 1968-as Brüsszeli Egyezmény tárgyi hatály alól kivont más polgári ügyek joghatósági és végrehajtási szabályainak további kimunkálását is. Az öröklési eljárások szabályait összehangoló Brüsszel III. Rendelet megalkotása évek óta napirenden van, és még ki tudja, hány Brüsszel Rendelet lát napvilágot a közeljövőben!

II. RÉSZ
TÖRTÉNETI PROBLÉMÁK

Dr. Nagy Andrea*

A HÁZASSÁGI PEREK CSJT-BELI
SZABÁLYOZÁSÁNAK
TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

Témaválasztásomat két körülmény motiválta a családjogi konferencián. Egyrészt a polgári perjog iránti érdeklődésem, másrészt a házassági perekkel kapcsolatos gyakorlati tapasztalataim.

Azonban a házassági perek szabályozása igencsak szerteágazó, ezért kénytelen vagyok előadásomat a házassági perek közül az érvénytelenségi perekre korlátozni, a bontóperi szabályozás hátrányára.

Amikor történeti előzményekről beszélünk, mindig nehéz helyzete van a szerzőnek, ugyanis ő vonja meg a határvonalat az elcítálandó jogszabályok között. Az én határvonalam a házassági pereket illetően 1894.

Az 1894. évi XXXI. törvénycikk megalkotásához vezető indokok sokak által ismertek. Azonban az érdekesség kedvéért hadd említsek néhányat. A házassági törvény elfogadásakor a következő nyolc – vallási alapú – házassági jog volt érvényben az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királysághoz tartozó részein:

- római katolikus egyházi jog,
- görögkeleti román és szerb egyház joga,
- protestánsok egyházi joga,
- erdélyi reformátusok és
- erdélyi evangélikusok egyházi joga,
- unitáriusok házassági joga,
- magyarországi izraeliták joga,
- erdélyi izraeliták joga.¹

A házasságkötés jogát minden bevett (1–6) vallás a saját egyházi törvényei szerint gyakorolta, és döntött a házasság megszüntetése, érvénytelenítése kérdésében is. Tisztázatlanok voltak ugyanakkor a vegyes házassággal kapcsolatos szabályok, valamint nem volt rendezve az izraelita vallásúak házassági joga sem, mivel azt az állam nem ismerte el.² Abban sem volt egységes állásfoglalás, hogy mi lesz azokkal a polgárokkal, akik egyik bevett egyházhoz sem tartoztak.

* *Dr. Nagy Andrea*: a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Eljárásjogi tanszékének egyetemi adjunktusa.

¹ Tóth Gáspár: *A magyar házassági jog rendszeres kézikönyve*. Budapest, 1896, Eggenberger-féle könyvkereskedés.

² Ezen helyzet rendezését kísérte meg az udvari kancellária 1863:15940. sz. rendelete, valamint az osztrák polgári törvénykönyv hatályának kiterjesztése e kérdésben az erdélyi izraelitákra.

A XIX. század végére tehát nálunk is elérkezett az idő egy egységes házassági rendszer és jog kialakítására az alábbi rendezőelvek alapján. A házassági jog reformját szükségessé tette a vallás szabad gyakorlásának és az izraelita vallás bevételelnek elve. Eszerint megszűnt a házasság megkötéséhez szükséges felkezeti kényszer és a cultus disparitas akadálya is.

Nélkülözhetetlen volt a reform azért is, mivel 8 egymás mellett élő házassági jog kaotikus állapotokat eredményezett már önmagában is, de a vegyes házasságok tekintetében fennálló kettős jog és kettős – egyházi – bíraskodás a házasság intézményének szilárdságát rendítette meg.³ Mindenki érezte a reform szükségességét, azonban ennek ellenére komoly döntés előtt állt a jogalkotó, mivel az ezeréves hagyomány azt diktálta volna, hogy a fennálló felekezeti jogok rendszerét fejlesszék tovább következetes, koherens rendszert alkotva ahelyett, hogy egységes nemzeti házassági jogot, polgári eljárást és állami bíraskodást hozzanak létre, megfelelően ezzel az európai jogfejlődésnek.

Szerencsére ez utóbbit választva, az 1894. évi házassági törvény egységes – mindenkire kiterjedő és kötelező – polgári házasságkötésre vonatkozó szabályokat állapított meg, mellérendelve az anyakönyvezés intézményét, meghatározva azon bírói fórumot, amely előtt kizárólagosan tárgyalható a polgári alakban kötött házasságokkal kapcsolatos jogviták. Ugyanakkor bölcsen meghagyta az egyházak szabadságát is azzal, hogy a hívők saját szertartásuk, tanaik alapján járhattak el: megtehettek mindent, amit a vallásuk előírt, és nem voltak semmire kötelezhetőek, mely a vallásukkal ellentétes, azonban intézkedéseikhez polgári joghatás már nem kötődött.

Ez az elgondolás hazánkban annyira új volt, hogy a századfordulón jogi könyvek tömege jelent meg a házassági joggal kapcsolatban, magyarázva részben a szakmának, részben a „jogkereső közönségnek” a szabályozás lényegét.

A házassági törvénycikk több lényegi módosítással 1895. október 1-jén lépett hatályba,⁴ és formálisan egészen 1952. december 31-éig maradt fenn.

Az 1894. évi házassági jogi törvény házassági perekre vonatkozó szabályai: Megalkotásakor a házassági perek alatt a házasság érvénytelenítése, semmissé nyilvánítása iránti pert, a házassági bontópert és az ágytól-asztaltól való elválasztást értették, melyekhez még „a házasság létezése vagy nem létezése, valamint érvényessége iránt a házasság fennállása alatt támasztható perek járulnak”.⁵ Házasság tehát kizárólag állami törvény alapján jöhetett ezentúl létre érvényesen, és amennyiben a házasság létrejöttére vonatkozó polgári anyagi és alaki feltételek bármelyike is hiányzott, házassági akadály állt elő. A törvény által felállított házassági akadályok rendszerében megkülönböztethetjük egyrészlől azokat, amelyek kizárják érvényes házasság létrejöttét, másrészlől azokat, amelyek a házasság ér-

³ A törvény miniszteri indokolása szerint.

⁴ 1895. június 29-én kelt 2020. számú miniszterelnöki rendelet határozta meg.

⁵ In *A Magyar Polgári Perrendtartás Törvényjavaslatának indokolása*. Közzétette a magyar királyi igazságügy-minister. Budapest, 1902. Grill Könyvkereskedése, 420. o.

vényességére és fennállására külön befolyást nem gyakorolnak. Az akadályok egy része mindenkivel szemben hatályos, abszolút érvényű, más részük csak meghatározott személyek viszonylatában, relatíve érvényesülnek. Az érvénytelenségi okok a szerint is változtak (és változnak), hogy lehet-e valamilyen orvoslásnak, kimentésnek a lehetőségével élni, vagy sem. Az érvénytelenségnek két fajtája itt is ismert: a semmisség és a megtámadhatóság. Az érvénytelenség jogi következménye és hatálya azonos mindkettőnél, a házasságot csak akkor tekintették érvénytelennek, ha azt polgári bíróság mondta ki, még a házasság egyéb okból történő megszűnése előtt.

Semmisségre bárki, határidő nélkül hivatkozhatott. A semmis házasságot a törvény nem tekintette érvényes házasságnak akkor sem, ha azt megszűnése előtt senki sem támadta meg, a házasságok ebben az esetben tényleges, de nem jogi viszonyt folytattak.⁶ Az érvénytelenítés ez esetben közérdek volt, tekintettel a fennálló házassági akadály súlyos voltára.

Megtámadhatóság esetén csak a törvényben meghatározott személyek az ott megjelölt – és később ismertetésre kerülő – határidő alatt indíthattak pert. A megtámadás oka a házasságot a per megindítása előtt nem érintette, tehát az mindaddig érvényes volt, amíg ennek ellenkezőjét a bíróság meg nem állapította.

A házasság érvénytelenné nyilvánításának oka közül jó néhány visszaköszön a mai szabályozásban.

Semmis a házasság:

1. Alaki okból, formai hiba miatt. Ilyen okok, ha

– a polgári tisztviselő⁷ előtt kötött házasságot nem a tisztviselő illetékességi területén kötötték, vagy

– a házassági kijelentés bármelyik fél ellenére történik.⁸

Nem semmis a házasság, ha a házasulók úgy tudták, és a közhiedelem is azt tartotta, hogy a polgári tisztviselő szabályosan jár el, illetve ha a szomszédos kerületben működött közre.

Feloldja a házasság semmisségét a polgári tisztviselő előtt, de tanúk nélkül kötött házasság után az egyévi férj-feleségként való együttélés is.

Ma már érdekesnek mondható a házassági törvény azon szerkezeti megoldása, hogy a tisztviselő ilyen irányú szabályszegését büntetőjogi kategóriaként kezelte, és büntetni rendelte.

2. Cselekvőképtelen házasulandó esetén. Cselekvőképtelennek számított a 12 éven aluli gyermek és az, aki elmebetegség vagy egyéb okból „esze használatától meg

⁶ Tóth: i. m. 76. o.

⁷ Polgári tisztviselő a törvény alapján: az anyakönyvvezető, a törvényhatóság első tisztviselője, a főszolgabíró, a rendezett tanácsú város polgármestere és a Monarchia diplomáciai képviselője, konzula.

⁸ 39. § szerint a házassághoz az együttesen jelen lévő házasulók két tanú jelenlétében, személyesen tett, a házasságkötésre irányuló nyilatkozata szükséges.

van fosztva”, amíg ez az állapot tart. Orvoslási lehetőség ezen semmisségi oknál is volt: nem semmis a házasság, ha azt a cselekvőképtelen fél annak megszűnése vagy érvénytelenné nyilvánítása előtt jóváhagyta. (Bár ez még nem tette megtámadhatatlanná a házasságot, mivel azt az arra jogosultak a házasság fejetlen volta, illetve a törvényes képviselő beleegyezésének hiányára hivatkozva megtámadhatták.)

3. Ha azt közeli rokonok, így:

- vérrokonok egyenes ágon,
- testvérek,
- testvér testvérének vér szerinti leszármazójával,
- az egyik házastárs a másik házastársnak egyenes ági vérrokonával kötik.

A rokonsági fok csak a tényleges vér szerinti rokonoknál volt kizáró ok, tehát a féltestvérek közötti is, azonban a mostohatestvérek szabadon házasodhattak.

Itt egyedüli kimentési lehetőség, ha testvér-testvér vér szerinti leszármazójával kötött házasságához a király hozzájárult.

4. Házassági akadály a már létező házasság is. Szabályai nem sokat változtak az elmúlt 110 évben. Új házasság érvényesen csak akkor jöhet létre, ha az előző megszűnt, vagy érvénytelenné nyilvánították. Amíg ez utóbbi két feltétel közül valamelyik nem következett be, a jogrend az első házasságot tartotta érvényesnek, az teljes jogi hatályában fennmaradt, a második házasság pedig érvénytelennek minősült. Abban az esetben, ha az első házasság időközben megszűnt, vagy érvénytelenné nyilvánították, csakúgy, mint a mai szabályozás szerint, a második házasság érvényessé vált.

5. További erkölcsi szabályként nem köthettek azok házasságot, akik közül az egyik a másikkal egyetértve, saját házastársának vagy a másik házastársának az életére tör.

Az 1894. évi törvény volt az első, amely a házassággal kapcsolatos érvénytelenségi okok között különbséget tett a semmisség és megtámadhatóság között a tekintetben, hogy a házasság megkötéséhez szükséges szabad akaratnyilvánításra képes állapotban kötötték-e a házasságot, vagy sem.

Megtámadható volt a házasság, ha

1. valamelyik házastárs fejetlen korú volt. A kor szabályai szerint a férfi 18. évének, a nő 16. életévének betöltéséig nem köthetett házasságot. Ezen akadály alól az igazságügy-miniszter adhatott felmentést, ha a közérdekekkel ellentétben nem áll, sokkal fontosabb magánérdek forgott fenn.

2. Valamelyik házastárs kiskorú,⁹ és a törvényes képviselője beleegyezése, illetőleg jóváhagyása nélkül kötötték házasságot. A törvényes képviselő rendszerint a kis-

⁹ Teljesen nagykorúvá a 24. életév betöltésével váltak.

korú atyja, tehát az ő beleegyezése volt szükséges az érvényes házasságkötéshez. Ez alól kivételt az alábbi esetek képeztek:

- ha a szülők ágytól és asztaltól voltak elválasztva, vagy házasságuk felbontott, vagy a gyermek törvénytelen kapcsolatból származott, a gondviselése alatt álló gyermekre nézve az anya a törvényes képviselő;
- ha az atya testi vagy elmebeli fogyatkozás vagy távollét miatt volt tartósan gátolva, vagy
- az atyai hatalomtól avagy a gyámságtól megfosztották a szülőt, kivéve, ha a megfosztás vagyongkezelés okából történt, nem létezőnek kell tekinteni.

Amennyiben a házasulandó gyermek a huszadik évét nem töltötte be, és nem a szülője a törvényes képviselő, házasságához, a törvényes képviselő beleegyezésén túl a szülő beleegyezése is szükséges volt, ha pedig a szülő már nem élt, a gyámhatóság jóváhagyása.¹⁰

3. Megtámadható volt a házasság kényszer miatt, ha azt valamelyik házaspár fenyegetéssel előidézett alapos félelem következtében kötötte.¹¹

4. Tévedés miatt is. A törvényi szabályozás még kazuisztikus jellegű, felölelve a kor erkölcsi kívánalmait. Esetei:¹²

- a) ha az egyik házaspár egyáltalán nem akart házasságot kötni, és nem tudta, hogy kijelentésével házasságot köt;
- b) ha az egyik házaspár mással kötött házasságot, mint akivel akart, és nem tudta, hogy a személy más; – itt természetesen a személyazonosságban való tévedés lehetett, kellő alap, és nem például a személy tulajdonságaiban való;
- c) ha az egyik házaspár már a házasság kötésekor állandóan képtelen volt a házassági tartozás teljesítésére, és a másik házaspár ezt nem tudta, sem a körülményekből nem következtethette;
- d) ha az egyik házaspár halál-, börtön-, fegyházbüntetésre volt ítélve, és a másik házaspár ezt nem tudta, azzal, hogy ha tudja, a házasságot nem kötötte volna meg;
- e) ha a nő a házasság megkötésekor mástól, házasságon kívül gyermeket várt, és ezt a férj a házasság megkötésekor nem tudta. Kivételt képez ez alól, ha a nő a házasság megkötése előtt szült, illetve özvegy volt, és a tilalmi időszak (a házasság megszűnésétől számított 10 hónap) alatt ment férjhez;
- f) ha a holtta nyilvánított házastárs az új házasság megkötése után jelentkezik, és az új házastársak a házasság megkötésekor nem tudták, hogy a holtta nyilvánított életben van.

¹⁰ A gyámhatóság szerepe azonban nem csak erre korlátozódott, ugyanis, amennyiben a törvényes képviselő a beleegyezését nem adta a házassághoz, azt a gyámhatóság pótolhatta nyilatkozatával.

¹¹ A Debreczeni Táblabíróság gyakorlata szerint megvalósult a kényszer, amikor egy 16 éves lányt édesanyja szobájába bezárt, és addig nem engedte ki, amíg a házasságot meg nem kötötte.

¹² 1894. évi XXXI. tvc. 54. §-a.

5. Kényszer és tévedés mellett megtámadhatósági okként szerepelt a megtévesztés is, ha a megtévesztés a másik házastársnak lényeges személyi tulajdonságaira vonatkozott, és a megtévesztést a másik házastárs maga idézte elő, vagy tudott arról, hogy a megtévesztést harmadik személy idézte elő, kivéve, ha a megtévesztett házaspár a házasságot a megtévesztés nélkül is megkötötte volna.¹³

A törvény a semmisségi és megtámadhatósági okok mellett „harmadik kategóriaként” bevezeti a tilos házasság fogalmát is, amelyhez azonban egyéb jogkövetkezményt nem fűzött, az a házasság érvényességét nem érintette, inkább erkölcsi rosszallását fejezte ki e kategóriában a jogalkotó. Egyedüli, de büntető szankciója az ilyen házasságok megkötésénél közreműködő hivatalnokkal szemben volt.

Ilyen tilos házasságnak minősült

- az elmebeteggel kötött házasság, ha a házasságkötés időpontjában még nem állt gondnokság alatt, de a gondnokság alá helyezési eljárása már folyamatban volt,
- az örökbefogadás hatálya alatt az örökbefogadónak az örökbe fogadottal, ezek házastársával és vér szerinti leszármazójával kötött házasság;
- a gyámsági viszony fennállása alatt a gyám, illetve leszármazójának a gyámmal kötött házassága;
- a korábbi semmis és még a második házasság megkötésekor meg nem szűnt házasság mellett újabb házasságot kötni;
- ha az első házasság olyan holtta nyilvánítással szűnt meg, amelyben a vélemezett halál időpontjától eltérő a tényleges halál időpontja, és erről a házaspár tagok közül valamelyik fél tudott;
- a szülő beleegyezése nélkül a huszadik életévét betöltött kiskorúnak a házassága;
- a házasságkötés az unokatestvérek között, de ez alól az igazságügy-miniszter felmentést adhatott;
- a házasságkötés azok közt, akiket házasságot felbontó ítélet házasságtörés miatt az egymással való házasságkötéstől eltiltott, a király az igazságügy-miniszter előterjesztésére felmentést adhatott ez alól;
- az egyik házastársnak azzal, aki a másik házastárson elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés vagy ezeknek kísérlete miatt mint tettes vagy részes elítéltetett; akkor is, ha az ítélet még nem jogerős;
- a nőnek házasságának megszűnésétől vagy érvénytelenné nyilvánításától számított tíz hónap eltelte előtt. Elhárult ezen akadály is, ha a nő időközben szült;
- az egyházi felsőbbtség engedélye nélkül kötött házasság, ha az, az egyház szabályai szerint, egyházi rend vagy fogadalom okából házasságot nem köthet;

¹³ Megtévesztési ok volt például valamilyen súlyosabb betegség (epilepszia, elmebetegség, nemzőképtelenség) elhallgatása, származásra, anyagi helyzetre, erkölcsös életmódra vonatkozó hamis előadások.

- nősülési engedély nélkül kötött házasság;¹⁴
- ha azt szabályszerű kihirdetés mellőzésével kötötték.¹⁵

Az 1894. évi törvény egységes anyagi szabályozást teremtett, magába foglalva az eljárási szabályokat is. Ennek indoka az volt, hogy az ideiglenesnek szánt 1868. évi LIV. törvény polgári peres eljárási szabályai nem rendelkeztek és nem is rendelkezhetek a házassági perekről. Különleges pertípusként csak 1911-ben az új polgári perrendtartásba lettek iktatva. Mind a házasságra, mind a házassági perekre vonatkozó szabályokat csak a törvény hatálybalépése után kötött házasságokra lehetett alkalmazni, míg a többire a régebbi szabályokat. Ez igaz az érvénytelenségi okokra, bontó okokra és az eljárásra is. Az 1894-es szabályozás szerint a házassági ügyek első fokon a királyi bíróságok elé, másodfokon a királyi ítélőtáblák elé, míg harmadfokon a királyi Curia elé tartoztak.¹⁶ A pert a házastársak utolsó közös lakóhelye szerinti bíróságon kellett megindítani. Kiegészítő szabályként szerepelt, amennyiben az utolsó közös lakóhely külföldön volt, a bíróság illetékességét a felek lakóhelye, illetve tartózkodási helye határozta meg, tekintettel arra, hogy magyar állampolgár házasságával kapcsolatos házassági per csak magyar bíróság előtt volt lefolytatható. Ezen jogelv érvényesülését biztosította a bírókküldés intézménye is, amennyiben egyik kiegészítő illetékességi szabállyal sem járhatna el magyar bíróság.

Házassági pereket a felperesnek személyesen kellett megindítania, azonban a keresetlevél benyújtása ügyvédi ellenjegyzéshez kötött, ugyanúgy, ahogy a fellebbezés benyújtása is.

Amennyiben bármely fél képviselőt kívánt igénybe venni, ez csak ügyvéd lehetett.¹⁷ Házassági perekben az alperesi oldal is kötött volt. Alperes csak a házastárs lehetett. Amennyiben cselekvőképtelen, akkor törvényes képviselője járt el.

Az 1894. évi törvény hatálybalépésekor már ismerte a jog a házasságvédő intézményét. A házasságvédőt minden érvényességi perben ki kellett rendelni, akinek feladata a közérdek védelmében elsődlegesen a házasság fennállásának védelme, ha erre az alperes nem képes. A házassági perek keresetlevele, annak kötelező tartalmi elemei, a keresetek összekapcsolhatósága szinte a mai szabályozás korabeli mása.

Mind a semmiségi, mind a királyi ügyész által indított megtámadási perekben létezett egy ma már érdekes jogi megoldás a házastársak különélésének a biztosítására úgy, hogy annak ne legyenek egyéb jogkövetkezménye. Ennek alapján a bíró a házastársak különélését akár a házastársak kérelmére, akár a királyi ügyész indítványára vagy hivatalból is elrendelhetette.

¹⁴ Nősülési engedélyt a hadköteles előtti korban a harmadik korosztályból való kilépésig kellett kérni azoknak, akik még nem voltak katonák.

¹⁵ A kihirdetés az anyakönyvvezető feladata, ha a házasulók bizonyították, hogy nincs akadálya a házasságkötésüknek. A hirdetmény kifüggesztése a község hirdetőtábláján történt 7 napra, mely időpont leteltét követő 3 nap múlva lehetett házasságot kötni.

¹⁶ Az 1868-as szabályozás a házassági pereket a törvényszék elé utalta.

¹⁷ 1895. évi 27.198. sz. igazságügy-miniszteri rendelet.

Semmisségi per megindítására jogosultak voltak: a házastársak, a királyi ügyész és az, aki a házasság semmisségéhez fűződő jogi érdekét valószínűsítette.

Ilyen kívülálló harmadik személy lehetett, különösen: a korábbi házastárs és a későbbi házastárs, valamint az, aki a későbbi házasság érvényessége iránt jogilag érdekelve van. Speciális perképeségi szabály volt, hogy cselekvőképességében korlátolt házastárs a semmisségi perben perképes, és mint ahogy már említettem, a cselekvőképtelen alperes helyett törvényes képviselője járt el.

A házasság semmisségének megállapítása iránt per megindítására nyitva álló határidő nem volt, arra – a fenti megszorításokkal – bárki határidő nélkül jogosult volt, egy időbeli korláttal, mivel csak addig lehetett megindítani, amíg a házasság meg nem szűnt.

A semmisségi perben keletkezett jogerős ítélet mindenkiel szemben hatályos. A rendes perorvoslat az általános szabályok szerint alakult (fellebbezés, felfolyamodás) azzal, hogy ha a bíróság a házasság érvénytelenségét állapította meg, köteles volt az iratokat perorvoslat hiányában is a felsőbb bírósághoz továbbítani felülvizsgálat céljából. A jogerős, házasság érvénytelenségét megállapító ítélet ellen – e körben – nem volt helye perújításnak.

A semmis házasságot úgy kellett tekinteni, mint ha meg sem kötötték volna.

Az érvénytelenségi perek másik részét a megtámadhatóságra alapított igények alkották. Az eljárási szabályok megegyeznek általában véve a semmisségi perek szabályaival. A különbségek – mint ahogy az, az érvénytelenség jogi természetéből fakadnak – a perindításban keresendők, mivel eltérő a perindításra jogosultak köre és a perindítás határideje.

A megtámadásra jogosultak köre egyes megtámadási okoknál eltérő. Házasság megtámadása iránti perben felperes lehetett:

a) a házastárs fejletlen korára alapított megtámadási ok esetén az igazságügy-minisztertől nyert felhatalmazás alapján a királyi ügyész addig az időpontig, amíg a házastárs fejletlen korban volt, azután kizárólag a házastárs;

b) a kiskorúnak törvényes képviselője beleegyezése nélkül kötött házasság esetében a fejlett korát elért kiskorú házastárs, és amíg kiskorúsága tart, gyámhatóság is. Azonban, ha a házastárs a fejlett korának elérése után a házasságot helybenhagyta, azt ezen ok miatt nem támadhatja meg.

A királyi ügyész, illetőleg a gyámhivatal által indított perben a házastárs fejlett korúvá válásával, illetve nagykorúvá válásával a per a – védendő – házastársra szállt;

c) illetve a kényszerített, tévedő vagy megtévesztett házastárs.

A gyámhatóság a megtámadás jogát az árvaügyész által gyakorolta.

A házastárs házasságát csak személyesen támadhatta meg; a törvényes képviselőt e jog nem illette. A megtámadás határideje egy év volt, amely:

a) a királyi ügyészre nézve a házasság megtámadhatósága hivatalos tudomására jutásától kezdődött; a házastársra nézve pedig, amely napon fejlett korát elérte;

b) a gyámhatóság tekintetében attól a naptól, amelyen a házasság megkötése hivatalosan tudomására jutott; a házastársra nézve, amely napon a házasságot kötötte, ha pedig ekkor még fejletlen korú volt, amely napon fejlett korát elérte.

A gyámhatóság tudomásával egyenlő hatályú a törvényes képviselő vagy szülő tudomása. A megtámadást a gyámhatóságra nézve megállapított határidő alatt megteheti az a törvényes képviselő vagy szülő is, kinek beleegyezése a házassághoz még hiányzik. A megtámadás azonban hatályát veszítette, ha a gyámhatóság hivatalos értesítésétől számított három hónap alatt azt nem tette meg;

- c) A harmadik esetben attól a naptól, amelyen a házastárs a kényszer hatása alól felszabadult, vagy a tévedést, a megtévesztést felismerte.

A megtámadásra nyitva álló határidő nyugodott addig, amíg a házastárs a megtámadás megtételében erőhatalom vagy cselekvőképtelenség által gátolva volt.

A megtámadási jog elenyészett, ha a megadott határidőn belül nem érvényesítették. Ugyancsak nem lehetett pert indítani megtámadás jogcímén, ha annak oka beleegyezés, jóváhagyás hiánya volt, és azt az arra jogosult pótolta. Ezen cselekmény végső határideje egyrészt az érvénytelenségi per megindítása, másrészt pedig a házasság megszűnése. Amennyiben a megtámadási jog elenyészett, a házasságot érvényesnek kellett tekinteni.

Megtámadási pert is csak meg nem szűnt házasság ellen lehetett indítani. A megtámadható házasságot megtámadás esetében megszűnése előtt érvényesnek kellett tekinteni mindaddig, amíg a bíróság azt érvénytelennek nem nyilvánította.

A jogerős ítélet csak a perben állókkal szemben volt hatályos, ennek ellenére a házasság megszűnése után bárki érvényesíthette a házasság érvénytelenségétől függő jogait.

A szabályozást először – az 1902-es törvényjavaslat elvetése után – 1907-ben módosították a XVII-es törvénycikkkel, megszüntetve a „hivatali fellebbezés” intézményét. Ezentúl az elsőfokú bíróságnak nem kellett megküldenie a házasságot felbontó, megsemmisítő vagy érvénytelenítő ítéletet a másodfokú bíróságnak, fellebbezés hiányában, annak felülvizsgálta érdekében. Ezenkívül szűkítette a királyi ügyész és a házasságvédő fellebbezési jogkörét azáltal, hogy azon perekben, amelyekben az ügyész nem vett részt, csak hatáskörre vonatkozó fellebbezéssel élhetett, a házasságvédő pedig a másodfokú határozat ellen egyáltalán nem élhetett jogorvoslattal.

A házassági perek szabályozását tekintve következő lényeges módosítás a Plósz-féle, 1911. évi egységes Polgári Perrendtartás bevezetése volt. A házassági jogról szóló 1894:XXXI. tc. megalkotásával egyidejűleg külön törvénytervezet készült a házassági ügyekben követendő eljárásról is, mely szintén dr. Plósz Sándor nevéhez fűződik.

Az egységes Polgári Perrendtartás bevezetése a házassági perek tekintetében is kívánatos volt, mivel az 1868. évi ideiglenesnek szánt eljárási szabályok még a házassági törvényben elhelyezkedő szabályanyaggal együtt sem feleltek meg a kor színvonalának. Az eljárás a házassági ügyekben két részre oszlott. Az első rész a tulajdonképpeni, vagyis a házassági jogról szóló 1894:XXXI. törvénycikken alapuló házassági perek, nevezetesen a házasság semmisségét, megtámadását, a fel-

bontást és az ágytól és asztaltól való elválasztást tárgyazó pereket szabályozza, melyekhez még a házasság létezése vagy nem létezése, valamint érvényessége iránt a házasság fennállása alatt támasztható, és a semmisségi perhez egészen hasonló természetű perek járulnak.¹⁸ A második rész a házassági perben érvényesíthető vagyoni jogi keresetekről szól, célszerűségi szempontoktól vezérelve.

Az új Pp. meghagyta a házassági törvény anyagi jogszabályait és alapvető eljárási szabályait, azonban egy egészen új eljárást vezetett be, amely a mai jogászoktól sem idegen.

A házassági pereket a Plósz-féle Pp. továbbra is törvényszéki eljárásra utalja, a bírósági hatáskör változatlanul hagyása mellett. A bíróság illetékességét azzal pontosította, hogy amennyiben magyar állampolgár házasságával kapcsolatos pernél belföldi utolsó közös lakóhely hiánya miatt nem lehetne magyar bíróság előtt a pert megindítani, kiegészítő illetékességi okként a nő a házasság megkötése előtti utolsó lakóhelyét, ennek hiányában Budapest IV. kerületét jelölte meg kizárólagos illetékességi okként.

Eltérést jelent a korábbi szabályozáshoz képest, hogy a házassági pereket egymással összekapcsolni nem lehetett.

Házassági pert továbbra is csak személyesen, ügyvédnek a házassági per vitelére szóló különös meghatalmazással lehetett indítani, és a perképessegre vonatkozó rendelkezések is változatlanok maradtak.

A perindításra jogosultak köre általános felhatalmazás alapján bővült, mivel házassági perekben a királyi ügyész abban az esetben is részt vehetett, ha a fél nem lehetett. Semmisségi perekben a királyi ügyész abban az esetben is a fél jogait gyakorolhatta, és mind a házasság érvényessége, mind érvénytelensége érdekében felléphetett, ha a keresetet nem ő indította. A királyi ügyész vette át a házasságvédő szerepét is. A királyi ügyész jogosítványainak kiterjesztését az 1907-es hivatalbóli felterjesztés eltörlése indokolta.¹⁹

A Pp. a semmisségi per megindítására jogosultak körét nem változtatta meg, azonban egyértelművé tette az alperesi pertársaságot, az ügygondnok- és gondnokrendelést. A per megindításáról a bíróság a házasságból származott gyermekeket, ha pedig a gyermekek törvényes képviselőre szorulnak, illetékes gyámhatóságukat értesítette. A szóbeli tárgyalás előkészítésére részletes szabályokat rögzített az 1911-es törvény, bevezetve az előkészítő tárgyalás fogalmát. Célja, hogy a felek meghallgatása után, előadásai és nyilatkozataik alapján hivatalból is gondoskodjon a bíró a tényállás kiderítéséről és a bizonyítékok beszerzéséről.

A bírónak a tényállás felderítése végett a házasfeleket személyesen kellett meghallgatni, s a szükséghez képest meghallgatta a felek törvényes képviselőit és a szülőket, valamint más személyeket is. A házasság fél személyes meghallgatása mellőzhető, ha az ügy eldöntésére jelentősége nincs, vagy nagy nehézségbe ütközik.

¹⁸ Az 1911. évi I. tvc. Indokolása.

¹⁹ In dr. Kovács Marcell: *A Polgári Perrendtartás Magyarázata*. 9. füzet. Második kiadás. Budapest, 1930, Atheneum Rt., 1292. o.

Bizonyítást az előkészítő eljárás vezetésével megbízott bíró rendszerint nem vehetett fel, csak az előzetes bizonyítás esetkörében. Az előkészítő eljárás addig tartott, amíg az ügy megérett a döntésre, illetve bizonyítás vált szükségessé.

Az előkészítő eljárás befejezése után a bíró a jegyzőkönyvet és a többi iratokat bemutatta az elnöknek, illetőleg megküldte a törvényszéknek. Az elnök csak ezután tűzött határnapot az ügy szóbeli tárgyalására. A szóbeli tárgyalás kezdetén a felek kérelmeik előterjesztése után előadták az előkészítő eljárás eredményét. Megtámadási perekben a törvény lehetővé tette a keresetmódosítást, és kötelezővé tette a bíróságnak a felek kibékítésének a megkísérlését.

A felperes keresetétől az ítélet jogerőre emelkedéséig az eljárás bármely szakában az ellenfél beleegyezése nélkül is elállhatott, de az eljárást folytatni kellett, ha a keresetet az erre szintén jogosított és az eljárásban részt vett felek valamelyike magáévá tette. Azonban megtámadást csak a házasság megszűnéséig lehetett visszavonni.

Semmisségi perekben a bíróság hivatalból is figyelembe vette a keresettel összefüggő összes, a házasság érvényességére vonatkozó tényeket és bizonyítékokat. A megtámadási perben azonban csak azokat vehette figyelembe hivatalból, melyek a házasság érvényességét támasztották alá. A Plósz-féle Pp. a felperes és alperes mulasztásával kapcsolatos szabályait szinte teljes egészében követte a mai szabályozás.

Házassági perekben az igazolás határideje tizenöt nap volt, amely az elmulasztott határnaptól, a határidő utolsó napjától számít. Az ítélet csak e határidő elteltével emelkedett jogerőre. Az új szabályozás ideiglenes intézkedésként már nemcsak a különélés elrendelését, hanem pl. a gyermekek elhelyezésének és tartásának kérdésében való döntést is ismerte.

Amennyiben a házasság a per alatt valamelyik házastárs halála miatt szűnik meg, a pert meg kellett szüntetni, és az esetleg hozott – nem jogerős – ítéletet hatályon kívül kellett helyezni. Azonban, ha a házasság a felülvizsgálati tárgyalás befejezése után halt meg, a határozat jogerejét már a halál nem érinti, azt az elhalt házasság helyett az ismert örökösöknek és az ismeretlenek részére kinevezett ügygondnoknak kellett kézbesíteni.

Nem változott a jogorvoslati rendszer és a perújítás az érvénytelenséget kimondó ítélet elleni kizártsága sem. A semmisségi keresetet elutasító ítélet elleni perújítás nem volt határidőkhöz kötve. A házassági perek szabályai közé emelte – most már nevesítve is – a törvény a megállapítási pereket. Nevezetesen a házasság létezésének, nem létezésének, érvényességének megállapítását. A nem létező házasságok kérdése izgatta a kor jogászeit, ugyanis a polgári esküvő kizárólagos érvényességi feltétellel tétele a környező, régebbi modellt követő monarchiák házasságait, ha az egyik fél magyar állampolgár volt, érvénytelenné tette. De nemcsak a kizárólag egyházi esküvőt nem ismerte el, hanem az Oroszországban, a szovjetek által kötött házasságot sem. A megállapítási perekre is az előbb ismertetett semmisségi per szabályait kellett alkalmazni.

A polgári perrendtartás elfogadását szinte azonnal követte a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó 1902. június 12-ei Hágában kötött nemzetközi egyezmény kihirdetése is az 1911. évi XXI. tc. formájában.²⁰ Az egyezmény az aláíró államok állampolgárainak házasságára vonatkozó szabályokat állapít meg annak érdekében, hogy az egyes államok házassági joga közötti eltérések ne adjanak alapot a megkötött házasság érvénytelenítésére.

Ennek elősegítése érdekében kimondja, hogy a házasulók személyes jogát kell alkalmazni az érvényesség megállapítása érdekében. Amennyiben valamely állam joga szerint a megkötött házasság érvénytelen, ez a házasság érvényességét a többi állam tekintetében nem érinti, ha az érvénytelenségi ok vallási jellegű.

Érvényesnek kell elismerni azt a házasságot, amelyet annak az országnak a törvényei szerint kötöttek, ahol a házasság létrejött. Ugyancsak érvényesnek kell tekinteni azt a házasságot, amelyet diplomáciai tisztviselő kötött saját joga szerint és felhatalmazása alapján. Érvénytelenségi okot küszöböl ki az a rendelkezés is, mely szerint, ha a házasság alak tekintetben érvénytelen abban az országban, ahol megkötötték, a többi ország azt még érvényesnek fogadhatta el, ha saját szabályaik szerint az alakítását megtartották.²¹

A Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács rendeletben²² jelentősen megkönnyítette és a bírói útról elterelte a házasság felbontását, valamint az újabb házasságok kötésénél sem az 1894. évi házassági törvény rendelkezései szerint járt el. A Tanácsköztársaság bukását követően ezen körülmény számos problémát szült, melynek rendezése érdekében a Magyar Kormány két rendeletet alkotott. Az 5166/1919. sz. rendelet elvi élel mondta ki, hogy a Tanácsköztársaság fennállása alatt felbontott házasságokat továbbra is érvényes, fennálló házasságnak kell tekinteni, kivéve ha az – a házassági törvényben nem található új megszűnési okként – új házasság megkötésével vagy egyéb ok miatt megszűnt. Ezzel párhuzamosan a rendes bíróságok szünetelése alatt hozott házasságot felbontó bejegyzéseket hivatalosan is törölték az anyakönyvből.²³

A rendelet szigorát enyhítette azon rendelkezés, amely megkönnyítette a feleknek házasságuk (újbolí) felbontását, amennyiben a Tanácsköztársaság idején házasságukat egyező akaratnyilvánítással „bontották” fel, és azóta a házastársak különváltan éltek.

A nagyobb problémát nem is a Tanácsköztársaság idején felbontott házasságok jelentették, hanem azok, amelyeket akkor kötöttek. Ezen házasságok megkötése a hatályban lévő 1894. évi házassági törvény szerint csak akkor volt szabályos – a

²⁰ Jelen tanulmány kereteit nem érinti, de a teljesség igénye miatt szükséges megemlíteni a házasságok felbontására vonatkozó 1911. június 12. napján kötött Hágai egyezményt is, melyet az 1911. évi XX. tvc. iktatott be a magyar jogrendbe.

²¹ Ezt az egyezményt egészítette ki az 1923-as egyezmény, melyet Magyarországon az 1926. évi XX. tvc. iktatott be, kiterjesztve a csatlakozás lehetőségét más országokra is.

²² 1919:XCIX. sz. rendelet.

²³ 35.831/1920 BM rendelet.

többi alaki és tartalmi kellék megtartása mellett –, ha azt a házassági törvény szerinti polgári tisztviselő kötötte. (Erre azonban nem sok példa akadt a 133 nap alatt.)

Ezért kiscgítő szabályként²⁴ a kormány azon házasságokat is érvényessé nyilvánította, amelyek megkötésénél olyan személy működött közre, akit a közhiedelem tisztviselőnek tartott, de csak akkor, ha a házasságot bejegyezték az anyakönyvbc.²⁵ Az 1920-as évektől kezdve a békeidő alatt a házassági jogot tekintve helyreállt a régi rend, mind az anyagi, mind az eljárásjog tekintetében. Lényeges módosítás ezután 1941-ben, 1944-ben, majd a rezsimváltást követően következett be.

Az 1941. évi XV. törvény a házassági törvényt két helyen – negatív irányban – módosította. Egyrészt a házasságkötés kihirdetéséhez további feltételt támasztott, azzal, hogy a házasulandóknak tisztiorvosi igazolást kellett csatolniuk egészségi állapotukról (fertőző betegségekre vagy elmebetegségekre vonatkozóan). Újabb megtámadási okként, ezzel párhuzamosan, bevezette, hogy ha a házastárs a fenti betegségekre vonatkozóan a megtevesztést tudva, azt maga idézte elő akár házastársa, akár a tisztí orvos előtt, a másik fél a megtámadás általános szabályai szerint fordulhat a házasság ellen.

A megtevesztés mellett megtámadható a házasság tévedés miatt is, ha az egyik házaspár már a házasságkötéskor gyógyíthatatlan elmebetegségben szenvedett, és a másik házaspár ezt nem tudta, s a körülményekből sem következtethette.

Másrészt 70 év után újból származásra vonatkozó házassági tilalmat vezetett, azzal, hogy megtiltotta nem zsidónak zsidóval való házasságkötését. A tilalom ellenére kötött házasság megtevesztés miatt megtámadható volt, ha a megtevesztés olyan ténykörülményre vonatkozik, amely a házastárs személyi állapotának megítélése szempontjából lényeges, s a megtevesztést a másik házastárs tudva maga idézte elő, vagy tudta a megtevesztést, amely egy harmadiktól ered. Az 1894:XXXI. törvénycikknek a házasság megtámadására vonatkozó rendelkezéseit ilyen esetben is megfelelően alkalmazni kell.

A törvény több típusú szankciót állított fel a megtámadási okon kívül is. Így például a tilalom megszegésével kötött házassága következtében a zsidókkal csik egy tekintetbe az is, aki keresztény hitfelekezeti tagjaként született és az is maradt, és ilyen a házasságból született gyermek is.

Az anyakönyvvezető és a polgári tisztviselő, aki ilyen házasságkötésnél közreműködik, büntetendő. Szintén büntetendő a megtevesztő fél és az is, aki a cultus disparitas ellenére kötött házasságot.

Az 1944. évi IX. törvénycikk a családjogi határozatok és a holtak nyilvánítások kölcsönös elismerése tárgyában Berlinben az 1942. évi október hó 2. napján aláírt magyar–német egyezmény becikkelyezéséről rendelkezik, a magyar és német joggyakorlat egységesítését célozta, de gyakorlati jelentősége nem sok volt.

²⁴ 6870/1921. M. E. rendelet.

²⁵ Hasonló szabályozást vezetett be a kormány a szerb–horvát–szlovén állam hadereje által kiűrtett délvidéki területeken a megszállás alatt kötött házasságokra.

A házassági ügyekben hozott határozatait a két szerződő állam elismeri, ha a házaspár abban az időben, amikor a határozat jogerőre emelkedett, magyar vagy német állampolgárok voltak.

Rendelkezett a perfüggőségről is azzal, hogy valamely házassági ügyben a korábban elkezdődött eljárást köteles a bíróság lefolytatni, a másik állam pedig az eljárást befejező határozatot tudomásul venni.

A II. világháborút követően lezajlott változások és a világ, a társadalom fejlődése miatt szükségessé vált az 1894. évi házassági törvény teljes megreformálása. Azonban az ezt követő jogszabályok megalkotásának nem ez volt a legfőbb indoka, hanem a „burzsoá” családjog teljes kiirtása. Ezen a célt szolgálta az 1949:18 tvr., az 1950:45.tvr, valamint az 1952:7. tvr. politikai jogalkotása.

Dr. Gyekiczky Tamás*

CSALÁDJOGI PEREK
ÉS A POLITIKAI JOGALKOTÁS
Levéltári iratok az 50-es évek elejéről

1. BEVEZETŐ: A MEGKÖZELÍTÉS NEHÉZSÉGEI

Az ötvenes évek jogi rendszerének vizsgálatában – miképpen általában a történelmi folyamatok elemzésében – több, egymással ütköző szemléletmód eltérő modelljei versengenek egymással. A jogtudomány kedvelt pozitivistá megközelítése – amely a kilencvenes évek társadalmi változásainak (rendszer-váltás) hatására a jogágak (és jogterületek) kontinuitását hangsúlyozza – alapjaiban mond el- lent a politikatudomány érték alapú, a kor politikai és társadalmi rendszerét – és annak termékeit – egyaránt elutasító modelljeivel.¹ A szociológiai módszertan- ból táplálkozó elemzések azonban sokat köszönhetnek azoknak a szerzőknek, akik a vázolt egyoldalúságot feltörve, a korszak jogi normáinak részleges tovább- élése mellett külön hangsúlyozzák a korai szocializmus társadalmi-történelmi (megismételhetetlen) egyediségét.² A történetileg objektív elemzések néha – ta- lán éppen szemléletmódjuk miatt – közömbösek lényeges, a vizsgált időszak mindennapjaihoz tartozó problémák iránt. E problémák ismerete nélkül azonban nem áll össze a történelmi kép egésze, s elmarad a valóság minden árnyalatára odafigyelő tudományos modell kidolgozása. Arra a történelmi – strukturális – hely- zetre gondolunk például, amit a szociológia társadalmi mobilitásként mutat be,³ s amit a hétköznapi nyelvben a „nagy felfordulás” korszakának neveztek. Minden tudományos finomkodást nélkülözve e „felfordulás” bemutatása nélkül éppúgy értelmezhetetlen a Polgári Perrendtartás házassági perekre vonatkozó jó né- hány szabálya, mint a Családjogi Törvény számos rendelkezése. Akkor, amikor családok ezreit szakította szét a megélhetésért (akár kényszer hatására) vállalt munka Sztálinváros építkezésén vagy Komló bányáiban, kiemelkedő fontosságot tulajdoníthatunk a gyerektartás, a szülői felügyeleti jog intézményeinek. Ám ér- telmezhetetlenek az ötvenes évek irodalmának a női emancipációra vagy annak családjogi következményeire vonatkozó nézetei, ha nem vagyunk tisztában a nők tömeges munkába állásának adataival vagy az életmódban és a családszerkezet-

* Dr. Gyekiczky Tamás: a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári El- járásjogi Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense.

¹ Az előbbi nézetekre jó példa, míg a politikatudományi megközelítésre ajánljuk a *Sztáli- nizmus és desztalinizáció Magyarországon* című kötet tanulmányait.

² Elsősorban Kengyel Miklós, Gáspárdy László, Fleck Zoltán munkáira utalunk.

³ Andorka Rudolf, 1982, valamint Andorka-Harsa, 1982.

ben bekövetkezett változásokkal, s e változásoknak az ún. „kétkeresős családmódel” kialakulását elősegítő hatásával.⁴

Természetesen nemcsak a „nagy felfordulás” megértése és bemutatása ütközik nehézségbe, hanem a jogalkotás irányainak, elképzeléseinek tudományos rekonstrukciója is. Számos jogtudományi munka tett kísérletet a politikai háttérmozgások bemutatására, a jogszabályok formálódásának ábrázolására,⁵ de a lényegi folyamatok mindenoldalú elemzése még várat magára. E tanulmány sem vállalkozhat e feladat elvégzésére, csupán a házaspótlás szándéka vezeti a szerzőt akkor, amikor a családjogi törvény létrejöttét a politikai bürokrácia íróasztalokon termelt iratainak vizsgálatából próbálja meg bemutatni.

Az iratok elemzése már az első – felületes – olvasatkor is árulkodik a jogalkotás politikai céljairól, a jogban, a jogi szabályokban meglévő belső (immanens) racionalitás mellőzéséről. Az iratok lapozgatása közben joggal kérdezhetjük, vajon milyen mélyebb „normaracionalitás” jelenik meg abban a jogszabálytervezetben, amelyik 1951 januárjában még a „Személyi – családjogi törvény” elnevezést viselte, aztán egészen más név alatt, egészen eltérő szerkezetben lépett később törvényként hatályba.⁶ Dokumentumaink szerint a változás nem véletlen, az MDP KV Titkárság⁷ tehet a szabályozási koncepció és a jogi rendelkezések megváltozásáról.

Tanulmányunk a Családjogi Törvény megszületését a „testvértörvény”, a Polgári Perrendtartás nézőpontjából elemzi, így megállapításaink nagy részét a Perrendtartás keletkezésének irataira alapoztuk. Téziseink megfogalmazásakor (kritikai feldolgozás után) hasznosítottuk azokat a levéltári dokumentumokat is, amelyek a kor ítélkezési gyakorlatáról, a házassági (vagy személyállapotú) perek bírói tapasztalatairól számolnak be. Szeretnénk az olvasót tanulmányunk e szakaszában arra figyelmeztetni, hogy a Családjogi Törvény keletkezésének levéltári feldolgozása még várat magára, s egy nagy ívű kutatómunka szükségességét talán éppen írásunk fogyatékoságai alapozzák meg.

A Perrendtartás és a Családjogi Törvény „párhuzamos” – látni fogjuk, párhuzamosan eltérő – jogpolitikai kezelése számos közös pontot, egymásra épülő el-

⁴ Részletesen elemzi mindezt Belényi Gyula: *„A gazdasági aktivitás növekedésének legfontosabb demográfiai jellemzője a nők foglalkoztatottságának páratlanul gyors ütemű növekedése volt: a női aktív keresők létszáma csupán 1949–1952 között több mint kétszáz ezerrel, 1,17 millióról 1,4 millióra emelkedett, 1956-ig pedig összesen közel 30%-kal gyarapodott”* (Belényi, 1993, 83. o.). Hozzáteszi azonban: *„A tervek szerint a nőket úgyszólván minden szakmában alkalmazni kívánták, szakképzésük ennek megfelelően indult meg, kezdetben mégis az ipar igényeinek alárendelten”* (uo. 84. o.).

⁵ Ezek közé tartozik a magyar jogszociológiai irodalom számos műve. Úttörő munkát végzett Kulcsár Kálmán, de a teljesség igénye nélkül meg kell említenünk Boros László, Fleck Zoltán elemzéseit éppúgy, mint Pokol Béla, Varga Csaba, Tamás András, Lőrincz Lajos munkáit.

⁶ A törvény-előkészítő osztály munkaterve az 1951. év első negyedére. Országos Levéltár, M–KS–276 /f. / 56. cs. 3. öc.

⁷ A mai kor olvasójának feloldva a rövidítést: Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Titkársága.

ágazást teremtett, s e kapcsolódási pontok mind a mai napig részei az élő, a napi gyakorlatban alkalmazott jogi rendelkezéseknek. Itt elsősorban a perelőfeltételek „keresztszabályozására” gondolunk, vagy a bontóperek szabályaira, arra a szabályozási logikára, amely egymásba építi, „egymásba süti” a perrendtartás és a családjogi törvény normáit. Mindenképpen megválaszolendő kérdés tehát – különösen a Perrendtartás felől közelítve – miképpen és milyen okok, körülmények hatására alakult ki ez a máig ható szabályozási rendszer. A kérdés megválaszolásához először tisztázni kell, vajon a kor perrendtartása számára miért jelentősek a családjogi perek, miért e szoros kapcsolat a perrendtartás és a családjog szabályai között? A válasz megfogalmazásához tisztázni kell, hogy milyen súlya van az ítélezési gyakorlatban a családjogi pereknek. A tisztázáshoz két adatsort hívunk segítségül. Hangsúlyoznunk kell, hogy a korabeli statisztikák torzítása miatt ezek inkább személtető adatsorok, mintsem komolyabb elemzésre alkalmas táblázatok.

1. táblázat⁸

Házassági (bontó) perek számának alakulása a törvényszéken, illetve a megyei bíróságokon

Év	Házassági perek ügyszáma	Összes ügyek száma	Házas./Össz. ügy %-ban	Megjegyzés
1928–1938	Éves átlag: 8 147	26 000	31%	Évi átlag 5675 bontással végződött
1951	2. félév: 7 102	21 326	33%	Megyei bírósághoz érkezett bontási kereset
1952	22 398	32 548	69%	Megyei bírósághoz érkezett (Jb.-hez áttéve: kb. 30%)
1953	10 005	29 076	29%	Első fokra megyéhez érkezett (3–4. negyedév jb. után)
1954	3 849	5 490 ⁹	70%	Első fokon megyénél indult, jb. után

⁸ A statisztikák forrása, adatok lelőhelye: *A Családjogi törvény alapján kialakult bírói gyakorlat.*

IM Polgári Jogi Osztály, 1954. február. Országos Levéltár M–K–S–276 f. – 96 cs. 21. öe. 41–53. o.

Igazságügyi Statisztikák: Országos Levéltár M–K–S–276 f. 96. 32 öe. 11. o. Illetve: Máday Lajos, 1991, 158. o.

⁹ Máday Lajos adatai szerint ez a szám 28 479 volt, ami kétségt kívül jóval kevesebb, mint a levéltári iratokban megjelent statisztikai mennyiség. Az arány is alacsonyabb, mindössze 14%.

2. táblázat¹⁰

*Járásbíróságokon a családjogi ügyek aránya 1954-ben
(A hónap végén folyamatban lévő ügyek)*

Pertípus	Január 31.	Augusztus 30.	November 30.
Apaság/származás megállapítása	5%	4%	4%
Előkészítő eljárás házassági perben	9%	10%	8%
Gyerektartás	6%	10%	11%
Családjogi per az összes per %-ában	20%	24%	23%

A hézagos statisztikai adatokból egyetlen következtetés vonható le: a házassági perek számaránya, az összes polgári perhez viszonyítva mindig magas volt, függetlenül a változó bírósági hatásköröktől és bírósági szervezettől. Újra emlékeztetni kell azonban az olvasót arra a máshol részletezett tézisünkre,¹¹ hogy a korszakban a polgári per kategória maga is problematikus. A polgári per fogalmának meghatározásakor ugyanis nem a mai osztályozási rendszerben kell gondolkodnunk, mivel a korabeli szabályozás számos „klasszikus” magánjogi konfliktust illegitimnek nyilvánítva megtagadta ezek peres útra terelését, vagy e konfliktusok feloldását letértette a Perrendtartásban szabályozott általános bírói útról (pl. a Döntőbizottságok felé). Mindenesetre könnyen belátható, hogy a megyei bíróságoknál az elsőfokú ügyekben a házassági perek – ott is a házassági bontóperek – voltak az ún. polgári perek, hiszen – az 1952-es Pp. és Csjt.¹² „beállása” után – ez kb. 1954-re tehető – a polgári ügyek jelentős csoportja e pertípushoz tartozott. Nem véletlen tehát, hogy a családjogi ügyszakon ítélkező bírák számára kiemelkedő fontosságúvá váltak a perrendtartás szabályai, s megfordítva, az eljárásjog mindig – szinte minden újraszabályozásnál – kiemelt figyelmet fordított a családjogi perek bírától érkező igényekre. A két törvény „alliterációja” így a joggyakorlat mindennapjaiban gyökeredett.

Bevezető soraink után először a kapcsolat mélységéről mutatunk be dokumentumokat, majd a családjogi törvény és a családjogi perek társadalmi üzenetéről fogalmazunk meg téziseket.

¹⁰ Forrás: *Igazságügyi Statisztikák*. Országos Levéltár M–K–S–276 f. 96 cs. 32 öe 71–74. o.

M–K–S–276 f. 96 cs. 32 öe 134–137. o. M–K–S–276 f. 96. cs. 32. öe. 9–12. o.

¹¹ Vö. Gyekiczky, 2003a.

¹² A laikus olvasóknak lefordítjuk e rossz szakmai zsargonba foglalt rövidítéseket: Pp.: 1952. évi III. tv. A polgári perrendtartásról. Csjt.: 1952. évi IV. tv. A házasságról, a családról és a gyámságról.

1. EGYÜTT AZ ÚTON: A PERRENDTARTÁS ÉS A CSALÁDJOGI TÖRVÉNY MEGALKOTÁSA

A két törvény kapcsolatáról számos, néhol egymásnak ütköző, ellentétes nézetek fogalmazódtak meg. Bacsó Jenő például korabeli cikkében¹³ azon véleményének adott hangot, miszerint az egymásra figyelő szabályozás – amellet, megfelel a magyar jogi tradícióknak – kielégíti a szocialista családjogi törvényekkel kapcsolatos elvárásokat is. Mások¹⁴ inkább a törvény szocialista jellegét hangsúlyozva újdonságról beszéltek, olyan új családjogi szabályokról, amelyek a szocialista építés új emberi viszonyait alakítják. E vélemények természetesen a peres gyakorlatok hétköznapijaira nem figyeltek oda, hiszen – nézőpontjukból következően – a jövőt építő törvény szabályainak automatikusan kellett érvényesülniük, a perek csak megakadályozták, zavarták a jövőt előkészítő automatizmusok működését.

A törvény megalkotásának folyamata sokkal prózaibb. A dokumentumokban mind a szinkronitásra, mind az aszinkronitásra találunk bizonyítékot, így a levéltári iratok sajátos kapcsolatra, többszintű, de nem koherens viszonyra engednek következtetni. A kapcsolódásoknak különböző szintjeit különböztethetjük meg.

1.a A genesis bürokratikus kapcsolatai

A törvények a törvényelőkészítő apparátusban együtt futnak, azaz együtt jelennek meg az „illetékes főosztály” (az Igazságügy-minisztérium Elvi Főosztálya, illetve annak Törvény-előkészítési Osztálya) munkarendjében. Az együttes előkészítés azonban nem jelenti azt, hogy minden részletében és szabályában, intézményében és normájában egymásra tekintettel írják e törvények szövegét, hiszen mind a politikai jóváhagyásban, mind az elvégzendő feladatokban mindkét törvény más és más utat járt be. Az 1951. évi I. negyedévi munkatervben a következőképpen határozták meg a feladatokat:¹⁵

„...b/ Polgári jog és eljárás

A személyi – családi jogi törvény szövegének és indokolásának, továbbá az ezzel kapcsolatos végrehajtási jogszabályoknak elkészítése.

Határidő: 1951. március 1.

Felelős: Eörsi Gyula, Böszörményi Nagy Emil, Mikes Ferenc, Hajnal Béláné...

¹³ Bacsó, 1952.

¹⁴ Szigligeti, 1952, 377–383. o.

¹⁵ IM Elvi Főosztály Törvényelőkészítő Osztály 1951. év. I. negyedévi munkaterve: Országos Levéltár, M–K–S–276. f. 56. sz. 3. öe. 448–449. o.

A polgári perrendtartás új problematikájának kollégiumi letárgyalása, és a szöveg elkészítése.

Határidő: 1951. március 15.

Felelős: Némethy László..."

Látható, ebben az időpontban a munkálatok különböző stádiumban tartanak, a törvények készülségi foka eltérő. A Perrendtartás még koncepcionális kérdésekben sem ment át a kollégiumi egyeztetésen,¹⁶ miközben a családi jogi törvénynél (ennek a személyi-családjogi rendelkezésekre épülő változatánál) már a normaszöveg megfogalmazásánál tartanak. A második negyedévre a perrendtartás felzárkózik a családjogi törvényhez, viszont e jogszabályból időközben családjogi törvény lett. Ennek ellenére a munka még mindig a végleges szöveg kialakításánál (és az indokolásnál) tartott.¹⁷ Év végére ismét változott a helyzet, kiderült, most a családjogi törvény néhány elvi kérdését – melyeket korábban már egyszer véglegesítettek – újra kell tárgyalni.

„II. / 1. A törvény-előkészítő osztály munkatervének főbb pontjai:

b./ a polgári perrendtartás elkészítése /indokolással együtt/. Ez szerepelt már az előző munkatervben is, végleges szövegének megállapítására azonban nem került sor...

d./ A családjogi törvény tervezete /indokolással/. A szöveg elkészült, előzetesen azonban néhány elvi kérdés kollégiumi megtárgyalást igényel, s ehhez képest a szöveget is át kell majd részben alakítanunk... ”¹⁸

Az Igazságügy-minisztérium, úgy tűnik, nem tudott dűlőre jutni a különböző elvárások és – vélhetően politikai – szempontok útvesztőjében. Ekkor lépett sorompóba az MDP KV Adminisztratív (illetékes) Osztálya, s mindkét törvény szövegének

¹⁶ Az Igazságügy-minisztériumi Kollégium a minisztérium – mondhatni – legfelsőbb döntési és irányítási szerve volt. Igaz, formális szabályait csak később – 1953 után – alakították ki, azonban ezt megelőzően is minden lényeges kérdésben döntött. Résztvevői a minisztérium vezetői mellett a MDP KV illetékes osztályának delegáltja (legtöbbször az osztály vezetője), az adott téma meghívottjai, valamint – majdnem minden esetben – a szovjet tanácsadók.

¹⁷ „*Feljegyzés az elvi főosztály II. negyedévi munkatervének főbb pontjairól.*

I. A törvényelőkészítő osztály...

2. A polgári perrendtartás

a., végleges szövegének elkészítése

b., indokolásának elkészítése

c., a hatálybaléptetéshez és a végrehajtásához szükséges rendelkezések problematikájának elkészítése

3. A családjogi törvény

– végleges szövegének elkészítése

– indokolásának elkészítése...”

IM Elvi Főosztály 1951. év. II. negyedévi munkaterve:

Forrás: Országos Levéltár, M–K–S–276. f. 56. sz. 3. öe. 402–403. o.

¹⁸ Feljegyzés az elvi főosztály III. negyedévi munkatervének főbb pontjairól

Forrás: Országos Levéltár, M–K–S–276. f. 56. sz. 3. öe. 459–460. o.

előkészítését felvette munkatervébe. Azt nem tudjuk, hogy az Adminisztratív Osztály beavatkozásáig mi történt a családjogi törvénnyel, a szövege bejárt-e magasabb politikai egyeztető fórumokat, mint a Titkárság, azt azonban maga a munkaterv elárulja, hogy a Perrendtartás törvényjavaslata megjárta a Politikai Bizottságot, s az Adminisztratív Osztálynak már a politikai bizottsági döntés következtében szükségessé váló szövegváltoztatásokat kell elkészítenie.¹⁹

„Munkaterv 1952. március 31-ig...

2./ A legfontosabb jogszabályok elkészítésének ellenőrzése, főbb elvi kérdésekben segítség nyújtás.

a./ A családjogi törvény átnézése és ellenőrzése annak, hogy azt a Titkárság határozata alapján módosították-e?

*b./ Polgári perrendtartás átvizsgálása a Politikai Bizottság határozata alapján...*²⁰

Végül a politikai és az igazságügyi szervezetek és szervek munkájának együttes eredményeként került az Országgyűlés elé a törvényszöveg. Az elfogadott törvények szövege az előterjesztések során véglegesített szövegtől már nem tért el.²¹

1. b. A törvények dogmatikai kapcsolata

Miközben a két törvény útja a politikai hatalomgyakorlás intézményeiben el-el kanyarodott egymástól, a dogmatikai együttélés közöttük a születéstől kezdve a mai napig állandó, s az évek során alig-alig változott. Már a kortársaknak is feltűnt e kitüntetett kapcsolat, azonban ma a szoros normatív alliteráció mélyén nem egyszerűen jogi-intézményes összhangot értünk, hanem olyan ideológiai és normatív (látszólag technikai) összhangot, amely a politikai hatalomgyakorlás adott típusából, az uralmi elit jogpolitikai felfogásából, egyszóval a sztálini szocializmust képviselő korszellem²² törvényszövegekbe zárásából ered. Egyelőre szigorúan a jogi-dogmatikai kapcsolatokra figyelve megállapíthatjuk, hogy a két törvény rendelkezései számos ponton vagy egymást kiegészítő, vagy egymást továbbbővítő,

¹⁹ E tekintetben kivételesen alapos dokumentumok állnak rendelkezésünkre. A politikai bizottsági előterjesztés anyaga mellett a különböző szövegvariációk, valamint a PB által küldött bizottság névsora – Péter Gábor vezetésével. Lásd bővebben Gyekiczky, 2003a.

²⁰ MDP KV Adminisztratív Osztály, Igazságügyi Alosztály Munkaterve. Forrás: Országos Levéltár, M–K–S–276. f. 56. sz. 13. öe. 4. o.

²¹ A Polgári Perrendtartás szövegének három különböző változatát találtuk meg a levéltári iratok között. A minisztériumi felterjesztés a PB által elfogadott szöveggel csak nagy vonalakban – fogalmazhatnánk a per technikai szabályaiban – egyezik. A párt által elfogadott szöveg viszont csak stílusban különbözik az Országgyűlés által elfogadott szövegtől.

²² Hegel „Zeitgeist” fogalmát használjuk. A szellem, amely egy korszakban a kifejlődése során egyaránt kitölti a társadalmi-történeti jelenvalóságot, s amely így összeköti a létezés különböző formáit.

vagy egymásra utaló viszonyban állnak. Korábban említettük, hogy a családjogi törvényben szabályozták pl. a házassági bontóper előfeltételeit, és itt határozták meg, ki lehet „fél” bizonyos házassági perben (perképeség). De utalhatunk arra is, a családjogi törvényben került sor a kereseti kérelem tartalmának meghatározására. E rendelkezések tiszta eljárásjogi normák, s a jogirodalom napjainkra tisztázta: rendszertani helyük a Perrendtartásban lenne, és nem a Családjogi Törvényben. Nem akarjuk megismételni a közismert nézeteket, csak feltesszük a kérdést: a családjogi szabályok Polgári Törvénykönyvbe történő beillesztése – ami ma a Polgári Törvénykönyv kodifikációjának keretei között zajlik – vajon nem lenne-e megfelelő alkalom a családjog „kitisztítására”, a Perrendtartás valóban generális permodell jellegének erősítésére? E döntéssel véget érne az ötvenedik életévüket betöltő százi-
mi ikrek – rendszertanilag felettebb vitatható – együttélése.²³

1. c. A törvények történeti kapcsolata

Korábban clárultuk magunkat: tanulmányunk fontos elemzési szempontja annak a jogi normativitáson, intézményes szabályokon túlmutató történeti összhangnak a bemutatása, ami a két jogszabályt – hozzátehetnénk a korszak többi jogszabályát is – egybeforrasztja. A jogszabályok közötti valódi (szellemi, ideológiai és intézményes) kapcsolatot voltaképpen ezen összhang kiépítése garantálta. Az összhang megteremtésének elsősorban nem jogi, hanem politikai eszközei voltak, igaz, a homogén ideológiai mezőben formálódó szellemi összekapcsolódás semmilyen különös nehézséget nem okozott a jogalkotási folyamatokban.²⁴ Kevés azonban azt állítanunk, hogy mind a Perrendtartás, mind a Családjogi Törvény ugyanazt a politikai intézményes rendet szolgálta, mivel ezzel még nem adtuk meg azokat a lényeges és konkrét szempontokat, amelyek a perrendtartással együtt hatályba lépett családjogi törvény szolgáló szerepének sajátosságait rögzítik. Nem tűnik kielégítőnek az a magyarázat sem, ha arra hívjuk fel a figyelmet, miszerint a két törvény összehangolása végső soron a kommunista párt központjában történt meg, lévén a végleges szövegek megfogalmazása az Adminisztratív Osztály feladata volt. A rejtett összhang feltárásához közelebb visz, ha a Perrendtartás normáiba csomagolt uralmi viszonyokat, ideológiai értékeket és hatalommegosztási rendszereket tárjuk fel.²⁵

A Perrendtartás korabeli dogmatikája egyértelműen az adott hatalomgyakorlás elvárásaihoz, a perek során alkalmazott politikai direktívákhoz igazodott. A per-

²³ E nézetet hangsúlyozza a kötetben Weiss Emília tanulmánya is.

²⁴ Lásd e problémára Gyekiczky, 2003b.

²⁵ Kengyel Miklós írja: „A kodifikáció az osztályharc része volt, ezért éppen olyan sietséggel és türelmetlenséggel hajtották végre, mint a társadalmi és politikai intézményrendszer többi elemének az átalakítását” (Kengyel, 2003, 261. o.). Gáspárdy László szerint: „A felek – ha ájtottak a némileg keskenyre zárt perkapun – az állam bíróságainak paternalista gondoskodására számíthattak. A mondott paternalista gondoskodásra igencsak szükség volt, minthogy az új perjogi törvényünk megszüntette az ügyvédkényszeret” (Gáspárdy, 2000, 13. o.).

rendtartás reformját előkészítő anyag pontosan fogalmazza meg mindezt 1951 októberében:

„a/. A Magyar Népköztársaságban – amint ezt az Alkotmány 2. §-ának /2/ bekezdése leszögezi – minden hatalom a dolgozó népé. Ennek megfelelően az Alkotmány 37. §-a kifejezetten biztosítja a dolgozó népnek az igazságszolgáltatásban való közvetlen részvételét, amikor akként rendelkezik, hogy a bíróságok hivatásos bírákból és népi ülnökökből alakított tanácsokban ítéelkeznek, hacsak a törvény e szabály alól kivételt nem enged.

Az Alkotmányba foglalt ezekből a szabályokból következik, hogy az új polgári perrendtartás első és egyik legfontosabb alapelveként a polgári bíraskodásban is be kell vezetni az ülnökrendszert, amely a büntető igazságszolgáltatásban már korábban megvalósult.

b/. A második legfontosabb alapelv, amelyet a népi demokrácia alapjául szolgáló marxi–lenini ideológia követelményeinek megfelelően érvényre kell juttatni: az officialitás lényeges fokozása. A Pp. túlnyomórészt a rendelkezési és a tárgyalási elven épült fel, amely általában véve kötelezővé tette a bíróságok számára a felek akaratához és a felek által előadott tényekhez, illetőleg az általuk megjelölt bizonyító eszközökhöz való alkalmazkodást.

Ezzel szemben a reform csak azon az elvi alapon állhat, hogy a polgári peres eljárás célja az anyagi igazság kiderítése, és így megengedhetetlen, hogy ez – akár a felek tájékozatlansága miatt, akár más okból – ne érvényesülhessen. Éppen ezért a bíróságnak hivatalból kell gondoskodnia arról, hogy az eléje vitt jogvitát az anyagi igazságnak megfelelően dönthesse el, s evégből a bíróságnak nemcsak joga, hanem kötelessége is, hogy a feleket a megfelelő tájékoztatással ellássa, s mind a pervezetés, mindpedig a bizonyítás körében hivatalból megtegye mindazokat a rendelkezéseket, amelyek az anyagi igazság kiderítéséhez szükségesek. Sőt ezen túlmenően gondoskodni kell arról is, hogy a szocialista társadalom és a szocialista tulajdonjog különleges természetére, illetőleg az egyéni és társadalmi érdekek harmonikus összekapcsolódására tekintettel a jogvitát ne csak az abban közvetlenül érdekelt felek, hanem az arra feljogosított állami és társadalmi szervek /:pl. az ügyész:/ is a bíróság elé vihessék, illetőleg a fél által indított perben az állam vagy a dolgozó nép érdekében részt vehessenek.

Az officialitás elvének ez a bővítése, illetőleg a rendelkezési és tárgyalási elvnek ez a megszorítása a marxizmus-leninizmus természetszerű követelménye, s megfelel annak az elvnek, amelyet a legpregnansabban Lenin fejezett ki, amikor megállapította, hogy »mi nem ismerünk semmilyen 'magánjogot'; a gazdaság terén számunkra minden közjogi és nem magánjogi«. Ebből az elvből következik ugyanis, hogy a vagyoni jogi perek nem az egyes állampolgárok magánügyei s a közösséget nem lehet ezeknek az ügyeknek az elbírálásában sem érdektelennek tekinteni, mert a közösség érdekeit ezekben a perekben is érvényre kell juttatni s a bíróságnak ezekben a perekben is kötelessége a közérdeket szolgálni. Csakis ilyen módon tehetnek eleget a bíróságok az Alkotmány 41. §-ában meghatározott, annak a feladatuknak, hogy büntessék a dolgozó nép ellenségeit, védjék és biztosítsák a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét, intézményeit és a dolgozók

jogait, s végül, hogy neveljék a dolgozókat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására.

Az officialitás elvének ilyen érvényesítése, illetőleg a rendelkezési és tárgyalási elveknek ilyen szocialista szellemben való felfogása a pernek csaknem minden mozzanatára kihat, nyilvánvaló ugyanis, hogy ilyen elvek alapulvétele mellett nem lehet szó olyan mulasztási ítéletről vagy pusztán és kizárólag a fél elismerésén vagy lemondásán alapuló ítéletről, sem a felek között létrejött egység mechanikus tudomásul vételéről.

A bíróságnak ugyanis ezekben az esetekben is az anyagi igazság érvényesítésére kell törekedni s ehhez képest a döntését nem alapíthatja egyedül az alperes mulasztására vagy a feleknek a per egyéb adataival összhangban nem álló nyilatkozataira.

A fentiekben röviden vázolt elvi szempontok természetesen nemcsak a bíróság előtt folyó peres eljárás szabályainak lényeges módosítását vonják maguk után, hanem szükségessé teszik annak kizárását is, hogy az állampolgárok között felmerült jogviták eldöntésénél a bíróságok közreműködése megkerülhető legyen. Ez tehát szükségessé teszi a választott bíraskodás intézményének teljes megszüntetését is.

c/ A népi demokrácia igazságszolgáltatásának nemcsak annyiban kell közelebb állnia a dolgozó néphez, hogy a bíraskodásban maga a nép is közvetlenül részt vesz, hanem annyiban is, hogy a felek és a bíróság közötti érintkezésnek sokkal közvetlenebbnek kell lennie. Ez egyrészt azzal valósítható meg, hogy a bíróság mindenben segítségére van az igazságát kereső félnek, másrészt pedig azzal, hogy a fél a bíróság előtt minden perben személyesen eljárhat. Az ügyvédi kényszernek /: Pp. 94–96 §:/ ez a kiküszöbölése természetesen az eljárás gyorsaságát is növeli, költségeit pedig csökkenti, és így ebből a szempontból is jelentős eredményekkel jár.

d/ Azokat az általánosan elfogadott egyéb perjogi alapelveket, amelyek a jó és gyors ítélezést biztosítják, természetesen továbbra is fenn kell tartani, de egyben arról is gondoskodni kell, hogy ezek az elvek, amelyek korábban a gyakorlatban csak részben jutottak érvényre, ezentúl valósággal élő principiumokká váljanak. A reform során is érvényesülnie kell ennél fogva a nyilvánosság elvének, amelyet egyébként már az Alkotmány 40. §-a is biztosít, de érvényesülnie kell a szóbeliség, a közvetlenség, az igazmondási kötelezettség és a kétoldali meghallgatás elvének, valamint a felek egyenjogúságát és a tárgyalás egységét és koncentrációját biztosító elveknek is.

e/ Az ítélezés gyorsaságát és jóságát elő kell mozdítani a fellebbvitel megfelelő szabályozásával is. Ehhez képest az új fellebbviteli rendszernek alapvetően különböznie kell a (korábbi – Gy. T.) Pp.-tól, amennyiben az egyfokú perorvoslat általánossá tételével a polgári igazságszolgáltatás egész területén állandósítania kell az 1950: 46. tvr. 7. §-ával már bevezetett kétfokú bíraskodást... A Pp. és a reform során megvalósítandó fellebbviteli rendszer között ennél fogva az a döntő különbség, hogy míg a Pp. egyes perekben a fellebbvitel lehetőségét teljesen kizárta, egyes perekben viszont kétfokú fellebbvitelt is engedett, addig az új osztályozás során minden perben egységesen egyfokú fellebbvitelt kell biztosítani...

A családjogi perekre tehát e politikai direktívák – mint a perrendtartás szabályai – értelemszerűen vonatkoztak. Látni fogjuk, miképpen lett a nyilvánosság a tárgyaláson megvalósított (fél)nevelésen keresztül a nyílt politikai propaganda eszköze,

vagy az egyfokú perorvoslat szabályait miképpen lehet – törvényesen – kijátszani a politikai célkitűzések érvényesítése végett. Az igazság kiderítésének kötelezettsége pedig párosult a bíróság eljárási jogainak a szükséges mértéket jóval meghaladó kiszélesítésével,²⁶ ám az ügyészség is jelentős jogkörökkel (perindítás, ügyészi fellépés) rendelkezett a családjogi perekben. Nem állíthatjuk, hogy e bírói jogosítványok a családjogi perek szabályaiból mára teljesen eltűntek volna, sőt a hatályos joganyag alapján megállapíthatjuk: számos ötven évvel ezelőtt törvénybe iktatott jogi rendelkezés még ma is (szinte töretlenül) érvényesül.²⁷ Az ötvenes évek szellemének munkája nyomán napjainkban is csekélyebb jelentőséggel bír a felek rendelkezési joga a közös megegyezésen alapuló bontó eljárásokban, avagy az ügyészi keresetindítást még ma is kissé nagyvonalúan kezeli a jogalkotó. Mindez azt bizonyítja, hogy a rossz tradíción nem sikerült teljes egészében átlépnünk. Természetesen ma az a direkt, politikailag is tudatos „üzenet”, amely az ötvenes évek bírósági eljárásának bevallott célja volt, sokat csendesedett, ám nem negligálódott. Valószínű, hogy egy modern jogállami Magyarország jogrendszere a jövőben nem cipelheti magával a történeti múlt rossz hagyományait, jogi megoldásait, s lassan be kell látnunk, hozzá kell nyúlni a „szent tchénhez”.

2. TÉZISEK A CSALÁDJOGI TÖRVÉNY ÉS A CSALÁDJOGI PEREK TÁRSADALMI SZEREPÉRŐL

A családjogi perek az ötvenes évek valóságában nem a társadalom új elrendezésén, a „szocialista” társadalom felépítésén „munkálkodtak”, hanem beágyazódva a korabeli jogalkalmazási folyamatokba, direkt módon szolgálták a politikai hatalom kiépülését és védelmét. E célok a leginkább családjoginak gondolt intézményekben, azok szabályaiban s nem utolsósorban az e szabályokra ráépülő bírói gyakorlatban érhetőek tetten. A következő tézisek néhány családjogi jogintézmény elemzésével mutatnak rá arra a közhelyé vált tézisre, hogy az ötvenes évek elején a társadalom politikai ellenőrzése volt a jogrendszert – azon belül a jogágakat – vezérlő célok között a legfontosabb.

2. a. A vétkességi elv negligálása utat nyitott az abszolút bírói hatalom kiépítésére

A családjogi törvény első változata a házasság felbontásánál a vétkességi elv szigorú negligálásából indult ki. A kor uralkodó ideológiája természetesen igyekezett osztályharcos alapon magyarázni a törvényi szabályozás új fordulatát, a feldúltság

²⁶ Vö. Kengyel, 2003, 275. o.

²⁷ Néhány eljárásjogi példa tézisünk alátámasztására: a kereseti kérelmen való túlterjeszkedés lehetősége, a hivatalból való bizonyítás lehetősége, az előzetes végrehajthatóság szabályai, a rendkívüli perorvoslatok részlegessége.

elvének érvényesítését. Ma már azonban tudjuk, hogy e magyarázatok – tekintettel a későbbi fejleményekre, vagyis a bontó okok évtizedekre történő visszaállítására – nemigen feleltek meg a valóságnak.

„...a törvényalkotó a szovjetjog nagy példamutatását tartotta szem előtt – írta Szigligeti Viktor 1952 szeptemberében²⁸ – ...a szovjet családjog szerint a házassági bontóperek elbírálásánál a szovjet család és a házasság megszilárdításának alapvető feladataiból kell kiindulni, és a bíróság csak abban az esetben bonthatja fel a házasságot, ha a bontóperet komolyan megalapozott okok alapján indították meg, és a házasság további fenntartása ellentétben állna a kommunista erkölccsel, nem biztosítaná a rendes feltételeket az együttélés és a gyermekek nevelése számára.”

A bíróság tehát az új szabályok szerint sohasem köteles a házasságot felbontani, hanem az eset összes körülményének mérlegelése után dönt. Dönthet úgy is, hogy nem találja eléggé feldúltnak a házasságot, ezért elutasítja a bontásra vonatkozó kereseti kérelmet. A vétkességi elv negligálása így egy korlátlan bírói mérlegelési és döntési jogkörhöz vezetett, s ezen abszolút bírói hatalom még a közös megegyezéses bontóeljárás esetében is érvényesült. A korabeli irodalom a bírói hatalom egyetlen korlátját ismerte el: a kiskorú gyermek érdekét, azaz a gyermek érdeke – pontosabban annak bírói értelmezése – még a „kevésbé feldúlt” házasságok esetében is a bontás mellett szólhat.

Mindezek eredményeképpen alakult ki az a paradox helyzet, hogy a házassági bontóper a házasság fenntartásának perévé vált.

„...a törvény a... bírói mérlegelésnek a... megkötöttségek alól való felszabadításával döntő mértékben a bíróságok kezébe teszi le annak az alapvetően fontos feladatnak a megvalósítását, hogy a házassági bontóperek elbírálásánál a házasság és a család megszilárdítása követelményének érvényt szerezzenek.”²⁹ E jogi lehetőséggel a bontóper – tagadva jogi jellegét – a házasság megszilárdításának lehetőségévé vált, de ezzel együtt a felek magánéletének bírói ellenőrzése is zöld utat kapott.

Nem szükséges külön hangsúlyoznunk, hogy a bíróság politikai szerepének felértékelése, a felek felett gyakorolt teljes bírói kontroll a kor hatalmi viszonyaiból fakadt. Lehetséges azonban, hogy mindez csak az utókor – eljárásjogot művelői – számára okoz különös problémát, hiszen a kor alkotmányjogi felfogása a proletárdiktatúra elvéből kiindulva nem ismert semmilyen, a hatalmi ágak között intézményesen kiépülő hatalommegosztást. A korabeli jogászi vélekedés³⁰ a családjogi perek esetében ezért emelte ki – hasonlóan a perrendtartás legitim értelmezéséhez – a bíróság objektív igazságra való törekvésének, a tényállás felderítésének kötelezettségét, s ezért támogatta minden erővel az officialitás (a hivatalból való bizonyítás

²⁸ Szigligeti, 1952, 377. o.

²⁹ Uo. 378. o.

³⁰ Így például a családjogi perekről Szigligeti Viktor így ír: „Ezekben a perekben is alkalmazni kell azokat az eljárásjogi rendelkezéseket, amelyek a házasság fenntartása érdekében a bíróságot tények és bizonyítékok hivatalból figyelembevételére kötelezik...” (Szigligeti, 1952, 382. o.).

és ténymegállapítás) érvényesülését. Ha a bíróság nem bontja fel a felek házasságát, akkor maga az eljárás az, amelynek segítségével (mondhatnánk tortúrájával) a feleket „betörlik” a kor családi és házassági életviszonyai közé. Így értékelődött fel a bírósági eljárásoknak a társadalom számára közvetített – közvetíteni kívánt – üzenete, amely a feleknek és a per résztvevőinek reprezentatív módon tette egyértelművé a korszak uralmi rendjét.

2. b. A bíróságok a családjogi perekben a politika üzenetét közvetítették

A mai polgári eljárásjog tudomány művelői számára egyértelmű, hogy a perek mindennapjai, a tárgyalóterem történései nemcsak – vagy nem kizárólag – a felekre, a bíróra vagy a per egyéb résztvevőire tartoznak. A peres eljárás a jogrendszer egészére gyakorolt közvetett (vagy közvetlen) hatásán kívül más, lényeges társadalmi funkciókat is hordoz. A jelenkor egyik kiemelkedő eljárásjogásza – A. J. Jolowicz – szerint a polgári eljárások, amellettt hogy magának a jognak a társadalmi hatékonyságát demonstrálják, felkínálják a lehetőséget a jog bírói értelmezése, korrekciója, fejlesztése és nem utolsósorban annak (bírói) alkalmazása számára. Mindezek a funkciók a társadalmi konfliktusok megoldásának civilizációjához, a véletlenszerű, ötleteken nyugvó jogalkalmazás negligálásához vezetnek el.³¹

A polgári eljárásjog tudománya tehát nagy jelentőséget tulajdonít a perek és peres eljárások társadalmi funkciójának. A perek társadalmi értelmezése, a perekből – mint kommunikációs rendszerről – a társadalomnak küldött üzenet dekódolása, értelmezése, szintén a peres eljárások társadalmi relevanciájának körébe tartozik. Az értelmezés és értelmezhetőség azonban minden történeti korban „korfüggő”, így hűen képviseli annak a társadalmi berendezkedésnek érték- és élményvilágát, amely a perek (szürke) hétköznapjait körülveszik.

Az ötvenes évek nagyszámú családjogi pereit, ezen belül a jelentős számban indított bontóperek alkalmasnak mutatkoztak az államhatalom üzenetének közvetítésére. A korszak egyik – ma már hírhedt – tanácselnöke a következőképpen fogalmazta meg ennek lényegét:

„Arra kell törekednie a bíróságnak, hogy a tárgyalóteremben érezhető legyen annak a drámai feszültségnek a légköre, amelyet az osztályharcnak a tárgyalóteremben lefolytatott szakasza a jelenlevőknek érzés és gondolatvilágában kifejt. (...) A bíróságnak gondolni kell arra, hogy az emberek legnagyobb részben életükben csupán egy-két alkalommal jönnek el a bíróságra, és az itteni élmények számukra maradandóak lesznek. A bírói tárgyalás nevelő hatása a gyakorlatban is észlelhető, közvetlenül is.”³²

³¹ Jolowicz, 2000, 71., illetve 77. o.

³² Olti Vilmos tanácselnök szavai a budapesti megyei bíróság 1952. szeptember 27-én tartott bírói értekezletén. Forrás: M–K–S–276. f. 56. sz. 13. öe. 90–103. o. Jegyzőkönyv a budapesti megyei bíróságnak 1952. év szeptember 27. napján tartott értekezletéről.

A kor családjogi pereiben ítélkező bírók legitim módon – és a párt politikája által támogatva – nyíltan felvállalták a nevelést, a hozzájuk forduló peres felek hétköznapi magánéletének politikai szempontú átformálását. A családjogi perek e tekintetben sem különböztek a korszak peres gyakorlatától, ezzel eleget tettek a politikai hatalomnak a bíróságokkal szemben támasztott elvárásainak.

2. c. A „közös megegyezéses” bontóper a hatalom és a magántársadalom kötélhúzásának terepe

E tanulmány előző lapjain közzétett hézagoss statisztikai adatok egyetlen tény bizonyítottak: a családjogi perek, különösen a bontóperek, jelentős ügyszámot képviseltek a kor peres ügyei között.

A házassági bontóper nem véletlenül lett a polgári per modellje. Mai értelemben vett polgári per ugyanis nemigen indult, s ennek számos oka volt. Egyfelől hiányzott a vagyoni érdekvédelmi igény, hiszen ezekben az években egy jórészt vagyontalan társadalomról beszélhetünk. Más jogi konfliktusok – például a szocialista szervezetek egymás elleni igényérvényesítése, vagy a leltárhányért való felelősség érvényesítése – nem tartoztak a Perrendtartás által szabályozott, ún. rendes bírói útra. Esetleg, amikor időszakosan itt is lehetővé tették a polgári bírósági út igénybevételét, a pereket különleges eljárási szabályok szerint kellett lefolytatni, s ezért nem kerülhettek bele az általános szabályok szerint zajló polgári perek csoportjába.

A perrendtartás számos rendelkezése – utalunk a korábban elemzett dogmatikai kapcsolódásra – a családjogi törvény szabályaihoz igazodott. Így a házassági bontóperek előkészítő eljárását, az eljáró bíróságok hatáskörének szabályait a perrendtartásban találhatjuk meg. A mélyebb elemzés elárulja, hogy e rendelkezések hézagossan illeszkedtek egymáshoz (pl. az előkészítő eljárást lezáró végzés elleni fellebbezés halasztó hatályának megoldatlan kérdése), amiről egyébként a kor jogirodalmában sokat olvashatunk. Előfordulhat azonban az is, hogy olyan rendelkezésekre bukkanunk, amelyekkel kapcsolatban nemcsak a kortárs jogi szakember fejezte ki egykoron értetlenségét, hanem a mai kor jogirodalma – jogalkotása³³ – sem tud igazán mit kezdeni. Idetartozik – népszerű nevén – a közös megegyezéses bontóper, ami a feldúltság elvének érvényesítésével zöld utat kapott korlátlan bírói (officiális eljárási rendben szervezett) hatalom minden kétséget kizáró korlátozása volt, illetve amely önmagában – mint jogintézmény – a felek rendelkezési elvét hirdette egy olyan eljárásjogi környezetben, amikor e rendelkezési elvnek a lehető legnagyobb mértékű visszaszorítása számított aktuális jogpolitikai célkitűzésnek. Nem csoda, hogy a felek megegyezésén alapuló peres eljárása maga lett a politikai hatalom és a társadalom közötti konfliktus élő szimbóluma.

A bontóper – fogalmazhatunk így – a kor politikai ideológiájában központi helyre emelt házasság – és család – intézményének bírói negligálása. A kommunista ideológia különösen magasra értékelte a házasság és a család klasszikus intézmé-

³³ Lásd e tanulmánykötetben dr. Molnár Judit egyetemi tanársegéd tanulmányát.

nyét, hiszen a tradicionális családmoddell³⁴ meghirdetése számos szociális konfliktus le/elfedését tette lehetővé. Ám abban a korban, amikor a nők munkába állásával átértékelődött a nemek közötti munkamegosztás rendje, a társadalmi mobilitás megnyílásával egyik napról a másikra szétbomlott a nagycsalád hagyományos intézménye, a valóság és az ideológiai prioritás ütközése elkerülhetetlen volt. Kérdéssé vált a család és a házasság abszolút értéke akkor, amikor emberek milliói keltek útra munkát keresve a szocialista iparban, feleségüket, családjukat, gyerekeiket hátrahagyva, vagy házasságok bomlottak fel (bontattak fel) egyik napról a másikra a házastárs hosszú évekre kiszabott börtönbüntetése miatt. Egy 1956-ban fogalmazott igazságügyi minisztériumi jelentés nem kevés realitásérzékről tett tanúbizonyságot, amikor – többek között – ezt írta:

„...a nők társadalmi helyzetének megváltozása mellett a házasságok válságba jutását leggyakrabban a rendkívül súlyos lakásviszonyok idézik elő. Számos esetben az vezet a házastársak közötti egyetértés megromlására, hogy nem kapván megfelelő lakást, egyik vagy másik házastárs szüleinél laknak a fiatalok. Ez igen sokszor súlyos nézeteltérésekre, gyakori veszekedésekre, nem egyszer tettlegességekre is vezet... A súlyos lakásviszonyoknak egyik gyakran előforduló megnyilvánulása az is, hogy az egyik házastárs – rendszerint a férj – a lakóhelyétől távol vállal munkát, s mivel munkahelyén nem tud megfelelő lakást kapni, felesége és gyermeke is addigi lakóhelyükön marad. Ennek sok esetben az a következménye, hogy a távol dolgozó és eleinte hetenként, kéthetenként családjához haza utazó férj egy idő múlva egyre ritkábban látogat csak haza, egyre kevesebb pénzt ad családjára részére, mert munkahelyén ismeretséget köt, italozni kezd, nőkkal létesít viszonyt, esetleg háztartásra is lép nőismerősével... De az nem egyszer előfordul, hogy férje távollétében a feleség kezd kapcsolatot más férfival, és megsérti a házastársi hűséget.”³⁵

A bíróság a közös megegyezésre alapított bontóeljárásban sem mellőzhette a feldúltság tényének vizsgálatát. Ennek ellenére e perek száma a bontópereken belül jelentősen megnőtt, mivel a Csjt. hatálybalépése után – ahogy a statisztika fogalmaz – „az esetek túlnyomó nagy többségében”³⁶ – a felek közös megegyezésre alapított bontókeresettel fordultak a bírósághoz. Számukra egyszerűbb utat kínált ez az eljárás, ugyanakkor a bíróságok a gyakorlatban nem nagyon faggatóztak a házasság megromlásához vezető okokról, így a magánélet intimitása – amit a vizsgált korban a politikai és jogi berendezkedés egyébként keményen támadott – legalább a bírói eljárásban biztosított volt. Mivel a felek az esetek nagy részében lemondtak fellebbezési jogukról, az ítélet azonnal jogerőre emelkedett – és elhárult a másodfokú felülvizsgálat (újabb kontroll a magánélet felett) veszélye is. Megfordítva: az ilyen ítéletek korrekciójára és ezzel együtt „az egységes ítélkezési gyakorlat kialakítására” (megyei bírósági hatáskörbe tartozott a bontás kimondása) a Legfelsőbb

³⁴ Vö. Cseh-Szombathy László, 1985.

³⁵ Forrás: Országos Levéltár, XIX-E-1-u-4/b öe. – 14. 1956, 3–4. o.

³⁶ Uo. 6. o. A szociológus majdnem szó szerint ugyanezt írja: Cseh-Szombathy László, 1979, 329. o. A korszak gazdasági adatait lásd Pető-Szakács, 1985, 226. skk.

Bíróságnak nem volt lehetősége, vagy csak eljárásjogi kikapukon keresztül. A politikai szándék tehát direkt módon nem érvényesülhetett, az „alsóbb bíróságok” eljárási gyakorlata alkalmat teremtett a felek rendelkezési jogának és autonómiájának tiszteletben tartására. Nem véletlen tehát, hogy már a családjogi törvény megalkotásakor is „értetlenkedés” fogadta az egyező akaratnyilvánításra alapozott bontókereset szabályait.

A törvény hatálybalépése után – az elmondottak fényében nem véletlenül – gyorsan kialakult az a bírói gyakorlat, amikor a bírák a közös megegyezéssel bontókereset esetében az előkészítő eljárást és magát a „fő eljárást” is formálisan intézték el, nem igazán éltek törvényes felhatalmazásukkal, nem vizsgálták a feldúltságot. Más szóval a bírói kar – akaratlanul – nem asszisztált a jogpolitikai célok megvalósításához, s ezzel fellazította a magánélet kontrolljára szerveződött joggyakorlatot. Nem csoda, ha a Legfelsőbb Bíróság – karöltve az Igazságügyi Minisztériummal – ezt hamarosan szóvá is tette:

„Korábbi jogszabályaink szerint abszolút bontó ok volt a felek bontásra irányuló közös kérelme is. A megyei bíróságoknál a Csjt. hatályba lépése után éppen a felek megegyezése alapján kért bontásokkal kapcsolatban volt a legtöbb hiba. Éppen ezért fontos volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság a megegyezés jelentősége kérdésében irányítást adjon. Erre módot adott az, hogy néhány esetben ügyészi fellebbezés folytán vagy a felek részéről a külön-illeték miatt beadott fellebbezés következtében elébe kerültek ilyen ügyek is. A Legfelsőbb Bíróság tanácsai a kérdésben teljesen egyöntetűen foglaltak állást, amennyiben a felek megegyezését önmagában nem fogadták el a bontás alapjául... Egyik határozatában arra is rámutatott a Legfelsőbb Bíróság, hogy a bontás alapjául szolgáló tényeket akkor is bizonyítani kell, ha az ellenfél azokat beismeri. E nélkül lehetővé válnék a házasságnak közös megegyezéssel való felbontása olyképen, hogy az egyik fél által előadott tényeket a másik fél beismeri. Ily módon kijátszható lenne a Csjt. 18. §. ának az a szabálya, hogy a házasságot csak akkor lehet felbontani, ha van olyan komoly és alapos ok, amely a házasság felbontását indokoltá teszi.”³⁷

E kérdés tárgyalásakor visszaülünk arra az eljárásjogi kérdésre, miképpen válhatott az első fokon jogerősen befejezett ügy a Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlatának – s ezzel a korrekciós lehetőséget érvényesítő – részévé. Két fellebbezteli csatornára – mint lehetőségre – utalunk: az egyfelől az ügyészségre, másfelől a fellebbezés sajátos (Pp.) szabályaira.

Az ügyész a bontóperben nemcsak az általános felhatalmazás alapján, hanem az e pertípusra meghatározott speciális felhatalmazás alapján is eljárhatott, így pl. fellebbezési joggal rendelkezett. A kortársak nem tudtak mit kezdeni az ügyész speciális felhatalmazásával,³⁸ azonban az idézett állásfoglalás rávilágít ennek értelmére, jogpolitikai céljára. Ha a felek éltek rendelkezési jogukkal, és megakadályozták a hatalmi-uralmi szervezeti rendszer részét képező bíróságot (ideértve a másodfokot

³⁷ A Családjogi törvény alapján kialakult bírói gyakorlat. IM Polgári Jogi Osztály, 1954. február, Országos Levéltár M–K–S–276. f. – 96 cs. 21. öc. 44/b.

³⁸ Így pl. Bacsó Jenő, 1952.

is) magánéletük befolyásolásában, még mindig ott volt az ügyészség, amely a törvényes felhatalmazási jogával élve, eljuttathatta az ügyet a magasabb bírói fórumra.

A másik csatorna egy speciális intézmény, az ún. különilleték kiszabásának lehetősége köré szerveződött. A bíróságnak lehetősége volt ugyanis arra, hogy a bontóperekben a felekre ún. különilletéket szabjon ki, amely erőteljesen büntető célzatú volt. A Legfelsőbb Bíróság – törvényi definíció hiányában – arra a félre tartotta ezt kiszabhatónak, aki a házasság felbontásához vezető és neki felróható magatartást tanúsította, vagy aki a társadalmi együttélés szabályait súlyosan megsértette. Az illetéket a bontóeljárás jogi jellegére tekintet nélkül ki lehetett szabni, és erkölcsi, nevelő célzattal szintén alkalmazni lehetett – akár mindkét félnél is. Ha a különilleték miatt fellebbezésre került sor, a Legfelsőbb Bíróság nemcsak a különilleték kérdésében vizsgálta felül az elsőfokú ítéletet, hanem teljes terjedelmében.

A teljes terjedelmű felülvizsgálatot a szó szerinti dogmatika nem tette lehetővé, mert a Pp. 253. §. (1) első mondata szerint: „*A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét csak a fellebbezési kérelem és ellenkérelem korlátai között /247. §/ változtathatja meg.*” A törvény így folytatódott: „*...e korlátok között azonban a perben érvényesített jog, illetőleg az azzal szemben felhozott védekezés alapján szolgáló olyan kérdésekben is határozhat, amelyekben az elsőfokú bíróság nem tárgyalt, illetőleg nem határozott.*”

A kibúvás – a teljes felülvizsgálat lehetősége – a második mondat utolsó fordulatából adódott. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság eljárását egyszerűen úgy értelmezte, hogy ott nem történt meg a bontáshoz vezető körülmények vonatkozásában a „tárgyalás”, illetve az okok felől – amire a jog kötelezte volna – az elsőfokú bíróság nem határozott. Mindezért jogszerűen kerülhetett sor a per főtárgyát nem érintő fellebbezés esetében is a jogerős ítélet rendelkezéseinek teljes terjedelmű felülvizsgálatára és – szükségképpen – hatályon kívül helyezésére.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a közös megegyezésre alapított bontóeljárás szabályainak kialakítása, és azok gyakorlati értelmezése nem légtüres térben zajlott, hanem szorosan illeszkedett az ötvenes évek elejét jellemző politikai, hatalmi és társadalmi rendszerhez. A történeti dogmatika elvének értelmében az elemző számára e ponton megnyílik az elavult intézmények felülvizsgálatához vezető kutatói szabadság, körvonalazható az új intézményrendszer szükségessége. Reményeinknek adunk hangot akkor, amikor a közös megegyezésen alapuló bontóeljárás teljes újraszabályozása mellé tesszük le (nem létező) szavazatunkat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andorka Rudolf – Harscsa István: *A községi népesség társadalomstatisztikai leírása. In A fulu a mai magyar társadalomban.* Szerk. Vágvölgyi András. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 179–236. o.
- Andorka Rudolf: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon.* Budapest, 1982, Gondolat Kiadó.
- Bacsó Jenő: Házassági jogunk az új családjogi kódex és az új polgári perrendtartás tükrében. *Jogtudományi Közöny,* 1952. június, 249–257. o.

- Belényi Gyula: *A sztálini iparosítás emberi ára (1948–1956). Foglalkoztatási átrétegződés és belső vándorlás Magyarországon*. Szeged, 1993.
- Cseh-Szombathy László: *Családszociológiai problémák és módszerek*. Budapest, 1979, Gondolat Kiadó.
- Cseh-Szombathy László: *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Budapest, 1985, Gondolat Kiadó.
- Fleck Zoltán: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban. Totalitarizmus-elméletek és a magyarországi szocializmus*. Budapest, 2001, Napvilág Kiadó.
- Gáspárdy László: *Modern Magyar Perjogtörténet*. Miskolc, 2000, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért.
- Gyekiczky Tamás: Törvény születik: adalékok az 1952. évi Polgári Perrendtartás keletkezésének történetéhez. In *50 éves a Polgári Perrendtartás*. A Miskolci Egyetem és a Debreceni Egyetem Polgári Eljárásjogi Tanszékei közös konferenciájának kiadványa. Szerk. Wopera Zsuzsa. Miskolc, 2003a, Novotni Kiadó, 17–33. o.
- Gyekiczky Tamás: *Jogászok Joga*. Budapest, 2003b, Gondolat Kiadó.
- Jolowicz, J. A.: *On Civil Procedure*. Cambridge, 2000, University Press.
- Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó.
- Mádai Lajos, dr.: *A bírósági statisztika 1951–1955. évi eredményei*. Budapest 1991, Statikum Kiadó és Nyomda Kft.
- Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka*. Budapest, 1985, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Szigligeti Viktor: A bíróságok gyakorlata a házassági bontóperekben. *Jogtudományi Közlöny*, 1952. szeptember, 377–383. o.
- Sztálinizmus és desztalinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?* Politikai tanulmányok. Szerk. Balla Bálint és Kende Péter. Bern, 1990, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Izsóné dr. Ács Alexandra*

A CSALÁDJOGI JOGSZABÁLYOK FEJLŐDÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ELMÚLT 50 ÉVRE

Több mint 50 éve annak, hogy 1953. január 1-jén hatályba lépett az 1952. évi IV. számú Családjogi Törvény. A törvény három nagy szerkezeti egysége az alábbi: házasság, család és gyámság. Ez egyben a dolgozatom felépítése is, melyen belül részben a Csjt. előtti, részben a Csjt. utáni állapotokat vizsgálom. Bemutatom, hogy az eredeti szöveg hogyan és mikor változott, és miként alakult ki a ma is hatályos szabályozás. Ahhoz, hogy a ma is hatályos szöveget teljes egészében értékelhessük, megérthessük, ismernünk kell, miképp alakult át az adott jogszabály egy-egy része, hiszen magam is vallom Sztelho Kornél elvét: „*Csak az a jogfejlődés egészséges, melynek gyökere a múltban van, mely a történelmi jog szilárd talaján áll.*”¹

I. RÉSZ: A HÁZASSÁG

I.1. A házasságkötés

A házasságkötés témája kapcsán kiindulópontként mindenképpen az 1894. évi XXXI. törvénycikkhez kell visszakanyarodnunk, amely a házassági jogról szól, hiszen az állam által elismert házasságkötést ez a törvény ismerte el először. A törvény tíz fejezetre tagolódik,² melyekből, illetve a tc. címéből is egyértelmű, hogy a törvény célja kizárólag a házassági jog rendezése volt, így a későbbi, most tárgyalandó 1952. IV. törvénynek csak a házassággal foglalkozó részei vonatkozásában tekintjük „jogelőd törvénynek”. Ezt a törvényt összehasonlítva a későbbi – ezen cikk megírása szempontjából központi helyet elfoglaló – jogszabállyal, a következő megállapításokat tehetjük: 1. A házasságról szóló törvény (Ht.) külön fejezetet

* Izsóné dr. Ács Alexandra: A Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kara Polgári Jogi tanszékének egyetemi tanársegéde.

¹ Sztelho Kornél: *A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben*. Budapest, 1885, Franklin Társulat.

² I. fejezet: Eljegyzés, II. fejezet: Házassági akadályok, III. fejezet: A házasságkötés, IV. fejezet: A házasság érvénytelensége, V. fejezet: A házasság megszűnése, VI. fejezet: Ágytól és asztaltól való elválás, VII. fejezet: Külföldön kötött házasságok és a külföldiek házassága, VIII. fejezet: Büntető határozatok, IX. fejezet: Vegyes határozatok, X. fejezet: Zárhatározatok.

szentel az eljegyzéssel kapcsolatos kérdéseknek, míg a Csjt. kihagyja azt, még közvetetten sem érinti. 2. A házassági akadályok rendszere a Ht.-ben külön fejezet, ezzel szemben a Csjt. csak közvetetten tartalmazza a házassági akadályokat, még hozzá a házasság érvénytelensége fejezetben. 3. A házasság érvénytelenségére mindkét jogszabály kitér külön fejezetben. Ennek alapján megvizsgálható, hogy milyen esetekben lehet a házasság érvénytelen egyik és a másik jogszabály szerint. Amint azt a bevezetőben leírtam, tekintettel arra, hogy ez a törvény – kisebb-nagyobb változásokkal – ma is hatályban van, így az alábbiakban pontokba szedem azokat a lényeges változásokat, amelyek a témával kapcsolatosan 1952 után jelentkeztek. Tehát a házasságkötés alaki kellékeivel kapcsolatban a következők változtak: 1. Az eredeti Csjt. szövege nem tartalmazta, hogy a házassági szándék bejelentését követően mikorra kell kitűzni a házasság időpontját, ezzel szemben a hatályos szövegezés szerint: „A házasságkötést az anyakönyvvezető csak a házasságkötési szándék bejelentését követő harminc nap utáni időpontra tűzheti ki. A jegyző e határidő alól felmentést adhat.”³ Eredeti szövegezés szerint: „A házasságot az előtt az anyakönyvvezető előtt kell megkötni, akinek működési területén a házasulók bármelyike lakik.” A hatályos szövegezésben nincs egyik házasulandó lakhelyéhez sem kötve az illetékesség, szabadon választható, hogy hol akarnak a felek házasságot kötni. 3. Az eredeti szövegben külön ponton belül két § szól a külföldön kötött házasság, illetve külföldiek házasságáról, ezzel szemben a hatályos szöveg nem tartalmaz semmit ezzel kapcsolatosan, hanem a Nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr.-ben találhatjuk meg a részletszabályokat.

1.2. A házasság érvénytelensége

A Ht. a házasság érvénytelenségének okait két csoportra osztja: semmisségi okok és megtámadási okok. (Lásd bővebben Nagy Andrea tanulmányát a jelen kötetben.) Ezzel ellentétben a Csjt. nem különíti el a házasság érvénytelenségének okait semmisség és megtámadhatóság alapján, csak tételesen felsorolja. Ezen okok az alábbiak: 1.1. *anyagi jogi jellegű okok*: kettős házasság, egyenes ági rokonok házassága, testvérek házassága, testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával kötött házassága, a házastársnak volt házastársa egyenes ági rokonával kötött házassága, ha a házasság megkötésekor a cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt állott, vagy mint gyermek, teljesen cselekvőképtelen volt, korlátoltan cselekvőképes kiskorú házassága, ha azt a gyámhatóság engedélye nélkül kötötte, aki a házasság megkötésekor a teljes cselekvőképtelenség állapotában volt, jöllehet ilyen hatályú gondnokság alatt nem állott; 1.2. *alaki jogi (eljárásjogi) jellegű okok*: ha a megkötésnél az anyakönyvvezető nem hivatalos minőségben járt el, és a házasulók a házasságkötésre irányuló kijelentésük megtételekor nem voltak együttesen jelen.

³ Csjt. 3. § (2).

Ha a házasság érvénytelensége szempontjából hasonlítjuk össze a Csjt. eredeti és hatályos szövegét, akkor az alábbi állításokat tehetjük: 1. A korábbi érvénytelenségi okok mellé 1974-ben új érvénytelenségi okként került be az örökbefogadónak az örökbefogadottal kötött házassága. 2. 1986. évi IV. számú törvény: Külön megfogalmazták, hogy a gyámhatóság a házasságkötésre indokolt esetben és csak akkor adhat engedélyt, ha a házasuló a 16. életévét elérte.⁴ Az érvénytelenség esetei bővültek.⁵ Meghatározta, hogy „házasságot nagykorú férfi és nő köthet”.⁶

1.3. A házasság megszűnése

„Mi törjük el, repesztjük ketté, mi egyedül
és mi magunk azt, ami egy és oszthatatlan.”
(Pilinszky János)

A házasság megszűnése mindkét jogszabály szerint⁷ halállal, illetve a bírói felbontással történhet. Lényeges eltérés azonban a felbontás alapelvében keresendő: míg a Ht. a vétkességi elvet, addig a Csjt. a feldúltsági elvet teszi magáévá. A Ht. tehát a vétkesség rendszerén alapult, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy a felbontáshoz valamelyik házastárs vétkessége volt szükséges. Ez történhetett a házastárs szándékos és jogellenes cselekedete vagy az ellene hozott büntető ítélet miatt.⁸ A házasság felbontásának okait két csoportra oszthatjuk: abszolút és relatív csoportra. Az abszolút okok fennállása esetén a bírónak kötelessége minden esetben felbontani a házasságot, ha az ok megvalósult. Ezen okok a következők: házasságtörés, fajtalanság, kettős házasság, elhagyás, súlyos bántalmazás, büntető ítélet. A *relatív bontó okok* lényege, hogy a bíró nem volt köteles ezek fennállása esetén a házasságot felbontani, hanem az mérlegelésének eredményétől függött. Ezek a következők: a házastársi kötelezettség szándékos magaviselettel történő súlyos megsértése (ide nem értve az abszolút okokat); ha a házastársak családjához tartozó gyermeket bűncselekmény elkövetésére vagy erkölcstelen életre rábírák, vagy rábírní törekednek; erkölcstelen életet megátalkodottan folytat; a házasság megkötése után öt évnél rövidebb tartamú fegyházra vagy börtönre, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt fogházra ítélték. A fentiekkel ellentétben a Csjt.-ben nincsenek olyan okok felsorolva, melyek a házasság felbontására alkalmasak lennének, hiszen a törvény összességében fogalmazza meg: „A házasságot komoly és alapos ok esetén bármelyik házastárs kérelmére – az erre megszabott előkészítő eljárás és per lefolytatása után – fel kell bontani.”⁹ A Ht.-ben

⁴ Csjt. 10. § (3).

⁵ Csjt. 9. §.

⁶ Csjt. 10. § (1).

⁷ Értendő rajta a Ht. és a Csjt.

⁸ Szabó István: *A házasság felbontása az 1894. XXXI. tc. alapján.*

⁹ A Csjt. 18. § (1) bekezdés eredeti szövege.

megjelenik az ágytól és asztaltól való elválás intézménye, amely esetén a bíróság a házassági együttélést megszünteti úgy, hogy a házassági köteléket nem bontja fel. Az ilyen fajta válás is csak valamilyen bontó ok fennállta esetén volt indítható. A felek a válásnak ezzel a fajtájával általában lelkiismereti meggyőződésükre alapozva éltek, amikor családjukra, illetve gyermekeikre való tekintettel a házassági kötelék felbontását nem akarták.¹⁰

Összefoglalva tehát az 1952-es Csjt. újításai a Ht.-hoz képest: 1. A felbontás kérdésében a Csjt. teljes mértékben elhagyja a vétkeességi elvet, helyette a feldúlt-sági elvet vezeti be. 2. A Csjt.-ben már nem találhatjuk meg az ún. abszolút bontó okokat, melyek fennállása esetén a bíróságnak minden további mérlegelés nélkül fel kell bontania a házasságot. 3. A Ht. a bontási okokat taxatív felsorolja, míg a Csjt. általánosságban határolja körül a házasság felbontásának okait, és csak alapos és komoly okból engedi meg a házasság felbontását.

A házasság megszűnése témakörén belül a Csjt. eredeti szövegét és hatályos szövegét összevetve a változásokat az alábbiakban rögzíthetjük: 1974. évi I. számú törvény által hozott változások: 1. Az eredeti szövegben a házasságot komoly és alapos ok miatt bontotta fel a bíróság, ezzel szemben most a házaseset teljes és helyrehozhatatlan megromlása szükséges, illetve részletezi a jogszabály, hogy mi utal a teljes és helyrehozhatatlan megromlásra. 2. A gyermek érdeke megjelenik mint a házastársak akarati egyetértése értékelésének egyik alapvető feltétele. 3. A volt házastárs tartásával kapcsolatban bekerült az a jogszabályi rendelkezés, hogy „ha a volt házastárs a tartásra a házasság felbontását követő öt év eltelte után válik rászorulttá, volt házastársától csak különös méltánylást érdemlő esetben követelhet tartást”.¹¹ Ezt követően 1986. évi IV. számú törvény által hozott módosítások: 1. Bármelyik házastárs kérhette a házasság felbontását, nem csak a vétlen fél. 2. A kiskorú gyermek érdeke egyre inkább hangsúlyossá vált mind a törvényi szöveg megfogalmazásában, mind a joggyakorlatban. 3. A bontásban a megfelelő feltételek teljesítésekor a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlásaként fogadja el a házastársak bontásra irányuló akarati egyetértését. 4. Súlyt helyez a békítő tevékenységre, amelyet eljárásjogi szabályokkal ír elő, és amelyet a bíróság feladatává tesz.¹² Az 1995. évi XXXI. törvény – utalva arra, hogy a felek komoly alapokra helyezték az egyezségüket – beiktatta, hogy „a felek tartós jogviszonyát rendező egyezség megváltoztatását az egyezség jóváhagyásától számított két éven belül a bíróságtól az egyéb törvényes feltételek megléte esetén is csak akkor lehet kérni, ha az a felek kiskorú gyermekének érdekét szolgálja, illetve ha a körülmények változása folytán a megállapodás valamelyik fél érdekét súlyosan sérti”.¹³

¹⁰ Ács Alexandra: *A válás története és hatályos szabályozása a házasság felbontásában szerepet játszó okok tükrében*. Szakdolgozat. 1999, Miskolci Egyetem, 26. o.

¹¹ Csjt. 21. § (3).

¹² Csiky Ottó: *A házasság felbontása*. Budapest, 1990, KJK.

¹³ Csjt. 18. § (3) bekezdés.

I.4. A házastársak jogai és kötelességei

Ebben a fejezetben többféle témával is foglalkozik a jogalkotó. Itt található meg többek között a házassági vagyoni jogra, a házastársak lakáshasználatának rendezésére, illetve a névviselésre vonatkozó részeket. A vagyoni jogi viszonyokat a Ht. diszpozitívan szabályozta, mivel érvényesen létrejött házassági szerződéskor a törvény szabályai csak a nem rendezett kérdésekre terjedtek ki. „A szerződés hiányában alkalmazandó törvényes házassági vagyoni jogunk 1945 előtt az akkori gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok között is elavultnak tekinthető, feudális jellegű, rendek szerinti megkülönböztetéssel – két egymástól eltérő és egymás mellett érvényesülő rendszert követett.”¹⁴ Ez a két rendszer a vagyonekülönítő (amely a nemesekre és a honoráciorokra, jászkunokra vonatkozott) és a szerzeményi közösség (ez a parasztok, polgárok, kereskedők gyakorlata) volt. Ez a két vagyoni jogi rendszer az évszázadok során kölcsönösen hatott egymásra. Mindkét rendszerben érvényesült az a fő szabály, hogy a házasság fennállása alatt a felek maguk rendelkeznek a vagyonukkal. A kettős rendszert az 1946. évi XII. törvény szüntette meg, s a szerzeményi közösség rendszerét tette általánossá, nem korlátozva a házastársak szerződési szabadságát. Ezt követően az 1952. évi IV. tv. a házassági vagyoni jogot is újraszabályozta, és az életközösség alatt fennálló jogviszonyt házassági vagyoni közösségnek nevezte. Így amely vagyoni a házasság fennállásnak ideje alatt keletkezett, a házaspár közös vagyonává vált, tekintet nélkül arra, hogy azt melyik fél szerezte.

A házastársak jogai és kötelességei című fejezetben az alábbi változásokat láthatjuk: Az 1974. évi I. számú törvény által történt változások: 1. A 28. § sorolja fel, hogy mi tartozik a házastársak különvagyonához. Az eredeti szöveghez képest a változás lényege az, hogy ez a módosítás a különvagyoni közé felvette, és a hatályos szabályozásban is megtalálható a Csjt. 28. § (1) bekezdés c) pontjában rögzített „a személyes használatra szolgáló és szokásos mértékű, illetőleg mennyiségű vagyontárgy”. 2. Szintén új rendelkezésként került be a jogszabályba ekkor az alábbi jogszabályi hely: „Az a különvagyonihoz tartozó tárgy, amely a mindennapi közös életvitelt szolgáló, valamint a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgy helyébe lép, tizenöt évi házassági együttélés után közös vagyonná válik.”¹⁵ 3. A keletkezett vagyoni közösség szempontjából lényeges kiegészítés került a Csjt.-be: A vagyoni közösség fennállása alatt, továbbá a házassági életközösség megszűnésétől a közös vagyoni megosztásáig terjedő időben csak a házastársak közös egyetértésével lehet a vagyoni közösséghez tartozó tárgyakat elidegeníteni vagy általában olyan vagyoni jogi rendelkezést tenni, amely nem a házastársak különvagyonára vonatkozik.¹⁶ 4. Eredetileg nem volt a Csjt.-ben, majd 1974-ben belekerült a következő, a közös vagyoni körét bővítő jogszabályi hely: A feltalálót, az újítót, a szerzőt és más szellemi alkotást létrehozó sze-

¹⁴ Dr. Szigligeti Viktor: *Házassági vagyoni jog*. Budapest, 1959, 13. o.

¹⁵ Csjt. 28. § (2).

¹⁶ Csjt. 30. § (1), a dőlt szöveggel egészült ki az eredeti szöveg.

mélyt a házassági életközösség fennállása alatt megillető esedékes díj a házastársak közös vagyonához tartozik.¹⁷ Az 1986. évi IV. számú törvény az alábbi változásokat hozta: 1. Közös vagyononként határozta meg a különvagyonnak az a hasznát is, amely a házassági életközösség fennállása alatt keletkezett, ebből levonva a vagyonkezelés és fenntartás költségeit.¹⁸ 2. Megállapította az alábbi szöveget, amely nem volt benne az eredeti szövegben: A házastársak a személyüket érintő ügyekben önállóan, de a család érdekeit szem előtt tartva döntenek. 3. Megadta a lehetőséget arra, hogy a házasulók házasságkötés előtt, valamint a házastársak egymás közötti vagyoni viszonyukat szerződéssel rendezzék. 4. Beiktatta a házastársak lakáshasználatának rendezése című részt. Az 2002. évi XLIV. tv. változtatott a névviselés szabályain, mely keretek között a férjeknek is lehetőségük van a házasságkötéskor a házassági név megválasztására.¹⁹

II. RÉSZ: A CSALÁD

Az 1952. évi IV. törvény szerint négy fejezet kapcsolódik a *család* témájához, ezek a következők: családi jogállás, örökbefogadás, rokonok eltartása és a szülői felügyelet. Az alábbiakban az ezen témakörökben megvalósult jogszabályi fejlődést vizsgálom.

II. 1. A családi jogállás

*„Könnyebb egy apának, hogy gyermekei legyenek,
mint egy gyermeknek, hogy apja legyen.”*

(XXIII. János pápa)

A magyar jogfejlődés során a feudális kor joga „a törvénytelen gyermeket a vérség javaiban, díszeiben sem apai, sem anyai oldalról nem részesítette”.²⁰ Az 1840. évi VIII. törvény és az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok nem adtak törvényes öröklési jogot a törvénytelen gyermeknek még az anya után sem. Az 1900-as évek elején a magyar jogrendszer a rokonságot illetően a származás törvényes vagy törvénytelen megkülönböztetéséből indult ki. 1906 végétől a házasságon kívül született gyermek jogállása a korábbi helyzethez képest jelentős mértékben javult. Így a nem házasságból származó gyermek: viseli anyjának leánykori vezetéknevét, jogi rokonságban van anyjával és anyjának vérrokonaival, így törvényes öröklési jog is csak utánuk illeti meg a gyermeket.

¹⁷ Csjt. 27. § (1).

¹⁸ Csjt. 27. § (1).

¹⁹ Csjt. 25. §.

²⁰ Nizsalovszky Endre: *A család jogi rendjének alapjai*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1963, 252. o.

A házasságon kívül született gyermek apjának azt kell tekinteni, aki az anyával a gyermek fogantatásának idejében nemileg érintkezett, kivéve, ha ez a körülmények alapján nyilvánvalóan lehetetlen, illetve „ha az anya a fogantatás idejében oly feslett életet élt, hogy a nemi érintkezést több férfival keresetképpen vagy a női szeméremérintést botrányszerűen sértő módon üzte.”²¹ A Magánjogi törvénykönyv javaslatának 178. és 179. §-a kimondja: egy gyermek akkor minősül törvényesnek, ha a gyermek az anya házasságának fennállása alatt vagy megszűnte után 302 nap elteltéig született; törvényes a gyermek akkor is, ha ugyan érvénytelen házasságból származik, de a házasság fennállása alatt vagy megszűnése után eltelt 302 napon belül született, feltéve hogy a házasság nem egyenes ági vérrokonság, testvéri kapcsolat vagy már korábban fennálló házasság miatt semmis, amely okokat a házasságok ismerték.

A XIX. század első felében a házasságon kívüli gyermekek jogi szempontból a törvényesekkel szemben egységes csoportot alkottak. A családi háttér minősítése alapján azonban négy fő kategóriába sorolhatók, amelyeket további alcsoportokba lehet osztani annak alapján, hogy a vélelmezett természetes apák más nővel házassági kötelékben állnak-e, vagy sem, illetve özvegyek-e, vagy sem. A négy alapvető kategória a következő: a közös háztartásban, de házassági kötelék nélkül élő szülők gyermekei; azon szülők tartós viszonyából származó gyermekek, akik nem élnek együtt, de hasonló műveltségi és társadalmi fokon állnak; a gyermek szülei egymással alá- és fölérendeltségi viszonyban állnak; rövid szerelmi kapcsolatból származó gyerekek. Az 1919. évi VII. számú rendelet megszüntette a házasságból és a házasságon kívül született gyermekek jogállása közötti különbségeket, ami lényeges előrelépés volt. Az 1946. évi XXIX. törvény²² törölte el végleg a családi jogállásra vonatkozó korábbi rendelkezéseket. Módot adott az apaság bírói megállapítására, és szélesebb lehetőséget teremtett az apaság elismerésének. A törvény célja az volt, hogy a nem házasságból született gyermeket a házasságból született gyermek jogállásába hozza. A jogalkotók álláspontja így azt tükrözi, hogy a megállapított apa családja a családba való beilleszkedést nem akadályozhatja azzal, hogy a szülők nem élnek együtt. A Csjt. pedig már elnevezésében is megszüntette a gyermekek közötti különbséget. Így teljes értékű viszony jön létre az apa és gyermek között az apai elismerés és az apaság megállapítása útján. Ezen jogszabály lehetőséget ad mindkét szülői jogállás betöltésére a jogszabályban foglalt keretek között, így például a vér szerinti apának csak az üresen álló apai jogállás betöltésére van lehetősége. Ennek alapja a jogalkotó azon törekvése, hogy a gyermek teljes családi környezetbe kerüljön. Ennek érdekében pedig a jogszabály védi a betöltött szülői jogállást. 1986. évi IV. számú törvény alapján kerültek a törvénybe az alábbiak: 1. Leírja a jogszabály, hogy a bíróság milyen esetben nyilvánítja a férfit a gyermek apjának.²³ 2. Beiktatta a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozattal kapcsolatban, hogy „a férj elismerése akkor hatályos, ha ahhoz az anya, a kiskorú törvényes kép-

²¹ 1911. évi Mtj. 247. §.

²² 1946. évi XXIX. törvény: A házasságon kívül született gyermekek jogállásáról.

²³ Csjt. 38. § (2).

viselője, továbbá ha a tizenhatodik életévét betöltött gyermek is hozzájárult. Ha a gyermek nem él, vagy a nyilatkozattételben tartósan gátolva van, a hozzájárulást a gyámhatóság adja meg”.²⁴ 3. Rendelkezik a gyermek névviselésével kapcsolatban arra az esetre, ha nincs olyan személy, akit a gyermek apjának kell tekinteni.²⁵ 4. A teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat teljes hatályához az eredeti szöveg szerint – többek között – a 16. életévét betöltött gyermek hozzájárulása is szükséges volt, ez az 1995. évi XXXI. tv.-nyel akként módosult, hogy ahhoz a 14. életévét betöltött gyermek hozzájárulása is kell.²⁶ Az apasági vélelmek közé az 1997. évi CLIV. törvény felvette, hogy az a férfi is a gyermek apjának minősül, aki az anyával reprodukciós eljárásban vesz részt, és a származás a reprodukciós eljárás következménye.²⁷ A 2002. évi XLIV. tv. a gyermek névviselésével kapcsolatos szabályokat is megváltoztatta.²⁸

II. 2. Az örökbefogadás

„A gyermek nem teher, a gyermek nem játékszer,
életünknek nem eszköze, hanem célja.
A gyermek nem fényűzés, önmaga a gazdagság.”
(Ravasz László)

Az örökbefogadás a magyar jogban a hűbéri viszonyokkal összefüggésben fejlődött, és legfőbb célja az öröklés, az örökösnevezés volt. Ebben jelentős szerepet játszott a jogszokás, hogy az örökösök csak a vér szerinti rokonok lehettek, illetve szempont volt az is, hogy az örökösként kijelölt személy az örökhagyót a későbbiekben támogatta, megvédte a hűbérurak támadásaival szemben. Ilyenkor az örökbefogadó kezdeményezésére, az ő érdekében jött létre az örökbefogadás.²⁹ Az örökbefogadást már Werbőczy Hármaskönyve is tartalmazta, és megengedett volt a kiskorúak és a nagykorúak örökbefogadása az öröklés céljával. Ezt követően egyre inkább előtérbe került az örökbefogadás családjogi rendeltetése, tudniillik hogy családi kapcsolat létesül általa, és az örökbefogadó állampolgárságának megszerzését, családi nevének, nemesi címének továbbvitelét is biztosította.³⁰ Az 1887. évi XX. tc., a Gyámtörvény változtatott az örökbefogadás elsődlegesen vagyoni jogi jellegén, és kimondta, hogy az atyai hatalom, ha ellenkező rendelkezés

²⁴ Csjt. 39. § (2).

²⁵ Csjt. 42. § (2).

²⁶ Csjt. 37. § (4).

²⁷ Csjt. 36. § d).

²⁸ Csjt. 42. § (1).

²⁹ Bacsó Jenő: Az örökbefogadás jellege és a társadalomban betöltött szerepe. *Jogtudományi Közlöny*, 1962, 6. sz. 302–303. o.

³⁰ Katonáné Pehr Erika: *Az örökbefogadás és az örökbefogadási eljárás*. 2001, HVG-Orac, 34. o.

nem valósul meg, átszáll az örökbefogadó szülőre. Fennmaradt a lehetőség mind a kiskorúak,³¹ mind a nagykorúak³² örökbefogadására, melyek esetén az örökbefogadási szerződés érvényességéhez az igazságügyi miniszter megerősítésére³³ is szükség volt. A kiskorúak örökbefogadására két eset létezett: *a)* adoptio plena: ebben az esetben a szülői felügyeleti jog átszállt az örökbefogadókra. *b)* adoptio minus plena: a szülői felügyeleti jog a vér szerinti szülőknél maradt. Az öröklési jog korlátozott volt, hiszen az örökbefogadó nem örökölt az örökbefogadott után. Az 1952. IV. számú törvény aztán a korábbiakhoz képest az alábbi változást hozta: 1. a Csjt. alapján már nem lehetett nagykorút örökbe fogadni. 2. A szülői felügyelet minden esetben átszállt az örökbefogadóra. 3. Innentől kezdve az örökbefogadás engedélyezéséről beszélünk, s az nem szerződéses formához van kötve. 4. Kezdetben az örökbefogadás nem létesített teljes rokoni kapcsolatot az örökbe fogadó családdal. Ez az 1960. évi 12. sz. tvr.-rel került be a jogszabályba, ugyanis az örökbefogadás célja a tvr. hatálybalépése óta, hogy nemcsak az örökbefogadó és az örökbefogadott, hanem az örökbefogadó rokonai között és az örökbefogadott között is családi kapcsolatot létesít. 1974. évi I. tv.: a Csjt. 1974-es módosításának célja az volt, hogy az örökbefogadott gyermek minél inkább beilleszkedjen a családba, így bevezette, hogy ha a külön élő szülő alapos ok nélkül tagadta meg a hozzájárulását ahhoz, hogy a gyermeket gondozó szülő új házastársa a gyermeket örökbe fogadhassa, akkor a gyámhatóság pótolhatta ezt a nyilatkozatot. Ennek a hozzájárulásnak az volt a feltétele, hogy a gyámhatóság csak akkor adhatta meg, ha a külön élő szülő addigi magatartásából azt lehetett megállapítani, hogy a gyermekével szemben fennálló kötelezettségeinek önhibájából nem tett eleget. Az 1986. évi IV. tv.: 1. Ahhoz, hogy az örökbefogadás a gyermek- és családvédelem eszközeként elérhesse a célját, szükségessé vált a titkosság bevezetése. A Csjt. továbbfejlesztette a titkos örökbefogadások lehetőségét, és az állami gondozottak örökbefogadása mellett bevezette, hogy a vér szerinti szülő úgy is hozzájárulhatott gyermeke örökbefogadásához, hogy nem ismerte az örökbefogadó személyét. Ezzel a törvényalkotó célja az volt, hogy elősegítse a gyermeknek a zökkenőmentes, nyugodt módon való családba illeszkedést. 2. Szintén ezen törvény rögzítette tételesen, hogy kinek a hozzájárulására nincsen szükség az örökbefogadáshoz. Az 1997. évi XXXI. tv. által hozott módosítások: 1. Az örökbefogadás feltételei között rögzítette, hogy ki lehet örökbefogadó, illetve a gyámhivatalnak az örökbefogadási eljárás során lévő feladatait.³⁴ 2. Külön paragrafusban rögzítette, hogy a gyámhivatal az átmeneti nevelésbe vett gyermeket mikor nyilváníthatja örökbefogadhatónak.³⁵ 3. Rögzítették az örökbefogadott tájékoztatásához fűződő jogát.³⁶ A 2002. évi IX.

³¹ A szerződést a gyámhatóságnak jóvá kellett hagynia.

³² A szerződést közokiratba kellett foglalni.

³³ Akkor történt meg a megerősítés, ha a családi nevelés, a családi kapcsolat már azt megelőzően biztosítva volt.

³⁴ Csjt. 47. § (1)–(2).

³⁵ Csjt. 48/A §.

³⁶ Csjt. 53/A §.

tv. által hozott módosítások: 1. Feltételek szempontjából bővítette annak meghatározását, hogy ki lehet örökbefogadó: „Örökbefogadó csak az a teljesen cselekvőképes, nagykorú személy lehet, aki – a külön jogszabályban meghatározott örökbefogadás előtti tanácsadáson és felkészítő tanfolyamon eredménnyel részt vett, és személyisége, valamint körülményei alapján a gyámhivatal örökbefogadás előtti eljárása során hozott határozata értelmében alkalmas a gyermek örökbefogadására, továbbá a gyermeknél legalább 16, legfeljebb 45 évvel idősebb. A rokoni, illetve a házastársi örökbefogadás esetén a korkülönbségtől, illetve a felkészítő tanfolyam elvégzésétől el kell tekinteni.”³⁷ 2. Megváltoztatta a gyermek születését követő időszak időtartamát, amíg a szülő az örökbefogadáshoz való hozzájárulását visszavonhatja. Ez két hónapról hat hétre csökkent.³⁸ 3. Bővítette annak körét, hogy a gyámhivatal a gyermeket mikor nyilváníthatja örökbefogadhatónak.³⁹

II. 3. A rokonok eltartása

Szent István dekrétumai csak a szülőknek kiskorú gyermekükkel szemben fennálló eltartási kötelezettségéről szólnak. Szent István első könyve szabályozta az apák gyermekeikkel kapcsolatos kötelezéseit: „Az atyák ugyanis azért atyák, hogy táplálják az ő fiaikat.”⁴⁰ Werbőczy *Hármaskönyve* viszont említi a vérrokonok kölcsönös tartási kötelezettségét is. Ismert volt a testvértartás akként, hogy az apa halála után az idősebb épelméjű fiútestvér tartozott elmebeteg testvérének a gondját viselni. A XIX. században a precedens jogot alkotó bírói gyakorlaton kívül meghatározó szerepet a Ht.⁴¹ és a Gyámsági törvény⁴² kapott a rokонтartás körén belül. Ezen időszak jellemzői az alábbiak voltak: a tartás mértéke az illendő tartás volt, amely a kötelezett vagyoni és kereseti viszonyaihoz és a jogosult társadalmi állásához igazodott. Ez mindazoknak a javaknak a nyújtásában állott, amelyek a jogosult megélhetéséhez – gyermek esetében –, neveléséhez és taníttatásához szükségesek voltak. Ha az eltartott maga okozta, hogy eltartásra szorul, csak szűkös tartás illette, vagyis csak olyan mértékű tartás, amely élete fenntartásához múlhatatlanul szükséges. Ismeretes volt a mostohagyermek eltartásának a kötelezettsége a férj mint családfő által a háztartásba beegyeztetésével befogadott vagyontalan gyermek esetében, feltéve hogy eltartásra köteles vagy arra szorítható rokona nem volt. Ha a fiú az apa beegyeztetésével feleségét magával vitte a szülői házba, a szülőnek menyartási kötelezettsége keletkezhetett. Ennek viszonzásaként azonban nem volt apóstartás. Az 1986. évi IV. törvénnyel történő módosítás: 1. Meghatározta a rokонтartás közös szabályait. Közülük kiemelek néhány lényegesebb szabályt: nem jogosult tartásra

³⁷ Csjt. 47. § (1).

³⁸ Csjt. 48. § (3).

³⁹ Csjt. 48/A § (2).

⁴⁰ *Szent István király Intelmei és Törvényei*. 2000, Szent István Társulat, 31. o.

⁴¹ 1894. évi XXXI. tc.

⁴² 1877. évi XX. tv.

a nagykorú, ha magatartása miatt arra érdemtelenné vált. A gyermek a szülő érdemtelenségére általában nem hivatkozhat, ha a szülő tartási, gondozási és nevelési kötelességének eleget tett; a tartási kötelezettség kiterjed az öregkoránál fogva vagy egyébként is tehetetlen és gondozásra szoruló rokonnal kapcsolatos gondozás költségeire, illetőleg az azzal kapcsolatos szolgáltatásokra is. 2. Bekerültek a jogszabályba a tartásra jogosultság sorrendjének részletszabályai.⁴³ 3. Meghatározta, hogy ki nem köteles mást eltartani.⁴⁴ 4. Rögzítette, hogy a kiskorút illető tartási követelés iránt a kiskorú érdekében ki jogosult pert indítani.⁴⁵ 5. Beiktatta a gyermek tartásának részletszabályait.⁴⁶ A ma is hatályos Csjt. az alábbi tartási kötelezettségeket ismeri: gyermektartás, unokartartás, szülő- és nagyszülőtartás, külön élő és volt házastárs tartása, kivételesen testvér és a mostohagyermek tartása. Nincsen eltartási kötelezettség a sógorsági kapcsolatok esetén és az élettársak között.

II. 4. A szülői felügyelet és a kiskorúakról való állami gondoskodás

*„Szülőnek lenni nagyon fontos hivatás;
mégsem vizsgálják meg, hogy a gyermek szempontjából
alkalmasak-e rá.”*

(George Bernard Shaw)

*„A gyermeknek az Isten két kicsi kezét adott,
egyik keze az apja kezét fogja, a másik az anyját.
Nem lehet ezt a láncot büntetlenül elszakítani.”*

(Gárdonyi Géza)

A szülői felügyelet témakörén belül a vagyonkezeléssel kapcsolatban kikerült a törvény szövegéből 1974-ben az alábbi: A szülők gyermekük vagyonáról annak kezelésbe vételekor a gyámhatósághoz kimutatást kötelesek előterjeszteni. A gyámhatóság a vagyont hatósági személlyel leltározathatja. Az 1986. IV. törvény általi módosítások: 1. Kiegészítette a VIII. fejezet címét. A korábbi „Szülői felügyelet kiegészült a »kiskorúakról való állami gondoskodás« résszel. 2. A törvény 77. § (1) szakaszában megfogalmazták a következőt: A szülők saját háztartásukban kötelesek gondoskodni a kiskorú gyermekük állandó lakásáról. A gyermek állandó lakásának, ha jogerős ítélet vagy gyámhatósági határozat másként nem rendelkezik, a szülők állandó lakását kell tekinteni akkor is, ha a gyermek ideiglenesen máshol tartózkodik. A tizenhatodik életévét betöltött gyermek a szülői házat vagy a szülők által kijelölt más tartózkodási helyet a gyámhatóság engedélyével a szülők beleegyezése nélkül is elhagyhatja, ha az fontos okból érdekében áll. A szülőnek a gyermek végleges külföldre távozására vonatkozó nyilatkozatához a gyámhatóság

⁴³ Csjt. 64. §.

⁴⁴ Csjt. 66. §.

⁴⁵ Csjt. 76. §.

⁴⁶ Csjt. 69/A–69/E §.

jóváhagyása szükséges. Az 1995. XXXI. tv. az alábbiakat iktatta be: 1. A szülői felügyeletet a kiskorú gyermek érdekeinek megfelelően kell gyakorolni. *A szülőknek biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson.* A gyermek véleményét korára, érettségére figyelemmel tekintetbe kell venni.⁴⁷ 2. A szülői felügyelet tárgykörébe a 72/A § a *gyermekelhelyezés* kérdéscit foglalja. Korábbiakban ezt csak nagyon szűkszavúan határozták meg. Ezen túlmenően az eredeti szöveg tételében leírta, hogy ha a gyermekelhelyezés kérdésében a felek között nincsen meg egyezés, akkor ilyen esetben a hatodik életévét betöltött fiúgyermeket rendszerint *apjánál*, a lánygyermeket és a hatodik életévét be nem töltött fiúgyermeket pedig rendszerint *anyjánál* kell elhelyezni. A gyermek érdekében azonban ettől a szabálytól el lehet térni, sőt a gyermeket máshol is el lehet helyezni. Ezen szöveg helyett a 72/A § mindamellett, hogy szintén a szülők döntését helyezi előtérbe, a bíróság döntésének alapkövérévé az alábbi „mérécét” teszi: „A bíróság a gyermeket annál a szülőnél helyezi el, akinél *testi, értelmi és erkölcsi fejlődése kedvezőbb.* Ha a szülőnél való elhelyezés a gyermek érdekét veszélyezteti, a bíróság a gyermeket másnál is elhelyezheti, feltéve, hogy ez a személy a nála történő elhelyezést maga is kéri.” 3. A jogszabály lehetőséget ad a *gyermekelhelyezés megváltoztatására*, melynek a részletszabályait is bevezeti, ezek a következők: „A gyermek elhelyezésének megváltoztatását abban az esetben lehet kérni, ha azok a körülmények, amelyekre a bíróság a döntését alapozta, utóbb lényegesen megváltoztak, és ennek következtében az elhelyezés megváltoztatása a gyermek érdekében áll.” 4. Bevezeti azt a szabályt, mely szerint abban a kérdésben, hogy a gyermek *milyen életpályára készüljön*, a gyermek hajlama, testi és értelmi képessége, valamint az egyéb körülmények figyelembevételével *a szülői felügyeletet gyakorló szülők és a gyermek közösen döntenek el.*⁴⁸ 5. Bevezette az alábbi szakaszt: „A bíróságnak és a gyámhatóságnak a szülői felügyelettel, illetve a gyermek elhelyezésével, valamint az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos eljárása során elháríthatatlan akadály esetét kivéve *mindkét szülőt meg kell hallgatnia.* Indokolt esetben, így akkor is, ha azt a gyermek maga kéri, közvetlenül vagy szakértő útján meg kell hallgatni a gyermeket is. Ha a gyermek a tizennegyedik életévét betöltötte, *elhelyezésére vonatkozó döntés csak egyetértésével hozható*, kivéve, ha az általa választott elhelyezés fejlődését veszélyezteti. A bíróság a gyermeknek az elhelyezésével kapcsolatos álláspontjáról a szülők erre vonatkozó egyező nyilatkozata útján is tájékozódhat.”⁴⁹ 6. A szülői felügyelet megszűntetésnek eseteit sokkal pontosabban fogalmazták meg, a *szünetelés*⁵⁰ pedig újabb esetkörrel bővült a tv.-ben. A külön élő szülővel történő kapcsolattartás jogát az 1986. IV. tv. iktatta be, melyhez az 1997. évi XXXI. tv. pedig hozzátette: „Kivételesen indokolt esetben, a gyermek érdekében azt a szülőt is fel lehet jogosítani a gyermekkel való kapcsolattartásra, akinek a szülői felügyeleti jo-

⁴⁷ 71. § (1), dőlt betűvel van jelölve a változás.

⁴⁸ 78. § (1).

⁴⁹ Csjt. 74. §.

⁵⁰ Csjt. 91. § (1) d), e).

gát a bíróság megszüntette, vagy akinek szülői felügyeleti joga a 48. § (3) bekezdése alapján szűnt meg, és a gyermeket nem fogadták örökbe. Erről a szülői felügyeletet megszüntető bíróság vagy – ha a gyermeket tartós nevelésbe vették – a gyámhivatal dönt.”⁵¹

III. RÉSZ: A GYÁMSÁG

*„A gyermekek nem pótolják a szerelmet,
nem helyettesítik egy összetört élet célját,
nem tárgyak, amelyek rendeltetése
az életünk üres részének megtöltése,
felelősséget és nehéz feladatot jelentenek,
a gyermekek nem a szülők játékszerei,
sem pedig kielégületlen ambícióik pótolói.”*

(Simone de Beauvoir)

Egészen Werbőczy István *Hármaskönyvéig* kell visszanyúlnunk időben, melyben a szerző sokat foglalkozott a gyámsággal kapcsolatos kérdésekkel, mivel a korábbi jogszabályokban a gyámsággal kapcsolatos jogok és kötelezettségek nem voltak egyértelműek. Mi jellemezte a *Tripartitumot* a gyámsággal kapcsolatos kérdésekben? Fenntartotta a rokoni gyámságot, mely a vagyon legközelebbi örökösét illette, és így az ősi vagyon védelmét szolgálta. A római joghoz hasonlóan háromféle gyámságról tesz említést, melyek a következők: végrendeleti gyámság, természetes és törvényes gyámság, rendelt gyámság. Végrendeletben kizárólag az apa jelölhette meg a gyám személyét. A felkérés sorrendje a szokásjogon alapult, melynek gyökerei ebben a vonatkozásban a középkorra nyúltak vissza. Formálisan elsősorban magát az uralkodót kérték fel gyámul, azonban ő, saját személyében nem juttatott érvényre egyetlen jogot vagy kötelezettséget sem. Feladata csupán a további gyámok közötti viták feloldására korlátozódott. A ténylegesen gyámi feladatokat ellátó személyeket a szülők vagy a náluk is idősebb rokonok korosztályából jelölték ki. Gyakorlat volt egyszerre több gyámot is megnevezni, akik vagy egymást követően, vagy testületként látták el a gyámi teendőket. Egy gyám nevezése esetén gyakori volt, hogy ez a személy végrendeletileg maga helyett új gyámot nevezett meg. Ez a jogosultság viszont ma már nem illeti meg a magyar jogban a gyámot. Megfogalmazta azt is, hogy a gyám nem jogosult a gyámolt vagyónának elidegenítésére. Meghatározta azon személyek körét, akik nem járhattak el gyámként.⁵² Bevezette azt az újítást, miszerint minden serdületlen árva gyermeknek

⁵¹ Csjt. 92. § (3).

⁵² Nem járhattak el gyámként pl. a főbenjáró ítélettel elmarasztalt személyek, még a saját gyermekeik tekintetében sem, illetve a hűtlen és becstelen személyek sem lehettek gyámok. Aki önként másnak hatalma alá vetette magát, ezzel elveszítve önjogúságát, az is ki volt zárva a gyámság viseléséből.

gyámság alatt kell állnia. Elvileg a gyám köteles volt leltárt készíteni a gyámsága alatt álló gyermek általa átvett vagyonáról, azonban e kötelessége az esetek döntő többségében nem érvényesült, ugyanis a leltárok többnyire pontatlannak bizonyultak, vagy el sem készültek. Szabályozta a gyámság elvállalása alóli mentesség eseteit.⁵³ Az 1848. évben az alkotmány szakított a feudalizmussal, ami a gyámsági jogra is kihatott. Az ősiség törvényének eltörlésével megszűnt a legközelebbi rokonnak azon joga, hogy gyámsággal biztosítsák a rájuk váró vagyont. A bekövetkező változások miatt új gyámsági jogra volt szükség. Az 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szól. Ezen törvény nagy előnye az volt, hogy a kor igényeihez képest teljes kódexet alkotott, és a gyámságot mind anyagi jogilag, mind eljárásjogilag részletesen szabályozta. A jogszabály nem jelentett változást a gyámság formáinak trichotóm felosztású rendszerében. Ebben a tekintetben a Werbőczy által lejegyzett szokásjog volt irányadó, igaz, már a törvénycikk erejére emelve. Ez a tc. rendezte a cselekvőképesség kérdését, mely szerint a 24 éven aluliak – mind a nők, mind a férfiak – kiskorúak voltak, akik atyai hatalom alatt állottak, s ennek hiányában⁵⁴ a kiskorút gyámság alá helyezték. Ebben a korszakban az atya halála esetén is elsősorban az volt a gyám, akit az atya végrendeletében kijelölt. Ha nevezett gyám nem volt, az anya mint természetes és törvényes gyám látja el a gyámságot.⁵⁵ Az anyát követően a rokonsági foknak megfelelően a közelebbi férfirokonok lehetnek törvényes gyámok (unokatestvérig bezárólag),⁵⁶ ha nincs törvényes gyám, a gyámhatóság rendel ki gyámot.⁵⁷ A jogszabály külön meghatározta, hogy kik vannak kizárva gyámság viseléséből,⁵⁸ illetve ki mentesülhet a gyámi tisztség viselése alól.⁵⁹ A király főgyámhatósága erre az időre teljesen megszűnt. A gyám gyámoltjának törvényes képviselője volt, s mint ilyen „a szorgalmas családapa gondosságával”⁶⁰ volt köteles eljárni. Ennek keretében ellátta a törvényes képviselőt, a kiskorú neveléséről gondoskodott, és éven-

⁵³ Ezek a következők voltak: sok gyermek, különböző helyen fekvő földbirtokok, katonai szolgálat, közzolgálat, követségben való elfoglaltság, súlyos betegség, ellenséges viszony a gyámolttal vagy elhalt apjával, öregkor, huszonnégy éven aluli kor.

⁵⁴ Tudniillik apjuk meghalt, vagy az apa az atyai hatalmat gyakorolni nem tudja, és a törvénytelen származásuk esetében.

⁵⁵ Az anya ilyenkor újabb férjhezmeneteléig ugyancsak számadási kötelezettség nélkül kezeli a gyermek vagyonát. A vagyonkezelést el is háríthatja, de a gyámságot nem.

⁵⁶ Az atyai ág mindig megelőzi az anyait.

⁵⁷ Kirendelt gyám.

⁵⁸ A nők (kivéve az anya és az örökbe fogadó anya), akik maguk is gyámság vagy gondnokság alatt állnak, akit e tiszteből elmozdítottak, a szerzetesek, a botrányos életűek, a csőd alatt állók, akiket hivatalvesztésre vagy szabadságvesztésre ítélték.

⁵⁹ Aki a 60. életévét betöltötte, terhesebb vagy kisebb gondnokság, őt saját gyermek nevelése, bizonyos köztisztségek (pl. miniszter, képviselő, papi állás, katonai szolgálat), lakóhely távolsága, betegség.

⁶⁰ *Révai Nagy Lexikona*. IX. kötet. Budapest, 1991, Szépirodalmi és Babits Könyvkiadó, 116. o.

kénti számadással kezelte a rábizott vagyont. Felelősséggel tartozott azokért a károkért, amelyeket gyámgyermekének okozott. A gyám a gyámhatóság felügyelete alatt működött, a külső felügyeletet a községi közgyám gyakorolta, aki a halaszthatatlan teendőket hivatalból is köteles volt ellátni. Leltárkészítési kötelezettség mellett volt lehetőség a gyámolt vagyonának átvételére, melynek kezeléséről okmányokkal alátámasztott számadást kellett készíteni. A mai magyar szabályozástól eltérően a gyám jutalomra volt jogosult a tisztán fennmaradt gyámolti jövedelemből. Amennyiben e jövedelem nem fedezte a gyermekre fordított kiadásokat, a gyám számára ez a jutalom nem járt, de tisztége megszűnésekor végjutalom illette meg. Magától értetődő kötelezettség volt a gondviselés, amelyért szintén fennállt az esetleges felelősség viselésének a kötelessége is. A jogszabály szólt a gyámolt neveléséről, a gyámnak erre vonatkozó feladatáról és felelősségéről, igaz, csak felületesen és általánosan. A vagyoni kérdést, vagyonkezelést és az ezért való felelősséget precízen szabályozta. Sajnálatos módon azonban továbbra is különbséget tett vagyoni szempontból az árvák között. Az 1877. évi XX. törvénycikk anyagi jogi része 1952-ig, a Családjogi Törvény megalkotásáig hatályban maradt. Az 1952. IV. törvény értelmében csak kiskorú gyermek állhat gyámság alatt. A szülői felügyelet és a gyámság egymást kizáró intézmény lett. Ha a kiskorú szülői felügyelet alatt áll, vagy szülői felügyelet alá kerül, nincs helye gyámrendelésnek. A Csjt. 1986. évi módosításával az intézeti gyámságot megváltoztatták. Az intézeti gyámság fokozatos átalakítása és a gyermeki jogok deklarálása vezetett ahhoz, melyet az 1997. évi XXXI. törvény bevezetett: az intézeti gyámságot az egységes gyámság váltotta fel, és a családjából kiemelt gyermekek diszkriminációját megszüntetve valamennyi gyermeknek – a Csjt.-ben meghatározott sorrend betartásával – a gyámhivatal rendel gyámot, figyelembe véve azt, hogy a gyermek érdekét leginkább az szolgálja, ha az a gyámja, aki őt ténylegesen gondozza és neveli.⁶¹ A gyámság témakörén belül az alábbi két jogszabály hozott jelentősebb változásokat: 1997. évi XXXI. tv. beiktatta, hogy: 1. melyik gyermek tartozik gyámság alá;⁶² 2. bővítette annak körét, hogy ki nem viselhet gyámságot;⁶³ 3. Az intézeti gyámságot az egységes gyámság intézménye váltotta fel. Az 2002. évi IX. tv.: 1. hatályon kívül helyezte azt a mintegy ötvenéves szakaszt, hogy ki nem köteles a gyámságot elvállalni;⁶⁴ 2. megállapította, hogy a gyámhivatalnak a gyermek számára mikor kell hivatásos gyámot kirendelnie;⁶⁵ 3. meghatározta, hogy ki lehet gyám.⁶⁶

⁶¹ Dr. Filó Erika – dr. Katonáné dr. Pehr Erika: *Gyermekvédelem, gyámügy*. Budapest, 1998, HVG–Orac, 138–139. o.

⁶² Csjt. 98. § (1).

⁶³ Csjt. 99. § (2).

⁶⁴ Csjt. 100. §.

⁶⁵ Csjt. 98. § (4).

⁶⁶ Csjt. 99. § (1).

ZÁRÓ GONDOLATOK

Hosszasan lehetne sorolni azokat a kisebb-nagyobb változásokat, melyek a Családjogi Törvény megalkotását követően módosították a törvényt. Természetesen arra törekedtem, hogy a gyakorlat szempontjából is lényegesebb változásokat mindenképpen megemlítssem, de ezeket csak a teljesség igénye nélküli lehetett vállalni. Amint az a fentiekből kiderül, fontosabb módosítások voltak 1974-ben, 1986-ban, 1995-ben, 1997-ben, illetve 2002-ben. Jelenleg, mint erre több szerző is utalt a kötetben, folyamatban van a polgári jogi kodifikáció, mely során egy önálló könyv keretei között a családjog a Polgári Törvénykönyvbe lesz integrálva. Az előkészítő munkálatok folyamatban vannak, melynek során két lényeges szempont szerint haladnak a koncepció kidolgozói. Elképzelés lényege tisztázni, hogy melyek azok az elemek a hatályos Csjt.-ből, melyek a Családjogi Könyv számára is megőrzendők, és milyen új elemeket kell felvenni a könyvbe. Írásom záró gondolataként csak annyi mondható: megvizsgálva a Családjogi Törvény jelenleg hatályos és eredeti szövegét, megállapítható, hogy a törvény kiállta az idő próbáját. Így kicsit megkésve, de szeretnék neki boldog születésnapot kívánni.

III. RÉSZ
A JOGALKALMAZÁS
ÚTVESZTŐI

Szilágyiné dr. Karsai Andrea*

AZ EGYÉNI VÁLLALKOZÁS MEGÍTÉLÉSE
A CSALÁDJOG TÜKRÉBEN

A Családjogi Törvény hatálybalépésének 50. évfordulója alkalmából számos előadás hangzott el a családjogi szabályozás történeti fejlődéséről, a fontosabb családjogi intézmények, mint a házasság felbontása, a gyermekelhelyezés szabályozásáról.

Kérdezhetik, miért foglalkozik az egyéni vállalkozókra vonatkozó speciális szabályok kérdésével a konferencia, hiszen a Családjogi Törvény semmilyen speciális rendelkezést nem tartalmaz az egyéni vállalkozókra nézve.

Nem is tartalmazhat, mert az egyéni vállalkozókról szól 1990. évi V. törvény hatálybalépése óta a Csjt. érintett rendelkezései nem módosultak.

A témaválasztás ennek ellenére nem véletlen.

Az 1988 óta bekövetkezett társadalmi-gazdasági átalakulás során számos új vállalkozási forma jelent meg, amely alapjaiban megváltoztatta különösen a házastársak vagyoni viszonyait azáltal, hogy kialakult valamiféle üzleti célú, valamint a házastársak (a család) fogyasztását szolgáló vagyon.

A Csjt. 10-15 éve ezekre a változásokra nem reagált, és nem is akar reagálni, mondván, hogy a gazdasági-jogi és családjogi szabályok látszólagos vagy vélt elletnének a jogalkotó által történő feloldása szükségtelenül megmerevítene a jogalkalmazói gyakorlatot.

Emiatt a gyakorlatban felmerülő újabb és újabb kérdések megválaszolása, a hiányos jogi rendezés pótlása a bírói jogalkalmazásra marad.

Az évforduló kapcsán a témaválasztás azt hivatott alátámasztani, hogy nem emlékezhetünk meg a Csjt.-ről anélkül, hogy ne beszéljünk a családjogi szabályozás integráns részét képező bírói jogalkalmazásról, „quasi jogalkotásról”.

A egyéni vállalkozásról szóló 1997. évi CXXXVII. törvénnyel módosított 1990. évi V. törvény 2. § (1) bekezdése értelmében egyéni vállalkozás a természetes személy gazdasági tevékenysége, mely üzletszerűen – ellenérték fejében, nyereség- és vagyonszerzés céljából, rendszeresen – folytatott termelő- vagy szolgáltatótevékenység.

Az egyéni vállalkozó a tevékenységből eredő kötelezettségeiért teljes vagyonával korlátlanul felel [Evt. 11. § (1.) bekezdés].

* Szilágyiné dr. Karsai Andrea: a Debreceni Ítéltábla bírójája.

AZ EGYÉNI VÁLLALKOZÓ MINT A TARTÁSI JOGVISZONY ALANYA

Mindenekelőtt azzal a speciális joghelyzettel kell foglalkozni, amikor az egyéni vállalkozó tartási, leggyakrabban gyermektartási jogviszony alanya, annak kötelezettje.

Közismert, hogy az egyéni vállalkozók személyijövedelemadó-bevallásában szereplő jövedelme a minimálbérrel egyenlő, vagy ahhoz közelítő összegű.

A bíróságnak a Csjt. 69. § (1) bekezdése értelmében a tartásdíj összegét gyermekként általában a kötelezett átlagos jövedelmének 15–25%-ában kell megállapítania, melynek meghatározásánál figyelemmel kell lennie a gyermek tényleges szükségleteire, mindkét szülő vagyoni és jövedelmi viszonyára, a szülők háztartásában eltartott más gyermekekre és a gyermek saját jövedelmére is.

A fentiekén kívül a Csjt. 10. §-a tartalmaz arra vonatkozó szabályokat, hogyan kell figyelembe venni a szülők jövedelmi, vagyoni viszonyait, milyen jövedelem képezi a tartásdíj alapját.

A bírói gyakorlat egységes abban, hogy az egyéni vállalkozó tiszta jövedelmének megállapítására a Csjt. 10. §-a értelemszerűen nem alkalmazható, a vállalkozástól elkülönített nyereség pedig, mint jövedelem, az összevont költségelszámolásból adódóan ugyancsak nem tekinthető irányadónak, mert az a személyes szükségleteket is átfedő, egyes kiadások költségkénti elszámolásával is csökkenthető (BH.1994/2/82).

Fentiek miatt a bíróságnak a fél önadózásakor bevallott adóköteles jövedelme mellett a vagyoni körülményeit is mérlegelni kell azért, hogy megállapíthassa, milyen anyagi eszközök állnak rendelkezésére, melyet tartásra szoruló gyermekével kell osztania (BH.1997/62/78).

A tartásdíj alapjául szolgáló jövedelem megállapításával kapcsolatos eseti döntések már 1994 óta rendelkezésre állnak, ennek ellenére nehéz elfogadtatni mind a kötelezett, mind a jogosulti oldalon a megállapított összeget.

Az utóbbi két-három évben a bizonyítás is tovább nehezedett. Növekedett a kényszervállalkozók száma, jó néhány egyéni vállalkozó *ténylegesen* a minimálbérnek megfelelő jövedelemmel rendelkezik.

Statisztikai felmérésekből megállapítható, hogy az egyéni vállalkozók által vállalt, vagy a megállapított tartásdíjak aránya a többi kötelezett által fizetett gyermektartásdíjhoz képest alacsonyabb arányú, mint évekkel ezelőtt, a minimálbér alapulvételével megállapított gyermektartásdíjhoz konvergál.

Másrészt azonban vannak olyan kimagasló jövedelemmel rendelkező egyéni vállalkozók, akiknek jövedelmi viszonya jóval magasabb összegű gyermektartásdíj fizetését teszi lehetővé, mint ami a gyermek szükségleteihez szükséges lenne. A bírói gyakorlat országosan nem egységes a gyermektartásdíj felső határa tekintetében. Több bíróság – a kiskorú gyermek érdekében figyelemmel – jóváhagyja azokat az egyezségeket is, amelyekben a kötelezett a gyermek szükségleteit jóval meghaladó, mintegy ajándéknak minősülő gyermektartásdíj megfizetésére vállalt kötelezettséget. Ismert olyan jogeset, amikor ez eléri a gyermekenkénti 250 ezer forintot havonta.

AZ EGYÉNI VÁLLALKOZÓ MINT A HÁZASSÁGI VAGYONJOGI JOGVISZONY ALANYA

A házastársi vagyonszösséghez tartozó egyéni vállalkozói vagyonskörének, értékének meghatározására és annak megosztására vonatkozó bírói gyakorlat időben újabb keletű a tartásdíj alapjául szolgáló jövedelem meghatározásánál.

A Ptk. 685/C. §-a szerint az egyéni vállalkozó gazdálkodó szervezetnek minősül, vállalkozói tevékenységéből eredő jogviszonyaira a Ptk., gazdasági, pénzügyi jogi és adójogi szabályai az irányadók.

Ugyanakkor az egyéni vállalkozó mint természetes személy, család jogi, mint házastárs, házassági vagyons jogi jogviszony alanya is. Ebből kifolyólag az egyéni vállalkozó az egyetlen olyan gazdálkodó szervezet, akinek a vállalkozói vagyonsa a magánvagyonsától nem különül el, az a magánvagyons részét képezi.

Tehát az egyéni vállalkozó magánvagyonsa magában foglalja a házastársi közös vagyons reá eső részének a felét és a különvagyonsát is.

A Csjt. 27. § (1) bekezdésében foglaltakból ugyanis az következik, hogy a házassági életközösség idejére a házastársak között házastársi vagyonsközösség keletkezik. A házastársi közös vagyons köre – a házastársak Csjt. 28. §-ának (1) bekezdése szerint különvagyonsának kivételével – magában foglalja mindazt a pozitív és negatív vagyonsi értékkel rendelkező vagyonsi aktívumot és passzívumot, amelyet az életközösség fennállása alatt megszereztek, illetőleg amely terhelő őket.

Mindezekből az következik, hogy a házassági életközösség tartama alatt az egyéni vállalkozói tevékenységéből eredő jövedelem a házastársak közös vagyonsát képezi, míg az életközösség megszakadása után esedékessé váló jövedelemnek az életközösség tartamára eső időarányos része a közös vagyons.

Közös vagyonsba kerül ezenkívül az egyéni vállalkozó tevékenységének a gyakorlásához szükséges minden aktív vagy passzív vagyons, tehát ingó és ingatlan dolog, vagyonsi értékű jog és követelés, továbbá vagyonsi tárgyú tartozás vagy más kötelezettség.

Idetartoznak például – a teljesség igénye nélkül – az életközösség megszűnésének az időpontjában az egyéni vállalkozás mérlegében, illetőleg a vagyonsmérlegben szereplő tárgyi eszközök, forgóeszközök és a készpénz.

A vagyonsi értékű jogok közül a tevékenység folytatásához szükséges üzlethe-lyiség, raktár, telephely, továbbá a gépek és berendezések bérleti joga, valamint a lízing, factoring és biztosítási szerződések alapján megszerzett jogok és követelések értéke.

A passzív vagyons tárgyak körében kiemelendők az adó-, tb-tartozások és a beszállítónak szóló tartozások.

Ma egységes a bírói gyakorlat a vállalkozói vagyons közös vagyonsi megítélésében, azonban a felek és képviselőik gyakran vitatják ennek létjogosultságát.

Ez az oka annak is, hogy bár a házasság közös megegyezéssel való felbontása-akor a Csjt. 18. § (2) bekezdés *a)* pontja alapján a feleknek meg kell egyezniük – az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetése kivételével – a házastársi közös

vagyon megosztásában is, azonban a felek megállapodása sokszor nem számol az egyéni vállalkozó vagyonával.

Nem is tudják, hogy ezen vagyontárgyak elszámolása is szükséges, ezért gyakran feledésbe merülnek ezek a tételek, esetleg évekkel később mint „kihagyott” vagyontárgyakat kérik elszámolni.

A kialakult gyakorlat alapján a kimaradt tétel elszámolása a bontóper során megkötött egyezség megtámadása, illetőleg perújítás nélkül is érvényesíthető (BH.1999/9/408).

AZ EGYÉNI VÁLLALKOZÁSBAN LÉVŐ KÖZÖS VAGYON MEGOSZTÁSA, A VÁLLALKOZÓI VAGYON ÉRTÉKE A VAGYONMÉRLEGBEN

A számvitelről szóló többször módosított 1991. évi XVIII. törvény az egyéni vállalkozókra is kiterjed, melynek alapján az egyéni vállalkozók könyvvezetéssel alátámasztott beszámolót kötelesek készíteni, vagy bevételeik alapján kötelesek elszámolni. A vállalkozói vagyon körére és értékére vonatkozóan következtetési alapul szolgálhat a bíróság, illetőleg a szakértő számára a pénztárkönyv, a könyvelés, a mérleg és a leltár vagy az adóbevallás adata.

A számviteli törvény hatálya ugyanakkor nem terjed ki az egyéni vállalkozók és a házastársak közötti vagyoni viszonyra (LB Pfv. II. 22. 077/99.).

A könyv szerinti érték az eszközöknek és a forrásoknak a mérlegkészítés időpontján számított múltbeli ára, amely nem azonos érték a tényleges forgalmi értékkel.

A vagyoni perekben az egyes vagyontárgyak forgalmi értékükön kerülnek elszámolásra, melyek meghatározása – vita esetén – a szakértő feladata.

Az életközösség megszakadása után azonban legtöbbször az egyéni vállalkozó tevékenységét tovább folytatja, emiatt az egyéni vállalkozó birtokában maradt árukészlet sorsa kihathat az elszámolási értékre.

Ha az egyéni vállalkozó mintegy családi vagy háztartási célra használta fel az árukészletet, akkor az általa folytatott tevékenységtől függetlenül indokolt lehet a tényleges fogyasztói ár vagyonsmérlegbe állítása. Hasonlóképpen: ha az egyéni vállalkozó házastárs ipari vagy szolgáltató tevékenységet folytat, és az életközösség megszűnésekor meglévő árukészletnek az értékesítése különösebb tevékenység kifejtését nem igényli.

Ha azonban az úgynevezett kiskereskedelmi árrésből származó nyeresége valóban az általa folytatott vállalkozói tevékenység jövedelmének minősül, akkor az árukészlet beszerzési ára, illetve saját termelési és az előállítás készlet előállítás költségeinek alapulvételével kell megállapítani a forgalmi értéket. A szakértő kirendelésekor a bíróságnak ezt pontosan meg kell határoznia.

Az elszámolási értéket befolyásolhatja továbbá a megosztás módja is.

Az egyéni vállalkozói tevékenység folytatásához használt vagyontárgyak megosztása, más vagyontárgyakhoz hasonlóan, az adott vagyontárgyra vonatkozó megszüntetési módok alkalmazásával történhet.

Az egységes bírói gyakorlat szerint a megosztás során a vállalkozói tevékenységhez használt gépeket, berendezéseket lehetőség szerint az egyéni vállalkozó házastársnak kell juttatni (LB. Pfv. II. 21. 449/95). A gazdasági célú használatra történő, az egyéni vállalkozó általi magához váltás adófizetési kötelezettséget nem von maga után, ha azonban a megoszthatóság érdekében közös értékesítésre kerül sor, vagy a másik házastárs általi bármilyen célú használatra történő magához váltás, vagy az egyéni vállalkozó által megoszthatóság érdekében személyes, illetőleg családi használatra történő kivonásra kerül sor, rendelkezni kell az általános forgalmi adó és a személyi jövedelemadó közös adósságként történő elszámolásáról.

AZ EGYÉNI VÁLLALKOZÓK KAMAT-, ILLETŐLEG HASZNÁLATIDÍJ-FIZETÉSI KÖTELEZETTSÉGE

A bírói gyakorlat folyamatosan változik, abban a kérdésben azonban évek óta egységes, hogy a közös vagyon megosztása során jelentkező értékkülönbözlet megfizetése csak a bírói ítéletben meghatározott teljesítési határidő elteltével válik esedékessé, ezért a bíróság az ítéletében az értékkülönbözlet összege után kamatfizetési kötelezettséget általában nem állapíthat meg (Pf. II. 20. 076/1994).

A Csjt. 31. § (5) bekezdés 2. fordulata alapján azonban a bíróságnak a vagyoni igények rendezésénél gondoskodnia kell arról, hogy egyik házastárs se jusson méltánytalan vagyoni előnyhöz. Ez a méltányossági klauzula tette lehetővé a korábbi, kamatra vonatkozó gyakorlat elmozdulását a következő esetben.

A Debreceni Városi Bíróságon egy házassági közös vagyon megosztása iránti perben a házassági életközösség megszakadását követően az egyik házastárs által egyedül üzemeltetett élelmiszerbolt vállalkozói vagyonának a házaspár közötti elszámolása képezte a jogvita tárgyát. A bíróság a felperes keresetét az árukészlet után fennálló kiskereskedelmi árrés tekintetében megalapozatlannak ítélte, tekintettel arra, hogy az életközösség megszakadása óta az alperes végezte az értékesítéssel járó munkát, s egymaga viselte a vállalkozás költségeit. Ezért úgy döntött, hogy kizárólag az árukészlet beszerzési árának az alapulvételével számolhatnak el. A bíróság azonban a különváláskor meglévő forgótőkével és készpénzzel kapcsolatban lehetőséget látott a Csjt. 31. § (5) bekezdése alapján kamat megállapítására, így a felperes igényét a különválástól a házastársi közös vagyon megosztásáig terjedő időre megítélte (6. P. 25. 967/1996).

Az utóbbi években kialakult gyakorlat alapján egyértelműen megállapítható az is, hogy – bár a Ptk. 141. § alapján a közös tulajdonban álló dolog haszna a tulajdonostársakat a tulajdoni hányaduk arányában illeti meg – a haszon nem azonos a vállalkozást üzemeltető fél adózott jövedelmével, mert ezen tevékenység eredményéből a Csjt. 27. §-ának (1) bekezdése alapján a másik fél már nem részesülhet az

életközösség megszakadása után, így az nem tartozik a közös vagyomba. Nincs azonban akadálya annak, hogy ilyen esetekben a társtulajdonos használati díj iránti igényt érvényesítsen a gépek, berendezési tárgyak vagy az üzlethelyiség után (BH. 2000/10/448).

A HÁZASTÁRSOK FELELŐSSÉGE A HARMADIK SZEMÉLLEL KÖTÖTT ÜGYLETÉRT

Végül néhány szót kell ejteni a nem vállalkozó házastárs hozzájárulásának vélelméről és a harmadik személy felé fennálló felelősségről. A témáról azért is érdemes beszélni, mert ebben a kérdésben ma még nem alakult ki az egységes gyakorlat.

Mint láttuk, az egyéni vállalkozó a tevékenységéből eredő kötelezettségeiért teljes vagyonával korlátlanul felel.

A Csjt. 30. §-ának (2) bekezdése szerint az egyik házastárs visszerthes jogügyleteit a másik házastárs beleegyezésével kötött ügyletnek kell tekinteni, kivéve ha az ügyletkötő harmadik személy tudott vagy a körülményekből tudnia kellett arról, hogy a másik házastárs az ügylethez nem járult hozzá.

A Csongrád Megyei Bíróság (1. Gf. 40. 278/98/4. számú, BDT. I. évfolyam 4.) egyik ítéletében azt állapította meg, hogy egyéni vállalkozói minőségben az üzleti vállalkozás részeként kötött szerződéseknél nem feltételezhető, és nem is várható el, hogy a másik házastárs az ügyletről tudomást szerezzen, és ez nyilvánvaló a hitelező számára is, ezért a nem vállalkozó házastárs a Csjt. szabályai szerint felelőséggel nem tartozik.

Az ilyen gyakorlatnak jogszabályi alapja nincs, a felelősség alóli mentesítésre esetleg méltányossági szempontok alapján lenne lehetőség, csakhogy azt sem a házastársak belső jogviszonya, sem a házastársak és a hitelező külső jogviszonya nem indokolja.

Ha ugyanis a nem vállalkozó házastárs a visszerthes ügylettel megszerzett aktív vagyon fele részét anélkül szerezné meg, hogy az ügylet alapján keletkezett vagyoni tárgyú kötelezettségek fele részének viselése nem őt terhelné, akkor *jogalap nélkül* gazdagodna vállalkozó házastársa rovására.

Míg a harmadik személlyel való külső jogviszonyában a visszerthes ügylet révén közös vagyomba került vagyontárgyak rá eső fele részét a harmadik személy követelésétől tehermentesen tartaná meg, ezáltal mindkét házastárs jogalap nélkül gazdagodna a hitelező terhére.

Üzleti oldalról nézve *különbség* mutatkozna a házasságban nem élő és a házas egyéni vállalkozók között a különböző kockázati tényezők miatt.

Összegezve elmondhatjuk, hogy bár a Csjt. egyetlen speciális rendelkezést sem tartalmaz az egyéni vállalkozókra, a keret jellegű szabályozása és a Csjt. 31. § (5) bekezdése megteremti annak a lehetőségét, hogy a jogalkalmazás kövesse a társadalmi-gazdasági változásokat, és ezáltal a Csjt. az új Polgári jogi kódex megjelenéséig továbbra is szabályozza „nem szabályozásával” a felmerülő családjogi viszonyokat mind a családi, mind az egyéni vállalkozóknál.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Körös András: *Házassági vagyonyjog*. Budapest, 1995, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó.
- Dr. Körös András: *Házastársi közös vagyon, közös lakás*. Budapest, 2002, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó.
- A családjog kézikönyve*. I–II. kötet. 3. átdolg. kiadás. Budapest, 2000, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó.
- Dr. Csúri Éva: *Értékpapírok és társasági részesedések a házassági vagyonyjogban*. Budapest, 2000, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó.
- Csúri Éva Katalin: *A házassági vagyonyjog gyakorlati kérdései*. Budapest, 2002, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Dr. Csúri Éva: *A gazdasági jog egyes kérdései a házassági vagyonyjogban*. *Ügyvédek Lapja*, 2003.

Dr. Diószeginé dr. Szolyák Elvira*
BONTÓPEREK EGY BÍRÓ SZEMÉVEL

A Családjogi Törvény 18. § (1) határozza meg, hogy milyen körülmények fennállása esetén bonthatja fel a bíróság a házasságot. Bontási rendszerünkben következik, hogy a házasság felbontására irányuló kereset elbírálásakor annak van döntő jelentősége, s így a bizonyítás is arra irányul, bekövetkezett-e az a helyzet, amikor a házasság tarthatatlanná vált. Ahhoz, hogy erre felelni tudjunk, fel kell tárnunk a házasság megromlásához vezető folyamat egészét, ami egyet jelent a felek teljes részletességű személyes meghallgatásával. Vajon ki, mikor és miért fogja úgy érezni, hogy számára fenntarthatatlan a házassága?

Triviális esetekben, alkoholista, agresszív házastárs esetében azt gondolná az ember, hogy egyszerű a döntés, s nem is kell a lélek mélyére néznünk. De ez nem így van, ezekben az esetekben is azt tapasztalhatjuk, hogy hosszú-hosszú tűrési szenvedés után jut el valamelyik házastárs a házasság felbontásáig.

Gyakorlati tapasztalataim azt a hitemet igazolták, hogy a válás lélektani folyamatát is ismerni kell azért, hogy a konfliktushelyzetben, amely a tárgyalások során feltárul a bíró előtt, ha használni nem is tud, legalább ne ártson a feleknek. A válás a család egészét érinti, s ezért tekintsük át, melyek a főbb jellemzői a család életfolyamatainak.

A család olyan elsődleges szocializációs csoport, amelyben az egyéneket erős, tartós érzelmi kötelék fűzi össze, a gyermek számára modellt nyújt, felkészíti a társadalmi életre.

Caplan szerint a család a legfőbb támogatórendszer, amelynek ismérvei:

1. a világgal kapcsolatos információk összegyűjtése, közvetítése a gyermek számára,
2. visszajelentő útmutató rendszer,
3. a világról kialakuló kép, értékrendszer forrása,
4. mintát ad a problémamegoldásra, a problémákban való eligazodásra,
5. gyakorlati és konkrét segítség forrása,
6. a pihenés és regenerálódás színtere,
7. az identitás forrása,
8. fokozza az egyén érzelmi teherbírását,
9. közösen beszélt nyelv, a nyílt kommunikáció színtere.

* Dr. Diószeginé dr. Szolyák Elvira: a Debreceni Városi Bíróság bírója.

A család tagjai interakciók, viselkedési elemek sorozatával kapcsolódnak egymáshoz, amelyeket az idők során kölcsönösen alakítanak ki. Az így létrejött kapcsolatok kívülről és belülről is befolyásolják az érintetteket.

A családok a gyermek felnevelésével és szocializációjával kapcsolatos feladatok megoldására szerveződnek, s ezekért a feladatokért normális esetben a szülők felelősek. A családok épségén, stabilitásán és integráltságán múlik, hogy mennyire működnek a segítő funkciói, s mennyire képes a feladatait, a családban előforduló ún. „normális kríziseket”, amelyek fordulópont jellegű időszakot eredményeznek, megoldani.

A „normális krízisek” a család életében megszabottan jelentkező változásokkal járnak együtt, például gyermek születése, önállósodás, nyugdíjazás stb. Bármely életszakaszban jelentkezhet a válás szándéka, mint a felmerülő problémákra adott lehetséges megoldási mód.

Tekintsük át röviden néhány családi életciklus potenciális krízishelyzetét:

A házasságkötési életkort elemző nemzetközi kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy a húsz év körül vagy ez alatt kötött házasságoknál a válás lehetősége jóval nagyobb az átlagosnál.

Bár a biológiai fejlődés felgyorsult az utóbbi évtizedekben, de ezt nem követte hasonló ütemben a szellemi, érzelmi érés.

A házasságkötést követően kell a közös élet külső és belső kereteit kiépíteni. Az összecsiszolódás folyamata kemény harc, hiszen két önálló egyéniség próbálja saját szükségleteit és elvárásait érvényre juttatni, s eközben a másik fél szempontjait is figyelembe kell vennie.

A házasságról kialakult elgondolás, modell szülői mintán alapul, s mindkét fél a saját mintájának a megvalósítására törekszik, így nem könnyű közös nevezőre jutni. Fokozza a problémát valamelyik szülővel való együttlakás, ilyenkor a „kivel legyenek lojális” kérdése újabb konfliktushoz vezethet.

A kölcsönös megelégedést nyújtó házasság egy másik fontos összetevője a harmonikus szexuális kapcsolat kialakulása. Ezen a téren is sok induló vagy már működő házasság küzd problémákkal, ami az örömforrást apasztja, s csökkenti a megelégedettség szintjét a házasságban. A bíróság előtt a válás során ritkán derül fény a szexuális problémákra, de a rejtett utalásokból kiviláglik, hogy a konfliktusok hátterében ez a probléma is meghúzódik.

Több más nehézség is előfordul a fiatal házasoknál, így a megoldatlan lakáskérdés, nagymértékben hajszolt munkatempó s végül a korai gyermekáldás.

Hazánkban a házasságkötés után másfél évvel megszületik az első gyermek, s átlagosan három éven belül megszületik a második gyermek is. Így a gyermekvárás időszaka egybeesik az összecsiszolódás idejével, az önálló lakás megszerzéséért folytatott erőfeszítésekkel.

Az anyává válás számtalan problémával, feszültséggel járó folyamat, amelynek során meg kell küzdeni a szerepbizonytalansággal, az életmód teljes átalakulásával. Ahhoz, hogy az anya örömteli módon élje meg a gyermek világra jöttét, elengedhetetlenül szükséges a férj segítő, megértő közreműködése és a tágabb család támogatása. Ha ezt nem kapja meg az anya elhagyatottnak, elszigeteltnek érz magát, s ez kihat a házastársi kapcsolatra is.

Az apává válás nem zajlik olyan intenzíven, mint az anyaság, de fontos, hogy az apa is átélje a nélkülözhetetlenség érzését. A férj számára megterhelő feladat, hogy az otthon lévő anyáknak hidat képezzenek a külvilág felé, s biztosítaniuk kell a család fenntartásához szükséges anyagiakat is. Ez elől a helyzet elől a férfiek külön munkába vagy külső kapcsolatba menekülnek.

Újabb nehézséget jelent a család életében az a szituáció, amikor a gyermek közösségbe kerül, s az anya ismét munkába áll. Ez a család számára anyagi megkönnyebbülést jelent, s ugyanakkor újabb problémák egész sorát hozza. Hiszen az anya ideje, amit a családjára tud fordítani, csökken, s tevékenysége szinte a család fizikai ellátására korlátozódik, s ez veszélyezteti az anya-gyermek kapcsolat intimítását. A férj számára ez a szituáció azt jelenti, hogy veszít a kizárólagos családfenntartói szerepéből.

A házaspár kapcsolatában egyre több lesz a nyílt konfliktus, s ezáltal csökken a házassággal való elégedettség szintje.

A gyermek iskolába kerülése, önállósodása, kamaszodása újabb problémák tömkelegét zúdítja a szülőkre. Előfordul, hogy a gyermeknevelés kérdésében megszorodnak a viták. Ez úgy hathat ki a házastársi kapcsolatra, hogy az eddigre elszürkült kapcsolat teljesen kifulladás, s megnő az esélye annak, hogy a problémák megoldásául a válást választják a felek.

A következőkben vizsgáljuk meg a gondolat megszületésétől a tényleges különválásig húzódó folyamatot.

A válást jogi szempontból tekinthetjük egy egyszeri jogi aktusnak, pedig hétköznapi értelemben véve hosszú folyamat, amely a válás fontolgtatásától a válás utáni életvitel megszilárdulásáig tart.

A válás összetett, éveken át tartó folyamata két fő szakaszra osztható:

1. a döntéshozó szakasz, amely a válás megfontolásától a tényleges különélésig tart;
2. az alkalmazkodási szakasz, amely akár kettőnél is több évet vehet igénybe. Ezekben a szakaszokban párhuzamosan több alszakasz is zajlik, melyek közül a legfontosabb az érzelmi leválás, ami alászínezi az összes többi al folyamatban zajló problémamegoldást.

A válás jogi rendezése is csak egyike a több párhuzamos al folyamatnak, amely egyébként a folyamat jogi vonatkozásainak az összessége. Így idesorolható az ügyvédek felkeresése, a válókereset benyújtása, a bírósági eljárás, mely magában foglalja a jogerős ítéletben foglalt döntés kikényszerítését (végrehajtási eljárás) is, ha a felek ennek önként nem tesznek eleget.

A gazdasági válás az az al folyamat, melynek során egy háztartásból kettő lesz, melynek jellegzetessége, hogy elégtelennek bizonyulnak azok az anyagi erők, amelyek eddig rendelkezésre álltak, s a két háztartást már nem lehet ugyanazon a színvonalon fenntartani. Az utolsó al folyamat a társas kapcsolatok átrendeződése.

A válás fontolgtatását megelőzi a házasság milyenségének a mérlegelése. *A házasság lehet jó vagy rossz, stabil vagy instabil.*

Nem biztos az, hogy aki rossz házasságban él, elválik, aki pedig nem válik el, az jó házasságban él. A házasság minőségén a kapcsolat szubjektív értékelését értjük, vagyis azt, hogy különböző életciklusokban mennyire vagyunk elégedettek a kapcsolattal, illetve a házastárssal.

A házasságon kívüli tényezők határozzák meg a házasság stabilitását. Idesorolhatók: a más életforma, más lehetőségek vonzása, másrészt pedig a házasság fenntartását segítő külső nyomás (a környezet reakciói, a válás „ára”).

Dr. Bognár G. – dr. Telkes J.* szerint a rossz, de stabil házasság nem sok megelégedettséget nyújt a házaspárnak, a házasság sok feszültséggel, működik, valószínűleg nagy a környezet nyomása a kapcsolat megtartása mellett, vagy nincs más elérhető lehetőség a számukra, vagy az éppen elérhető lehetőségek pszichológiai értelemben túl sokba kerülnének, és ezek mind visszatartó erőként szerepelnek, a válási döntéshozatalban.

A jó és stabil házasságok jellemzője, hogy erős a kötődés a két házaspár között, és ehhez viszonyítva alacsony a kapcsolat feszültség szintje. A kapcsolat stabilitását az is biztosíthatja, ha nincs még jobb alternatíva, és a válással szemben komoly akadályok vannak.

A jó, de instabil házasságokban a felek a kapcsolattal elégedettek, hiszen a feszültséghez képest sok nyereséget hoz, a viszonylagos bomlékonyságot mégis az magyarázza, hogy valamelyik félnek egy még jobb alternatíva érhető el, pl. egy új szerelem.

A rossz és instabil házasságokban a kapcsolat kevés megelégedettséget hordoz, és túl sok a feszültség. Ebben az esetben nem túl nehéz egy kedvezőbb alternatívát találni, illetve kevés a külső akadály a válással szemben.

A házassági alkalmazkodás folyamata nem más, mint a folytonos mérlegelés a válás mellett vagy ellen.

A házassági alkalmazkodás folyamatát meghatározhatják a házaspár közötti származási különbségek, az elégedettség a másik házaspárral, a kapcsolat összetartó ereje, az, mekkora az egyetértés a házasság működése szempontjából.

A szociális cserelmélet szerint az ember arra törekszik, hogy kapcsolataiban a legkisebb ráfordítással a legnagyobb hasznot érje el. Az ember rosszul érzi magát, ha ráfizet a cserére. A méltánytalan helyzetben levők megpróbálják a méltányos egyensúly helyreállítását. A válási döntés kialakításánál több tényező fejt ki a hatását, így a házasságon belüli hasznok vonzásának csökkenése, ezzel együtt az egyéb lehetőségek vonzásának növekedése és a házasság fennmaradását védő gátlak nagyságának a csökkenése.

A házastársi kapcsolat fordulópontja az a pont, ahonnan nincs visszatérés, ahonnan már nem lehet a válás felé ható erőket a visszájára fordítani.

Ettől kezdve a kiválni akaró házastárs igyekszik olyan helyzetet teremteni, ahonnan a legtöbb hasznot érheti el. Ez a stratégia az esetek legnagyobb részében egyáltalán nem tudatos. A házasság ellen dolgozó házastárs egyszerűen kívánja a válást, és fél is tőle. Ezt az érzést nagyon nehéz elviselni, s ettől még elviselhetetlen-

* Dr. Bognár G. – dr. Telkes J.: *A válás lélektana*. Budapest, 1994.

ncbb lesz az együttélés. Azért nehéz a válás gondolatával megbarátkozni, mert a jövő bizonytalanná válik, számot kell vetni a megszokott életvitel felbomlásával, be kell ismerni a kudarcot, szembe kell nézni a barátok értetlenségével, sajnálatával, esetlegesen a szülők neheztelésével.

Így érthető, hogy a házasságból kifelé tartó házastárs igyekszik a döntés felelősségét a másik félre hárítani. Kétféle magatartást különít el a Tolkes–Bognár szerzőpáros, amellyel a döntés felelőssége áthárítható a másik félre: a provokáció és a szabotázs; mindkettő csak az eredményt tekintve minősíthető.

A provokátor az a fél, aki lépéselőnyben van, és valamilyen magatartásával veszélyezteti a kapcsolatot. Arra számít, hogy társa a kapcsolat megmentése érdekében alkalmazkodással fog válaszolni. Mindaddig folytatja ezt a stratégiát, egyre hajmeresztőbb magatartást produkálva, amíg az elkeseredett partner be nem jelenti, hogy ebből neki elege van, ki akar szállni a kapcsolatból. A kiszállás nem minden esetben jelenti a válást, jelenthet például befejezett vagy megkísérelt öngyilkosságot is.

A másik felszámolóstratégia a szabotázs, melynek a lényege, hogy a szabotőr módszeresen rombolja a kapcsolatot. A partner erre aktívan fog válaszolni, amelynek az lesz a célja, hogy helyreállítsa a kapcsolat egyensúlyát. Ez a másik fél közreműködésének hiányában kudarcot fog vallani. Ezért büntetni kezdi a szabotőrt, amitől a kapcsolat egyensúlya nem fog helyreállni, csak a feszültség nő. Egy idő után, amikor a szabotőr a másik vétkessége felől megbizonyosodott, kezdeményezheti a válást.

Mindkét felszámolóstratégia eredményezheti azt, hogy a kereset beadásakor a helyzet torzítottan tükrözi a házastársak valóságos viszonyát. Ez a tény arra hívja fel a figyelmet, hogy a válások okaiként felhozott indokokat fenntartással kell kezelni.

A közismert statisztikai adatok is azt tükrözik, hogy a nők nagyobb arányban kezdeményezik a válást. Tévedés lenne ebből azt a következtetést levonni, hogy a nők azok, akik elhagyják a férjeiket, hiszen az előbbiekből láthattuk, hogy nem mindig az kezdeményezi a válást, aki erősebben kikívánczik a kapcsolatból.

Több rossz kérdést is fel lehet tenni a házassággal kapcsolatban: A férfiak vagy a nők válnak-e könnyebben, illetve kinek könnyebb a válás, aki kezdeményezte, vagy akinek bele kell nyugodnia. Az ezzel kapcsolatos vizsgálatok eredményeiből az mindenképpen leszűrhető, hogy a két nem valószínűleg másképpen viszonyul a szakításokhoz. A férfiak nehezebben birkóznak meg azzal az érzelmi feladattal, amit a szakítás ró rájuk, a nők viszont a válási döntést megelőző időszakról jeleztek több traumatikus hatást.

A gyakorlatban a tárgyalások vezetése során rendre azzal kell szembesülni, hogy a felek irreális elvárásokat támasztanak a bíróval szemben. Nemcsak azt várják el, hogy a lehető leggyorsabban, akár abban a pillanatban mondja ki a bíróság, hogy a házasságot felbontotta, hanem együttérzést, érzelmi támogatást várnak el, és ezzel együtt azonosulást az ő igazukkal. Ezeket egyszerre mind a két fél közvetíti a bíró számára.

A bírónak minden körülmények között határozottnak, objektívnek és reálisnak kell lennie. Személyes indulatainak, érzéseinek nem engedhet teret. Ezért nagy

szükség van a bíró empatikus képességére s arra, hogy viselkedése mindkét fél megelégedését szolgálja.

Az ügyvédek egyszerre segítők és támadók is, hiszen segítik az ügyfelüket minimum az érdekeik érvényesítésében, ugyanakkor támadók az ellenérdekű ügyféllel s jogi képviselőjével szemben.

Ezek a feladatai a peres eljárás szerkezetéből adódnak, amely a házastársakat ellenérdekű feleknek tekinti.

A peres eljárás feladata az érdekek ütköztetése, amely kontradiktórius eljárás keretében valósul meg. Az eljárás keretében a felek „ellenfelek” lesznek, s ez még inkább súlyosítja a válási krízist. Ezért nehéz bíróként a tárgyalás vezetése során megtalálni az egyensúlyt, s az eljárási szabályok kereteinek megtartása mellett nyugodt légkört teremteni.

Úgy hiszem, ha gyakorló szakemberként van némi ismeretünk a válás lélektani folyamatairól, jobban megértjük az ügyfelek viselkedését, reakcióit s ezáltal árnyaltabb látásmódot alakíthatunk ki az ítékezés során.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Bognár Gábor – dr. Telkes József: *A válás lélektana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Dr. Molnár Judit*

GONDOLATOK A HÁZASSÁG EGYEZŐ AKARATNYILVÁNÍTÁSON ALAPULÓ FELBONTÁSÁRÓL

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A család a társadalom alapegysége, az egyéni élet természetes kerete – olvashatjuk különböző forrásokból. A szakirodalom azonban nemcsak a házasság, a család fennállásával foglalkozik, hanem élénk érdeklődés övezi a házasság megszűnésének, a család felbomlásának témakörét is.¹

A házasság felbontásának szabályai, a bontójogban követett elvek, valamint a házasságok felbontással való megszüntetése iránti igény és a válás, az elváltak társadalmi megítélése az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltoztak mind Magyarországon, mind a világ számos más országában.² A házasság felbontása folyamatosan vált megtűrtből általánosan elfogadott, nemkívánatos intézménnyé.

A házasság felbontásának két formáját ismeri hatályos jogi szabályozásunk:

- a házasság megromlásához vezető okok feltárása útján történő válást és
- a megegyezésen alapuló bontást.

Előadásom – és tanulmányom – témájaként a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontásának bemutatását választottam.

A bontóperek mintegy kétharmad részét a közös megegyezésen alapuló bontás teszi ki, és ezen belül a Csjt. 18. § (2) a) pontjára hivatkozó bontás a gyakoribb.³

A következőkben e fenti állítás okait kívánom felkutatni, azaz azokat a jellemző vonásokat, melyek a házasság felbontásának fenti eljárását kedveltebbé teszik a jogkeresők számára.

II. A HÁZASSÁG EGYEZŐ AKARATNYILVÁNÍTÁSON ALAPULÓ FELBONTÁSÁNAK MEGJELENÉSE CSALÁDJOGI JOGSZABÁLYAINKBAN

A magyar családjogban az 1894. évi házassági törvény jelentett nagymértékű áttörést, ugyanis a házasság felbontása ezen törvénycikkkel egyházi szabályozásból állami szabályozás alá került, és ettől kezdve egyházi bíróságok helyett állami bíróságok járhattak el a bontóperekben.

* *Dr. Molnár Judit*: a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Eljárásjogi Tanszékének egyetemi tanársegéde.

¹ Pl. Herczog Mária: *Együtt vagy külön? Maradjunk együtt vagy váljunk el?* Budapest, 2004, KJK–Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó.

² Weiss Emília: *Családjogi alapismeretek*. Budapest, 1999, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 46. o.

³ Weiss Emília: i. m. 51. o.

E törvénycikk a vétkességi elvet követte, mely következetes alkalmazása a házasságnak a házasfelek közös megegyezése alapján történő felbontását nem ismeri el. Ennek ellenére a házassági törvényünk az abszolút és relatív bontóokok között – mint abszolút bontóokot – szabályozta a hűtlen elhagyást. Ez az intézmény – a tényállás megjárásával és így a törvény megkerülésével – gyakorlatilag a magyar jogban is utat nyitott a közös megegyezésen alapuló bontásnak.⁴

A bontójog első lényeges módosítására 1945-ben került sor, mellyel nem vétkességi bontóokok kerültek a szabályozás rendszerébe. Egyik ilyen nem vétkességi bontóok volt a házasfelek közös megegyezése.⁵

Az 1952. évi IV. törvény⁶ teljesen szakított a vétkességi elvvel, áttért a feldúltsági elv alkalmazására, melynek során a bizonyítás tárgyát a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása képezi.⁷ Hiányzott a házasság közös megegyezésen alapuló felbontásának törvény által biztosított lehetősége, melyet azonban a bírói gyakorlat azáltal oldott fel, hogy a Csjt. hatálybalépését megelőző szabályozást alkalmazta tovább.

A feloldás alapjául a Csjt. hatálybalépését szabályozó törvényerejű rendelet következő rendelkezése szolgált: *A házasságot a Csjt. hatálybalépése előtt keletkezett tény alapján is csak akkor lehet felbontani, ha a felbontásnak a Csjt. 18. szakaszában meghatározott komoly és alapos oka állapítható meg.*⁸

Mindenhöz fűzhető hozzá Bacsó Ferenc megállapítása, mely szerint a Csjt 18. szakaszát a helyes bírói gyakorlatnak kell tartalommal megtöltenie. Kérdésként veti fel a szerző, hogy a felek különélése, illetve megegyezése olyan ok lesz-e, mely komoly és alapos.⁹

Ezt követően 1963-ban a Legfelsőbb Bíróság 3. számú irányelve rendelkezett újra a házasság felbontásának ezen formájáról, mely a Csjt. 1974. évi Novellájával a törvény rendszerébe is bekerült.

Következő módosulása 1986-ban következett be.¹⁰ Az akarati egyetértésen alapuló bontást mint humánus módszert fenntartotta a jogalkotó, de feltételein szigorított. A kapcsolódó jogviták esetén ugyanis előírta a házasfelek előzetes egyezségkötését, az egyezség megváltoztatását pedig időhatárhoz kötötte.¹¹

⁴ Weiss Emília: i. m. 49. o.

⁵ 6800/1945. M. E. Rendelet (R) 6. szakasz.

⁶ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (továbbiakban Csjt.)

⁷ A házasságot komoly és alapos ok esetén bármelyik házastárs kérelmére – az erre megszabott előkészítő eljárás és per lefolytatása után – fel kell bontani. Csjt. 18. szakasz (1) bek.

⁸ 1952. évi 23. törvényerejű rendelet (Csjté.) 52. szakasz.

⁹ Bacsó Ferenc: Házassági jogunk az új családjogi kódex és az új polgári perrendtartás tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 1952. június, 249–257. o., illetve lásd bővebben e kötetben Gyekiczky Tamás: Családjogi perek és politikai jogalkotás. Levéltári iratok az 50-es évek elejéről.

¹⁰ 1986. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény módosításáról.

¹¹ 1986. évi IV. törvény 18. szakasz (3) bek.

Az intézmény alap gondolata, azaz: ne kényszerüljenek a házastársak feltétlenül a legbizalmasabb kérdések nyilvános kitergetésére, továbbra is megmaradt. Az új konstrukció elsősorban a kapcsolódó igények megnyugtató rendezésére helyezte a hangsúlyt, és ezen igények rendezettségéből, mintegy tükörből következtetett vissza a bíróság a bontás kérdésében létrejött elhatározás véglegességére.¹²

III. AZ EGYZŐ AKARATNYILVÁNÍTÁSON ALAPULÓ BONTÁS JELLEMZŐI

Az 1986-ban lefektetett szabályozás napjaink házassági felbontásának is az alapjait képezi. Hatályos szabályozásunk változatlanul a Csjt. 18. szakasz (2) bekezdésében rendelkezik a megegyezésen alapuló bontásról, a következőképpen:

„A házasélet teljes és helyrehozhatatlan megromlására utal a házastársaknak a házasság felbontására irányuló végleges elhatározáson alapuló, befolyásmentes, egyező akaratnyilvánítása.

Véglegesnek lehet tekinteni az elhatározást akkor, ha

- a) *a házastársak a közös gyermek elhelyezése és tartása, a szülő és gyermek közötti kapcsolattartás, a házastársi tartás, a közös lakás használata, valamint – az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetésének kivételével – a házastársi közös vagyon megosztása kérdésében megegyeztek, és egyezségüket a bíróság jóváhagyta, vagy*
- b) *a házastársak között legalább 3 éve megszakadt az életközösség úgy, hogy külön lakásban élnek, és igazolják azt is, hogy a közös gyermek elhelyezését, valamint tartását a gyermek érdekeinek megfelelően rendezték.”*

A házasság felbontásának ezen esetében a bíróság a felek kérelméből indul ki, mint ahogy ezt a Csjt. 18. szakasza is leszögezi. Ezért ha a felek egyező akaratnyilvánítása valóban végleges elhatározáson alapul és befolyásmentes, akkor az elhatározáshoz vezető folyamat részleteiben való feltárása szükségtelenné válik. Ez lehet az egyik legfontosabb tényező, mely kedvelté teszi ezt az eljárási típust.

Továbbá a bíróság szempontjából is nagy jelentőségű az, hogy az ún. a) és b) ponton alapuló tényállások bizonyíték értékűek. A házastársak bontásra irányuló, végleges elhatározáson alapuló, befolyásmentes egyező akaratnyilvánítása lényegét tekintve állami elismerést igénylő bizonyítéka a fenntarthatatlan élethelyzetnek, azaz a házasság végérvényes és helyrehozhatatlan megromlásának.¹³ Nem kell tehát per és bizonyítás tárgyává tenni a kapcsolat megromlásának okait.¹⁴

Az egyező akaratnyilvánítás feltételezi – már csak elnevezéséből eredően is –, hogy a házastársak mindketten kívánják házasságuk felbontását. Tehát csak formá-

¹² Csiky Ottó – Filó Erika: *Magyar családjog*. 2. átdolgozott kiadás. Budapest, 2003, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 94. o.

¹³ Bencze Lászlóné – Csánitzné Csiky Ilona – Csiky Ottó: *A házasság megkötése, felbontása. A házastársi tartás*. Szerk. Kőrös András. Budapest, 1999, HVG–ORAC Kiadó, 95. o.

¹⁴ Bencze Lászlóné – Csánitzné Csiky Ilona – Csiky Ottó: i. m. 96. o.

lisan állnak egymással szemben.¹⁵ Legfeljebb egy virtuális alpercsről lehet szó, mely a kapcsolat hivatalból történő vizsgálatára és védelmére hivatott állami akarat lehet.¹⁶

Mivel alapvető jelentőségű és egyben teljes értékű bizonyíték az eljárás során a felek akaratnyilvánítása, a joggyakorlat a házastársak személyes meghallgatását – a Pp.-ben írt kivételektől eltekintve – szükségesnek és mellőzhetetlennek tartja. A házassági perben a felek személyes meghallgatásának nemcsak a békítés megkísérlése miatt van jelentősége, hanem azért is, mert az egyező akaratnyilvánítás őszinteségéről, véglegességéről, megfontoltságáról a bíróság elsősorban a házastársak személyes nyilatkozata alapján győződhet meg.¹⁷

Vizsgáljuk meg a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontásának két esetesoportját.

Az *a)* pontos, ún. a felek egyezségén alapuló bontás alkalmazásának legfontosabb és mellőzhetetlen eleme – alapja – a felek egyezsége. A feleknek meg kell állapodniuk a Csjt. 18. szakasz (2) bek. *a)* pontja által meghatározott kérdésekben, azaz a közös gyermek elhelyezését, a gyermek tartását, a szülő és gyermek közötti kapcsolattartást, s házastársi tartást, a közös lakás használatát, valamint – az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetése kivételével – a házastársi közös vagyon megosztását kell a feleknek egyezségbe foglalniuk.

A bíróság a házasság felbontásáról csak akkor határozhat, ha a házastársak egyezsége jogerőre emelkedett. Tehát a házassági bontóper egyező akaratnyilvánítás esetén két szakaszra bontható. Az első az ún. egyezségkötés és annak bírósági jóváhagyása, a második pedig a házassági kötelék felbontásáról való döntés.

A bíróság az egyezséget csak akkor honorálja, ha az megfelel a jogszabályi feltételeknek,¹⁸ valamint az akaratnyilvánítás befolyásmentes és végleges. Ezen utóbbit, mint már fentebb említettük a felek személyes meghallgatása alapján tudja eldönteni.

Önmagában az, hogy a bíróság nem hagyja jóvá az egyezséget, még nem ok arra, hogy a bíróság elutasítsa a keresetet. Ilyenkor „a bontásra irányuló egyező akaratnyilvánítás őszinteségét megerősíteni kívánó, a végérvényes elhidegülés bekövetkeztére utaló bizonyítást a bíróságnak kell lefolytatnia”,¹⁹ azaz a házasság fel-

¹⁵ Heinerné Barzó Tímea: *Családi jog*. „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért”. Miskolc, 2000, 110. o.

¹⁶ A Csjt. rendszerében a régebbi magyar jog ismerte a házasságvédő intézményét, mely ma már nem szerepel a jogszabályban. Bencze Lászlóné – Csánitzné Csiky Ilona – Csiky Ottó: i. m. 95. o.

¹⁷ BH 1985/2. 63. sz.

¹⁸ Pp. 148. szakasz (2) bek. az egyezségnek összhangban kell állnia a jogszabályokkal. Ezt a Pp.-beli rendelkezést jelen esetben a Csjt., az ahhoz kapcsolódó bírói jogalkotás, a családjogi tartalmú jogszabályok, valamint a családjogi jogviszonyok rendezésével szorosan összefüggő, de szűk értelemben más jogághoz tartozó rendelkezések töltönek meg tartalommal. In Somfai Balázs: *Családjog*. Budapest–Pécs, 2003, Dialóg Campus Kiadó, 34. o.

¹⁹ BH 1987/7. 282. sz.

bontására a házasság megromlásához vezető okok feltárása útján kerülhet sor. Ekkor azonban fennáll annak a lehetősége is, hogy a bizonyítás eredményei alapján a bíróság még lát reményt a házasság megmentésére. Ekkor elutasíthatja a keresetet.²⁰

A közös akaratnyilvánítás véglegességének bizonyításához megkívánt egyezségben, mint tükörben tükröződik vissza az elhatározás véglegessége.²¹ Nem kétséges, hogy az egyezség sokszínű funkciói előnyössé teszik ezt a bontási típust.

Az ún. *b)* pontos egyező akaratnyilvánításon alapuló bontási típus legfőbb sajátossága a hosszabb különélés feltételének meghatározása. A feleknek három év különélést kell a bíróság előtt igazolniuk, mely a különlakás megkezdésétől számít. Tehát nem elégséges az, hogy a házastársak egy lakásban, de ténylegesen elkülönülten élnek.

Mindezzel áttételesen a jogalkotó mondanivalója az, hogy a hosszabb különélés jelentős értékelés alá esik a bontás tekintetében. A tartós különélés, ha az valóban tényleges, rendszerint plasztikus jele az elhidegülésnek.²²

A *b)* pontos bontás másik összetevője a járulékos kérdések rendezése. A két feltétel – a három év különélés és a gyermek tartásának és elhelyezésének rendezése – a következő módon függ össze: nemcsak különélés kell, mint ahogy ez a jogszabályi rendelkezésben megjelenik, hanem külön-külön lakásban megvalósuló három év különélés az egyik feltétel. A feltételek konjunktív jellegűek, azaz a külön-különélés és annak kellő időtartama még nem elégséges, hanem szükség van a különélés tárgyi feltételeinek rendezésére. A realizálódott teljes elkülönülés, az életfeltételek kialakítása az, ami ebben az esetben a házastársak bontási szándékának véglegességére utalhat.²³

A második feltétel jelen esetben az egyező akaratnyilvánítás megtestesülése, amely azonban nem egyezség. A feleknek nem kell egyezséget kötni, elég igazolniuk e kérdések rendezettségét.²⁴

Tehát hosszabb különélés esetén a bíróság ugyancsak felbonthatja a házasságot korlátozott bizonyítási eljárás lefolytatásával. A bizonyítás, a felek személyes meghallgatásán túl, csupán a két fenti feltétel fennállásának vizsgálatára terjedhet ki. A különélést, és ezen keresztül a házasság megromlásának okait, a helyrehozhatatlanságot okozó tényezőket nem vizsgálhatja.

Az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontásnak a következő előnyei vannak: – a felek a bíróság előtt minden olyan kérdésben megállapodhatnak, amely a későbbi életükben problémát okozhat. Ezeket a problémás pontokat az *a)* és *b)* pont esetén is a jogszabály határozza meg;

²⁰ Bencze Lászlóné – Csánitzné Csiky Ilona – Csiky Ottó: i. m. 100. o.

²¹ Bencze Lászlóné – Csánitzné Csiky Ilona – Csiky Ottó: i. m. 101. o.

²² Csiky Ottó – Filó Erika: i. m. 94–95. o.

²³ Somfai Balázs: i. m. 34. o.

²⁴ Az igazolás lehet a gyermek tartását és elhelyezését rendező jogerős bírósági határozat is. Heinerné Barzó Tímea: i. m. 112. o.

- nem kell a bíróság előtt feltárni, „kiteregetni mindent”, és ezáltal nem romlik tovább a házaspár kapcsolata,²⁵ a bontásra vezető okok részletekbe menő, felesleges feltárása még jobban felzaklathatja a házastársakat;²⁶
- nem utolsó szempont az sem, hogy a bíróság az egyezség jóváhagyását követően felbontja a házassági köteléket, nincs szükség hosszadalmas bizonyításra, ezáltal az eljárás hamarabb véget ér/érhet.

Ha csak az egyik házastárs kíván válni, vagy mindkettőn akarják ugyan a kötelék felbontását, de az egyező akaratnyilvánítás nem jöhet szóba, mert a járulékos kérdésekben nem jutnak megegyezésre, a bíróságnak széles körű bizonyítást kell lefolytatnia.²⁷

Ezek a perek gyakran gyűlölködő, „idegőrlő” légkörben folynak, mely tovább keseríti a felek életét (kölsönös feljelentgetések, fenyegetések), valamint a per tartama is hosszabb.²⁸

IV. AZ EGYZŐ AKARATNYILVÁNÍTÁSON ALAPULÓ BONTÁS MINT NEM PERES ELJÁRÁS?

Az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontás az utóbbi évtizedekben egyre inkább teret nyert az európai országok családjogában. A bontásnak nemcsak lélektani, hanem más hátrányainak (időtényező) kiküszöbölése érdekében is jelentős lehet, ha a házastársak mindkettőjük és gyermekük/gyermekük érdekeit megfelelően biztosító megállapodás alapján válnak el.²⁹

A peres eljárásúként ismert és hazai jogunkban ekként szabályozott egyező akaratnyilvánításon alapuló bontás vizsgálata során azonban felvetődik a kérdés, hogy ezen eljárás a már meglévő előnyei mellett nem tehető-e még előnyösebbé mind a felek, mind a bíróság számára azzal, hogy nem peres eljárásúként szabályozzák.

Ehhez azt kell megvizsgálnunk, hogy rendelkezik-e nem peres jellemzőkkel, melyek ezek, valamint hogy ezen jellemzők alapján peren kívülre tehető-e a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontása.

A kiindulási pont a már fentebb többször is említett egyező akaratnyilvánítás lehet.

Ebből már korábban levezettük a valóságos ellenérdekű fél hiányát, a felperesi és alperesi kategória formalitását. A nem peres eljárásokra ugyancsak jellemző, hogy nincs mindig ellenérdekű fél. Kifejezetten hiányzik pl. a holtak nyilvánítási eljárásban, az okiratok hitelesítése iránti eljárásban, de akár a fizetési meghagyásos eljárás is példaként szerepeltethető, ugyanis abban sem jelenik meg az ellenérdekű fél, illetve megjelenésével alakul át a nem peres eljárás perre.

²⁵ Dóczi Márta – Tözsér Péter: *Önügyvéd Házasság-válás: A család jogi problémái*. Budapest, 1995, Novorg Kiadó, 49. o.

²⁶ Bencze Lászlóné – Csánitzné Csiky Ilona – Csiky Ottó: i. m. 95. o.

²⁷ Tanúk meghallgatása, iratok, környezettanulmány beszerzése.

²⁸ Dóczi Márta – Tözsér Péter: i. m. 50. o.

²⁹ Csiky Ottó – Filó Erika: i. m. 92. o.

Az eljárás nem kontradiktórius az eljárás tárgya a felek egyezségének bíróság általi jóváhagyása és a kötelék felbontása.

A bíróság számára az egyező akaratnyilvánítás teljes bizonyítéka a házasság helyrehozhatatlan megromlásának. A bíróság nem folytat le bizonyítást, állapítják meg a peren kívüli eljárásokról is.³⁰ Mindez igaz az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontásra is. Egyetlen bizonyítás jellegű cselekményre kerül sor, a felek személyes meghallgatására, mely azonban nem a bontáshoz vezető okok feltárására vonatkozik, hanem egyedüli célja a nyilatkozatok befolyásmentességének ellenőrzése.

A házasság felbontása kérdésében a bíróság jár el. Egyezséget hagy jóvá, ítélettel felbontja a házassági köteleket. A nem peres eljárások egyik csoportját az ún. bírói nem peres eljárások alkotják, tehát a bírói közreműködés is jellemző a peren kívüli eljárásokra. A Pp. 148. szakasz (2) bekezdésében szabályozott egyezség azonban perbeli egyezség, az eljárás ítélettel zárul. A bíróság ilyen szerepe miatt aggályos lehet az eljárás nem peres jellegének kutatása.

Feloldási, megoldási lehetőségek azonban megfogalmazhatók. Ha a bíróság nem mint döntő, hanem mint felügyeletet ellátó szerepelne az eljárásban, a gondolatmenet zátonya kiküszöbölhető lenne. Azaz az egyezség jóváhagyása, illetve esetleges elutasítása felügyeleti tevékenységként értékelhető, ugyanis a bíróság ekkor a jogszabályi előírásokkal veti össze a felek által elé tárt megállapodást. Az egyezséget nem ő hozza létre, a bíróság csupán nyilatkozik róla, mint ahogy ezt fentebb már megállapítottuk: „a bíróság az egyezséget csak akkor honorálja, ha az megfelel a jogszabályi feltételeknek...”.³¹

Az egyezséggel kapcsolatos gyenge pont tovább csökkenthető, ha a felek részéről teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalt megállapodást, szerződést kívánna meg a jog, mely feltétele lenne a keresetlevél benyújtásának is. A bíróság az ilyen formában elé tárt megállapodást – mint felügyeletet ellátó állami szerv – megvizsgálná, jóváhagyná, és felbontaná a házassági köteleket. Ellenvetésként merülhet fel, hogy mit tehet akkor a bíróság, ha aggályosnak tartja az egyezség befolyásmentességét. A személyes meghallgatás ekkor is rendelkezésére áll, tehát felderítheti az egyezség megszületésének körülményeit.

A határozat formája, mellyel az eljárás zárul, ítélet. A nem peres eljárásokban ezzel szemben mindig végzést hoz az eljáró bíróság vagy más hatóság. Ha végzésé változtatnánk a bíróságnak a bontási kérdésben született határozatát, a határozat joghatásai az ítélet joghatási szintjét nem érnék el. Kérdésünk az, hogy joghatás tekintetében melyik határozat érheti el a jogerős ítélet erejét? Ha alaposan körülnézünk a polgári eljárásjogban, találhatunk egy megoldási lehetőséget. A Pp. a határozatok körében ismeri ugyanis az ítélet hatályú határozatokat.³² Ilyen határozatnak tekinti többek között a jogerős bírósági meghagyást, a jogerős fizetési meghagyást és a bí-

³⁰ Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 45. o.

³¹ Somfai Balázs: i. m. 34. o.

³² Kengyel Miklós: i. m. 308. o.; Gáspárdy László – Wopera Zsuzsa – Kormos Erzsébet – Cserba Lajos – Nagy Andrea – Harsági Viktória: *Polgári perjog. Általános rész*. Budapest, 2003, KJK–Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, 281. o.

róság által jogerős végzéssel jóváhagyott egyezséget. Mint láthatjuk, a jóváhagyott egyezség is e körbe tartozik.

Mennyivel több a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontására irányuló eljárást lezáró ítélet? Az egyezség jóváhagyásán túl a kötelék feloldásáról rendelkezik. Ha az egyezség alkalmas a felek jogviszonyának rendezésére, és hatálya ugyanaz, mint a jogerős ítéletnek, miért ne lehetne végzéssel határozni a házasság felbontásáról, tegyük fel nem peres eljárásban.

V. ZÁRÓGONDOLATOK

Felvetéseim valószínűleg mind az elmélet, mind a gyakorlat művelőinek figyelmét felkeltették.

Utólagosan el kell ismernem, hogy elsőként nem a magyar jogi szabályozás egyező akaratnyilvánításon alapuló bontásra vonatkozó szabályainak tanulmányozásából vezettem le az imént bemutatott gondolatsort. Több külföldi ország családjoga (pl. olasz, spanyol, osztrák jog) a megegyezésen alapuló bontást peren kívüli eljárásnak minősíti.³³ A nyugat-európai családi és polgári eljárásjogban felfedezett szabályozás indította el vizsgálódásaimat, melyek során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy nálunk fennállnak-e a tárgyalat eljárás nempereskénti kezelésének feltételei.

A gyakorlati jogi oldal képviselőitől fontos felvetések, vélemények jelentkeztek, melyeknek ugyancsak szerepet kell kapniuk ezen fenti téma tárgyalásakor. Alapvető gondolat a bírói szerepkör hangsúlyozása volt.

A bírói kar képviselői szerint az egyezséget a bíróság hozza létre, ellentétben a fent már többször is hangsúlyozott bírói tevékenység felügyeleti jellegével. Mindennek az lehet az oka, hogy a tapasztalatok szerint a felek nem egyeznek meg minden olyan kérdésben, melyet a Csjt. 18. szakasz (2) bekezdése meghatároz számukra. A bíróságnak ezért kiemelt szerep jut abban, hogy a hiányosságokat kiegészítse, a felek között ténylegesen létrehozza az egyezséget, ezáltal a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontását valósítsa meg.

Problémaként merülhet fel az is, hogy a felek házasságának felbontása, mint teljes bizonyításon alapuló bontás kezdődik meg, és az eljárás folyamán jutnak a felek abba a helyzetbe, hogy mégis képesek egyező akaratnyilvánítással lezárni jogviszonyukat.

Továbbá az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontásos eljárásokban nem mindig találkozhatunk jogi képviselővel, aki a Csjt. ezen eljárásra vonatkozó szabályainak kimerítő ismereteivel megfelelő segítséget tudna nyújtani a feleknek.

Mindezekre tekintettel a bírói szerepkör változatlan fenntartása mellett szállnak síkra a bírói szakma képviselői, amely nem okozna törést a fent ismertetett gondolatmenetben, ugyanis a szerző is a bírói nem peres eljárások között helyezné el a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontását mint nem peres eljárást.

³³ Csiky Ottó – Filó Erika: i. m. 92. o.

A határozat formája ítélet – olvasható fentebb. A szerző által megfogalmazott gondolatok, melyek az ítélet hatályú határozatok körét keresték fel, mint megoldást jelentő határozati kategóriát, a nem peres eljárásokban hozható végzésekkel kapcsolatos probléma megoldását abban látták, hogy a végzésnek ítélet hatályúnak kellene lennie, és ezáltal a jogerős ítélettel azonos szintű határozat születhetne az eljárás befejezésekképpen.

Alapvető követelményként jelenik meg azonban, hogy a házasság tárgyában hozott határozatok mindenkivel szemben hatályosak legyenek, mely követelményt az ítélet képes teljesíteni. Tehát mindenképpen az ítélethez mint határozati formához kellene ragaszkodni ezen feltétel alapján.

Jelentkezik azonban egy olyan megoldási lehetőség is, amely arra tesz javaslatot, hogy ne kizárólag peres eljárásban lehessen ítéletet hozni, hanem nem peres eljárásban is lehetőség legyen ezen határozati forma alkalmazására. Látható, hogy a két javaslat különböző szemszögből közelíti meg a problémát. A szerző által vázolt felvetés az ítélet joghatásait kívánja kiterjeszteni más határozatokra, míg a másodikként bemutatott alternatíva az ítélet alkalmazási területét kívánja kiszélesíteni a nem peres eljárások körére. Utóbbi felvetés problematikája azonban az lehet, hogy megbontja a nem peres eljárásokban alkalmazott határozati formák (végzések) konzisztens rendszerét.

Mint láthatjuk, a szerző e témát illető gondolatai partnerre találtak a konferencián részt vevő gyakorlati szakemberek körében, és értékes gondolatokkal egészítették ki azt a rendszert, melyet az előadás végigkövet.

Összegzésként megállapítható, hogy a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontása több, már nevesített, ún. nem peres jellemzővel rendelkezik, a felvetődő problematikus kérdések rendezésére pedig – a fentiekre tekintettel is – lát esélyt a szerző.

Dr. Endrődiné dr. Mészáros Gabriella*

**BIZONYÍTÁS A GYERMEKELHELYEZÉSI
PEREKBEN**

Hazánkban az utóbbi évtizedekben egyre súlyosabbá váltak a népesedési problémák. E problémakörbe szokták sorolni a termékenység népességreprodukcióját biztosítani nem tudó alacsony szintjét, a halálozási gyakoriság emelkedését, valamint a házasságfelbontások magas számát és arányát.

A statisztikai adatok szerint 1960-ban 16 590; 1970-ben 22 841 esetről tudunk; 1980-ban 27 797; 1990-ben 24 888; 2000-ben 23 987; 2002-ben 25 506 házasságot bontottak fel. A házasságfelbontások, vagyis általánosan használt kifejezéssel: a válások számának emelkedése együtt járt azon gyermekek számának növekedésével, akiket a szülők válása érintett.

A házasságok 60-70%-át a bíróság egyező akaratnyilvánítás, azaz közös meg egyezés alapján bontja fel. Ehhez természetesen hozzátartozik, hogy a felek a kis-korú gyermek elhelyezésében is megállapodjanak. A gyermek vagy gyermekek elhelyezésének kérdése tehát a bontópereknek csupán kisebb hányadában válhat vitássá, és ekkor a bíróságnak kell a családjogi törvényben meghatározott módon döntenie.

A jogszabály változását elemezve kitűnik, hogy a gyermekelhelyezésre vonatkozó törvényi rendelkezés mindössze néhány mondatból áll.**

Miért érzi mégis minden gyermekelhelyezést tárgyaló bíró úgy, hogy a legnehezebb ügyeket tárgyalja, és hogy a döntés esetenként lelkileg és testileg is megviseli?

Egyrészt nyilván amiatt, mert széteső kapcsolatok tárulnak fel, amelynek érintettjei a halmazott élethelyzeti változások miatt rendszerint krízishelyzetben vannak, ebből fakadóan egymáshoz való viszonyulások ellenséges, indulatokkal terhelt és gyakran kulturálatlan. Másrészt nehezzé teszi ezen ügyek tárgyalását, hogy múltban megtörtént eseményeket kell feltárnunk és elemeznünk ahhoz, hogy a jövőt prognosztizálhassuk, vagyis azt, hogy hol lenne a legmegfelelőbb az elhelyezés.

A harmadik nehézség abból fakad, hogy magánszférába tartozó konfliktushelyzetekbe kell beavatkoznunk hatósági eszközökkel és azzal a tudattal, hogy a bírói döntés utóhatásként felmérhetetlen károkat okozhat gyermekben, felnőttben egyaránt. Ennek következményeit átérezve a bírói felelősség óriási.

* Dr. Endrődiné dr. Mészáros Gabriella: a Hajdú Bihar Megyei Bíróság tanácselnök bírója.

** Lásd bővebben Izsóné dr. Ács Alexandra tanulmányát a jelen kötetben.

A tárgyaló bíró egyéniségének, empátiás készségének, személyi és családi körülményeiből adódó személyiségjegyeinek a családjogi perekben általában, de különösen a gyermekelhelyezési ügyekben nagy jelentősége van. A tárgyalási légkör megteremtésében elsőrendű szerep jut a bírónak. A bíróság előtti megjelenés önmagában feszültséget kiváltó tényező. A bírónak tehát rendelkeznie kell feszültségoldó képességgel, magatartásának kulturáltságot, humánumot és beleélté képességet kell sugároznia.

A Legfelsőbb Bíróság 24. számú irányelvvel módosított 17. számú Irányelvében a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokra mutatott rá. Ezek közül vázlatosan kiemelem a következőket:

A család – és ezen belül elsősorban a gyermek – sokoldalú védelmét mint alapvető követelményt; a gyermekért való felelősséget; a szülők megállapodását a gyermekelhelyezésről; a közös szülői felügyeletet; az Irányelv III. fejezetében a bíróság gyermekelhelyezésre vonatkozó foglalkozik, és ebben határozza meg, hogy a bíróságnak milyen irányban célszerű e perekben vizsgálódnia, a bizonyítást lefolytatnia. A gyermek életét érintő egyes körülményeknek, egyes konkrét esetekben különösen nagy jelentőségük lehet: pl. az állandóságnak, a testvéri közösség kötőerejének; a korábbi családi munkamegosztásnak, ezen belül annak, hogy korábban ki végezte a gyermekkel kapcsolatos gondozási és nevelési teendőket; bizonyos mértékig a családi élet felbomlásáért való felelősségnek; a szülők különélését követően kialakult helyzetnek; kivételesen és esetenként a gyermek nemének és életkorának.

Meg kell kísérelni felderíteni, hogy a szülő miért kéri a gyermek nála való elhelyezését. A gyermekhez való őszinte ragaszkodás vezérli-e, melyből fakadóan személyesen szeretné a gyermek gondozását ellátni. Előfordulhat mögöttes indok is, például hogy a gyermek nála való elhelyezésével előnyösebb pozíciót kíván teremteni akár a lakáshasználat, akár a közös tulajdon rendezése során. A gyermekelhelyezési ügyek kiéleződésében nagy szerepe lehet annak a félelemnek, hogy a gyermeket a gondozó szülő és családja elidegeníti a külön élő szülőtől. Vezérelheti presztízs is a gyermekelhelyezést kérő felet, hiszen mit szól a gyermek és a környezet, ha önként mond le a gyermekről.

Milyen bizonyítékok állhatnak e perekben a bíróság rendelkezésére?

Az egyik bizonyítási eszköz – mint más perekben is – a tanúkihallgatás. Megnehezíti a tanúvallomások értékelését, hogy a kiélezett perekben nemcsak a szülők és a közeli hozzátartozók állnak szemben egymással, hanem gyakran a teljes rokonság, sőt esetenként a munkahelyi, illetve lakókörnyezeti ismerősök is. Célszerű ezért előbb olyan kérdéseket feltenni, amelyekből a bíró meg tudja ítélni a tanú személyiségét, és következtetést vonhat le objektivitására.

A gyermekelhelyezési perek bizonyítási anyaga sokkal terjedelmesebb, mint más polgári jogviták peranyaga, és az érzelmi momentumokkal telített családi kapcsolatok valóságos tartalmának felderítése a bíró számára az egyik legnehezebb feladat. Lehetnek azonban olyan tanúk, például pedagógusok, óvónők, gondozónők, védőnők, akiktől nagyobb objektivitás várható, mint a családtagoktól. Bár e tanúkat is gyakran befolyásolja az előítéletük: „a gyermeknek az anyja mellett van a helye”, de egy-egy média által gerjesztett divathullám is.

Bizonyítási eszköz a környezettanulmány, amely tárgyi feltételekkel, a gyermeknek a családban való helyzetével, gondozottságával, nevelésével kapcsolatos adatokat tartalmazza. Ha a felek vitájukkal már más hatóság előtt is jártak, célszerű a gyámhatóságtól, a nevelési tanácsadótól beszerezni az ezzel kapcsolatos anyagot. Bölcsődétől, óvodától és iskolától is kér a bíróság információt, mely egyrészt a gyermek fejlődésére, magatartására, másrészt tanulmányi eredményére, harmadrészt családi környezetére terjed ki.

Általános szabály, hogy indokolt esetben – így akkor is, ha azt a gyermek maga kéri – meg kell hallgatni a gyermeket is, amely közvetlenül vagy szakértő útján történhet meg.

A gyermek közvetlen meghallgatásáról való döntése során a bíróságnak a gyermek életkorára, illetve – ha arra a per adataiból következtetni lehet – érettségére figyelemmel kell lenni.

Általában a bíróságok a 12. életévüket betöltött gyermeket hallgatják meg abból kiindulva, hogy ekkor már általában kellően tájékozottak, véleményüket megindokolják, nyilatkozatuk értékelhető. A gyermeket az időbeosztásával, életrendjével, a szülőkhöz való érzelmi viszonyulásával kapcsolatban szokta a bíróság meghallgatni, és választ kér arra is, hogy kivel szeretne élni. Általában elzárkózik a bíróság attól, hogy a gyermek a szülők vitájában is nyilatkozzék, beszámoljon azzal kapcsolatos élményeiről. A gyermek lelkiismerete ugyanis nem terhelhető meg azzal, hogy bármelyik szülője ellen vallomást tegyen.

A 14. életévét betöltött gyermek elhelyezésére vonatkozó döntés csak a gyermek beleegyezésével hozható (Csjt. 74. §), kivéve, ha a gyermek által választott elhelyezés a fejlődését veszélyezteti (például a szülő szabados életvitelt biztosít a gyermek számára, vagy a gyermek a szülő befolyása alatt nyilatkozik).

Az egyik fontos bizonyítási eszköz a pszichológus szakértői vélemény, mely igen értékes adatokat szolgáltathat főleg azért, mert a szakértő pártatlan és objektív módszerekkel tárja fel azokat a szubjektív tényezőket, amelyeknek egyéb úton történő bizonyítása esetleg kétséges.

Előadásomra készülve, emlékeimre hagyatkozva próbáltam választ adni arra, hogy körülbelül mióta és milyen gyakorisággal alkalmazunk e perekben pszichológus szakértőt.

A 70-es évek végén és a 80-as évek elején kivételes esetben került sor szakértő bevonására, majd a későbbiek során a kirendelések száma fokozatosan növekedett.

Az elhelyezési perekkel kapcsolatos jogirodalom e megállapításomat megerősítette. A dr. Csiki Ottó és dr. Simon Antal által 1962-ben publikált kézikönyv azt tartalmazza, hogy különösebb esetekben a Magyar Tudományos Akadémia Gyermeklélektani Intézete is értékes adatokat szolgáltathat a gyermek egyéniségének, lelkületének felderítésével. Ehhez szakképzett pedagógusokat, orvosokat vettek igénybe. Véleményük arra terjedt ki, hogy a gyermek környezete alkalmas-e annak megfelelő irányban történő nevelésére, a gyermek lelki fejlődése környezetében biztosított-e, avagy a gyermek olyan nevelési hiányosságokat árul el, amely szükségessé teszi környezetéből való kiemelését.

Egy 1973. évi Legfelsőbb Bírósági eseti döntés (382-es) szerint, ha a gyermek bizonytalan családi viszonyok között él, valamint ha a családi környezetből vagy az egyik fél gondozásából igyekszik elkerülni, a per szakszerű és valóban a gyermek érdekét szolgáló eldöntése érdekében indokolt igazságügyi pszichológus szakértő meghallgatása és tájékozódás a gyermek személyiségének alakulásáról, valamint jövőendő nevelőinek személyiségéről, nevelési készsége alkalmasságáról.

1976-ban egy igazságügyi tájékoztató azt vizsgálta, hogy indokoltan került-e a szakértő bevezetésre. A vizsgálat credményét úgy összegezte, hogy általában igen, de helyenként tapasztalható volt, hogy olyan körülményre is rendelték ki pszichológus szakértőt, amely nem a szakértő, hanem a bíróság mérlegelési körébe tartozó kérdés lett volna.

Egy 1980 augusztusában kiadott IM-közlemény viszont kedvezőtlen jelenségként értékelte, hogy a bíróságok szinte válogatás nélkül minden gyermekelhelyezési ügyben igénybe veszik pszichológus szakértő segítségét, holott ez csak akkor indokolt, ha a rendelkezésre álló adatok szerint a gyermek mindkét szülőnél egyaránt elhelyezhető lenne. Az előbbi gyakorlatot úgy értékelte, mint a döntési felelősség meg nem engedhető áthárítását.

A már idézett legfelsőbb bírósági Irányelv szerint a pszichológiai szakvélemény beszerzése akkor szükséges, ha a kellő alapossággal felderített tényállás alapján, az eset sajátos körülményeire, a gyermek egyéniségére, érzelmvilágára, a családban kialakult légkörre stb. is figyelemmel várható, hogy a pszichológiai szakvélemény elősegíti a gyermek érdekét szolgáló helyes döntést.

A Pp. 177. § (1) bekezdése szerint a bíróság akkor rendel ki egy ügyben szakértőt, ha a perben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez olyan szakértelem szükséges, amellyel a bíróság nem rendelkezik. (2) bekezdés szerint a szakértőt az igazságügyi szakértők közül kell kirendelni, más szakértőt csak fontos okból lehet alkalmazni. A bíróságnak a felek szakértő személyére vonatkozó javaslatát lehetőleg figyelembe kell vennie.

Mikor indokolt a szakvélemény beszerzése?

Amikor a bíró azt szükségesnek érzi. Például ha mindkét fél alkalmas személyben és környezete alapján is a gyermek nevelésére, és a gyermek mindkettőjükhöz ragaszkodik. Ilyenkor a szakvélemény feltétlenül segítséget nyújt a döntéshez. A szakértőtől kaphatunk választ arra is, hogy a gyermeknél nem történt-e valamilyen sérülés akár a szülők együttélése idején, akár a per alatt. Sokszor a szakértő képes felmérni azt is, hogy megállapítható-e az egyik fél részéről a másik szülőtől való elidegenítésre törekvés.

Nem egységes a gyakorlat abban a kérdésben, hogy a szakértőnek milyen kérdéseket tegyünk fel. Sablonizálni e perekben nem lehet.

A leggyakrabban előforduló kérdések a következők: milyen a szülők nevelési készsége, milyen a gyermek érzelmi kötődése a szülőkhöz és viszont, milyen hatást váltana ki a gyermekből a jelenlegi környezetből való kikerülése, testvérek esetén hogyan hatna a gyermekekre a testvértől való elválasztás, mire vezethető vissza a gyermek esetleges ellenséges magatartása az egyik szülőjével szemben, elutasító magatartása személyes élményen alapul-e, vagy a másik szülő, illetve környezete

direkt vagy indirekt befolyásolásának hatására. Milyen a gyermek viszonya az új házastársához, élettársához, a nagyszülőkhöz. Az egyik vagy másik fél magatartásában vannak-e olyan szülői attitűdök, amelyek a nála való elhelyezést negatívan befolyásolják.

Gyakran tapasztalható, hogy a gyermeket nevelő szülő a másik szülő kapcsolattartási jogát igyekszik megnehezíteni, vagy a kapcsolattartásokat megghiúsítani.

Az ilyen magatartás a szülői felelősséggel ellentétes, a gyermek érdekeit súlyosan sértő helyzetet teremt, ezáltal az elhelyezés megváltoztatását vonhatja maga után. Az elhelyezést azonban gyakran amiatt nem tudja a bíróság megváltoztatni, mert a gyermek érzelmileg teljesen elidegenedett a másik szülőtől. A bíróság e perekben tehát elsődlegesen arra törekszik, hogy megértesse a gyermeket nevelő szülővel a kapcsolattartás fontosságát, és megkísérelje a kapcsolattartások létrehozását, rendszeressé tételét.

Nagyon nagy szükség lenne arra, hogy ezekben az ügyekben a pszichológusok akár terápiás kezelés formájában is segítséget nyújtsanak.

Az utóbbi években többször előfordult, hogy nevelési tanácsadó vagy családsegítő segítségét vettük igénybe a kapcsolattartás megteremtése érdekében. Az egyik ügyben 6 éven keresztül az anya csak úgy láthatta a gyermekeket, ha az apa lakására ment, és mindig felügyelet, ellenőrzés mellett. A nevelési tanácsadóban működő pszichológus több hónapi munkával elérte, hogy a gyermekek – akik egyébként már 10 év körüliek voltak – egyedül utaztak el az anyához, majd a nyári szünidő egy részét is vele töltötték.

Egy másik ügyben is megindult a kapcsolattartás pszichológus közvetítésével, utóbb azonban kiderült, hogy ez csak a per időtartamára szólt, a gyermeket birtokló fél később a kapcsolattartást ugyanúgy megtagadta, mint ahogy tette a per megindítása előtt.

Mennyiben fogadja el a bíróság a szakértő véleményét?

A Pp. 206. §-ának (1) bekezdése szerint a bíróság a tényállást a felek előadásának és a bizonyítási eljárás során felmerült bizonyítékoknak egybevetése alapján állapítja meg, a bizonyítékokat a maguk összességében értékeli, és meggyőződése szerint bírálja el. A szakvélemény tehát egyike a perbeli bizonyítékoknak, amelyet a bíró – természetesen kellően megindokolva – el is vethet. Általában azonban a szakértői vélemény jelentősebb mértékben befolyásolja a bírói döntést, mint például a tanúvallomások vagy más bizonyítékok, amelyek az egyoldalúság lehetőségét rejtik magukban.

Ahhoz, hogy a bíróság a pszichológus szakértői véleményét jelentőségének megfelelően értékelhesse, ismernie kell az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 10. számú módszertani levelének idevonatkozó előírásait. E szerint önálló pszichológus szakértői tevékenységre kerülhet sor családjogi perekben, például gyermekelhelyezés és a kapcsolattartás kérdéseiben, ugyanakkor igazságügyi orvos és elmeszakértővel együttműködve pszichológus szaktanácsadóként is közreműködhet.

Kívánatos, hogy a szakértő a szakma terminus technicusait mellőzve érthetően fogalmazza meg a véleményét, és állásfoglalása egyértelműen kiderüljön. A vizs-

gálatokat a gyermek 3. életévének betöltése után célszerű elvégezni. A szakértőnek meg kell ismernie a gyermek szüleit és környezetének kulcsfontosságú személyeit.

Fel kell tárnia a gyermek és a környezete közötti érzelmi viszonyok dinamikáját, esetleg a család patológikus jellemző játszmáit, például befolyásolás, csábítás, fenyegetés stb. A módszertani levél utal az alkalmazkodó pszichológiai eszközökre, melyek interjúk, explorációk, rajzok, különböző tesztek, kérdőíves eljárások.

A szakvéleménynek azokat a részeredményeket is közölnie kell a bírósággal, amelyek alapján a következtetéseket kialakította. A bíróság a szakértői vélemény helyességét csak a részeredmények ismeretében értékelheti. Ellenőrző szakértő kirendelésére igen ritkán, az ügyek 1-2%-ában kerül sor. Ha a szakvélemény kétséges, a szakértő meghallgatásával ezek esetleg tisztázhatók.

A kiskorú gyermek sorsáért érzett felelősségnek kell vezetnie a bírót a perben, hogy a per eldöntése szempontjából valamennyi lényeges körülményt feltárjon, minden bizonyítást felvegyen a gyermekelhelyezés jogszabályi feltételeinek megvizsgálásakor. A vizsgálatnak olyan mélységűnek kell lennie, hogy a bíróság a múltbeli események alapján a jövőre nézve következtetést tudjon levonni arra, hogy mi a gyermek valós érdeke.

Remélem, előadással választ adtam arra, hogy miért tekintik a bírók a gyermekelhelyezési pereket a legnehezebb ügyeknek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Bencze Lászlóné: *Gyermekelhelyezés és gyermektartás*. HVG–Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Dr. Csiky Ottó – dr. Simon Antal: *Családjogi kézikönyv*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.

Dr. Nagy Adrienn*

A BIZONYÍTÁSI LEHETŐSÉGEK KIMERÍTÉSE ÉS KI NEM MERÍTÉSE A SZÁRMAZÁSI PEREKBEN

A Polgári Perrendtartás XVI. fejezete „Az apaság és a származás megállapítása iránti egyéb perek” címszó alatt foglalja össze a gyermek családi jogállásának megállapítására indított pereket. Családi jogálláson hagyományosan az anyai és az apai jogállást, vagy ennél valamivel szélesebb értelemben az anyai és az apai családhoz való tartozást értjük.¹

E különleges szabályokat a következő pertípusokban kell alkalmazni:

1. apaság bírósági úton való megállapítása
2. apaság vélelmének megdöntése
3. anyaság bírósági úton történő megállapítása
4. az anya utólagos házassága hatályának megállapítása iránti per.

E származási perekben a bizonyítás kérdése központi jelentőségű. A bizonyítási lehetőségek felvázolásakor az apaság megállapítása iránti perek szabályozásából a legcélszerűbb kiindulni, mivel a többi pertípusban is ezeket a bizonyítási eszközöket lehet felhasználni.

Az apaság megállapításának törvényi tényállását a Csjt. 38. § (2) bekezdése tartalmazza, melynek értelmében az apaság megállapításának kettős feltétele van, így az e tényállás köré sűrűsödő bizonyítási eljárás célja is kétirányú:

- egyrészt bizonyítani kell azt a tényt, hogy az apaként jelölt férfi és az anya között a vélelmezett fogamzási időben nemi érintkezés történt,
- másrészt pedig azt, hogy alaposan következtethető a gyermeknek a bizonyított nemi kapcsolatból való származása.

Az apává válás egyrészt biológiai elemből, másrészt tudati elemből tevődik össze. Az apává válás akkor tudatos teljesen, ha az apa az anyával létesített kapcsolat alapján kifejezetten akarja a gyermek világrajövetelét. A gyermek születésének tudatos vállalásától eltekint a törvényhozás, amennyiben az apaság bírói megállapítását, a nem kívánt apaság vállalását akkor is engedi kikényszeríteni, ha az apa közvetlen szándéka csak a szexuális kapcsolat létesítésére irányult, de a biológiai származás ténye megvalósult.²

* *Dr. Nagy Adrienn*: a Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktoriskolájának hallgatója.

¹ Dr. Weiss Emília: Néhány gondolat a családjog folyamatban lévő kodifikációs munkálataihoz. *Családi Jog*, 2003. évi 1. szám, 9. o.

² Csiky Ottó: A családi jogállás. In Kőrös András (szerk.): *A családjog kézikönyve*. I. kötet. Budapest, 2000. HVG-ORAC, 291. o.

A hatályos törvényszöveg tehát a hangsúlyt a biológiai származás alaposan következtethető voltára helyezi, és a tudati tényezőknek – amely az apai elismeréseket és a reprodukciós eljárásból való származást alapvetően meghatározzák – nem tulajdonít jelentőséget. Ezen álláspontot a perekben az alperesek sokszor igen nehezen vagy egyáltalán nem fogadják el.³ Ugyanakkor a perben a tudati tényezők is relevánsak lehetnek, feltéve hogy azt a természettudományos bizonyítékokat alátámasztják, megerősítik.

A hangsúly ugyan a vérségi származáson van, ezt azonban nem lehet e perekben teljes bizonyossággal állítani – ez ugyanis a tudomány mai álláspontja szerint nem lehetséges –, annak ellenére, hogy az új és mindig újabb vizsgálati módszerek egyre nagyobb valószínűség elérését teszik lehetővé. A törvény megfogalmazása szerint „alaposan következtethető” kell legyen a gyermek származása, ami azt jelenti, hogy nem feltétel a teljes bizonyosság, de az elérhető legnagyobb fokú bizonyosság már igen.⁴ Az utóbbi időben az orvos szakértői vizsgálatok nagyarányú fejlődése e bizonyosságot jelentősen megnövelte. Jelenleg, ha az apaként jelölt férfi a perben az apaság megállapításával szemben védekezik, és valamennyi lehetséges orvos szakértői vizsgálatot elvégzik, akkor a vitás apaság tekintetében a bizonyosság csaknem 100%-os, ami azt jelenti, hogy 1000 biológiai „nem apából” 999-nek az apasága kizárható!⁵

Annak érdekében, hogy a gyermek a vér szerinti apával jusson jogilag is rendezett kapcsolatba, a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében is kiemelte, hogy a származási perekben az eljáró bíróságoknak a teljes tényállás felderítésére hivatalból is messzemenően törekedniük kell.⁶ A szabad bizonyítás elvével összhangban, a nemi kapcsolat és a származás bizonyítására a bíróság meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve, ezért elrendelheti a tanú-, szakértői és okirati bizonyítást, vagy a szemlét, és szabadon felhasználhatja minden olyan bizonyítékot, amely a tényállás megállapítására alkalmas.⁷

1. A NEMI KAPCSOLAT TÉNYÉNEK BIZONYÍTÁSA

A nemi érintkezés tényének bizonyítása során mindenekelőtt a *fogamzási időt* kell meghatározni, hiszen a nemi kapcsolatnak ebben az időintervallumban kellett történnie. A Csjt. 35. § (2) bekezdése értelmében a vélelmezett fogamzási idő a gyermek születése napjától visszafelé számított 182. és 300. nap között eltelt idő, mindkét határnap hozzászámításával. Az ún. „fogamzási időnaplár” a jogalkalmazók

³ *A családjogi törvény kommentárja*. Complex CD Jogtár. KJK–KERSZÖV, 4. o.

⁴ Sári Péterné Vass Margit: A családi jogállás. In Sári Péterné Vass Margit (szerk.): *A családjogi törvény magyarázata*. Budapest, 2002, KJK–KERSZÖV, 730. o.

⁵ Csiky Ottó: A családi jogállás. In Kőrös András (szerk.): *A családjog kézikönyve*. I. kötet. Budapest, 2000, HVG–ORAC, 292. o.

⁶ BH 1981. 23; BH 1992.765.

⁷ *A polgári perrendtartás kommentárja*. CompLex CD Jogtár. KJK–KERSZÖV, 7. o.

részére nélkülözhetetlen a származási perekben. Ennek segítségével ugyanis az adott gyermek vélemezési fogamzási ideje helyesen és egyszerűen megállapítható. A vélemezett fogamzási időt általában már a keresetlevélnek tartalmaznia kell.

E vélelem azonban megdönthető, tehát bizonyítani lehet a perben, hogy a gyermek fogamzása a vélemezett fogamzási időn kívül történt.⁸ Például az anya már állapotos volt a kiskorú felperssel, amikor a perbe vont férfival nemi kapcsolatot létesített, vagy a gyermek születési adataihoz képest a törvény szerint vélemezett fogamzási idő nem esik egybe a gyermek tényleges fogamzási idejével.

Éppen ezért a bíróságnak tisztázni kell a gyermek születési adatait, ennek érdekében be kell szereznie a terhesgondozási rendelőintézeti iratokat, valamint a szülészeti kórlapot vagy annak másolatát. Ezek az okiratok objektív adatokat szolgáltatnak a fogantatás legvalószínűbb időpontjának orvos szakértői meghatározásához, de értékelhető adatokat tartalmaznak arra is, hogy az anya a terhesgondozás alatt vagy a gyermek születéskor kit nevezett meg a gyermek apjaként.⁹

Az Igazságügyi Orvostani Intézet tapasztalatai szerint a bíróságok gyakran keresik meg a szakértőket azzal a kérdéssel, hogy a perben szereplő újszülött súlya, hosszúsága és fejkerülete alapján származhatott-e a feltételezett terhességi kihordási idő után, illetve származhatott-e a megjelölt időpontban történt közösülésből. Mivel ezekben a kérdésekben nem egységes az érett újszülött kihordási idejének meghatározása, az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága elvi állásfoglalást alakított ki. Ennek értelmében egy érett újszülött születéséhez általában 37 betöltött hét (259 nap) szükséges. A legkorábbi időpont tehát, amikor az érett újszülött születhet, általában a terhesség 260. napja.¹⁰

Ami a bizonyított nemi kapcsolatból való származás alaposan következtethető voltát illeti, nem alkalmas az apaság megállapításához szükséges második fordulat szerinti következtetés levonására önmagában az a körülmény, hogy az anya és az apaként megnevezett férfi a vélemezett fogamzási időben (vagy annak egy része alatt) élettársként élt együtt. Az élettársi kapcsolat ugyanakkor megkönnyítheti a bizonyítást abban a tekintetben, hogy idejére – így egybeesés esetén a fogamzási időre is – a nemi kapcsolatokat eleve feltételezni lehet.

Ugyanakkor, mivel a származás szempontjából nincs biológiai különbség a tartós vagy egyszeri nemi kapcsolat között, a származáshoz szükséges többletkövetkeztetés levonására önmagában az élettársi kapcsolat nem alkalmas.

Az apaság megállapítására adott esetben egyetlen nemi kapcsolat is elegendő, ha bizonyos többletkövetkeztetések a per adataiból levonhatók. Erre az esetre fejtegette ki a Legfelsőbb Bíróság véleményét a PK 183. számú állásfoglalásában: „eseti nemi érintkezés alapján akkor lehet az apaságot megállapítani, ha az összes körülmény gondos mérlegelése mellett alaposan következtethető, hogy a gyermek ebből az érintkezésből származik. E tekintetben a bíróságnak a teljes tényállás felderítésére hivatalból is messzemenően törekednie kell. A perbeli bizonyítékoknak, ada-

⁸ Csjt. 35. § (2) bekezdés.

⁹ *A polgári perrendtartás kommentárja*. CompLex CD Jogtár. KJK–KERSZÖV, 7. o.

¹⁰ 17. számú módszertani levél.

toknak és körülményeknek a maguk összességében értékelése és mérlegelése útján kell állást foglalnia a tekintetben: következtethető-e alaposan, hogy a gyermek a megállapított nemi érintkezésből származik.” E polgári kollégiumi állásfoglalás még a Csjt. korábban hatályos rendelkezését tükrözi, mely különbséget tett az apasági perben a tényállás megállapítására attól függően, hogy a felek között huzamos élettársi és nemi viszony állott-e fenn, vagy egyszeri nemi kapcsolat.

A Csjt. hatályos szövege ezt a megkülönböztetést már nem ismeri. Erre figyelemmel a bíróságnak a származás megállapításával kapcsolatban minden perben – és nem csupán eseti nemi érintkezés esetén – törekednie kell a tényállás teljes körű felderítésére, a származásra vonatkozó legnagyobb fokú bizonyosságra. A származás megállapítása iránti perben tehát a felek előadásának, a tanúvallomásoknak, az okirati bizonyítékoknak, illetve a szakértői véleményeknek egyaránt jelentősége van.¹¹

A gyermek származása szempontjából igen jelentős az a negatív körülmény is, hogy az anyának a gyermek fogamzási idejében mással, mint az alperesként perbe vont személlyel, nem volt nemi kapcsolata. A negatív tények bizonyítása azonban igen bonyolult. Ilyenkor a bíróság az anya és más személyek tanúvallomására, illetve a szakértői véleményekre támaszkodhat.

Az apaság megállapításához ugyanakkor nem szükséges az, hogy az anya és a férfi között érzelmi, szerelmi kapcsolat álljon fenn. A Legfelsőbb Bíróság az egyik ügyben megállapította annak a férfinak az apaságát is, aki az anyával egy ízben és erőszakosan közösült. A nemi viszony nem feltétlenül kíván befejezett nemi érintkezést, elegendő lehet olyan közösülési kísérlet is, amely alkalmas a megtermékenyítésre.¹²

A nemi kapcsolat tényének bizonyításánál releváns bizonyítási eszközök lehetnek még az anya vallomása, az apaként megjelölt férfi nyilatkozata és a szakértői bizonyítás.

A származási perekben a tanúvallomásnak általában azzal kapcsolatban van jelentősége, hogy volt-e, illetve milyen jellegű volt a kapcsolat az anya és a perbe vont férfi között, valamint hogy a kapcsolat a vélelmezett fogamzási időre esett-e.¹³ A tanúknak azonban csak közvetett információik vannak a kapcsolatról, ám vallomásukkal ilyenkor is adatot szolgáltathatnak a per eldöntéséhez, például alkalmassak lehetnek arra, hogy az anya szavahihetőségét megerősítsék vagy megcáfolják.

Az apasági perekben a tanúvallomás alól éppen ezért a közeli rokonok sem mentesülnek, és az orvos sem tagadhatja meg a vallomástételt titoktartási kötelezettségére hivatkozva.¹⁴

¹¹ Makai Katalin: Apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek. In Németh János (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*. Budapest, 1999, KJK–KERSZÖV, 1239. o.

¹² Legfelsőbb Bíróság P. törv. I. 20351/1967.

¹³ Makai Katalin: Apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek. In Németh János (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*. Budapest, 1999, KJK–KERSZÖV, 1239. o.

¹⁴ Pp. 286. § (2) bekezdés; 170. § (3) bekezdés *b)* pont.

Az apaként megjelölt férfi személyes meghallgatása is kötelező. A személyes meghallgatás nyújt alkalmat arra, hogy az alperes részletesen előadhassa védekezését, illetve a bírói tájékoztatás után a gyermeket teljes hatályú nyilatkozattal a magáénak ismerhesse el.¹⁵ Éppen a személyes meghallgatás fontosságára tekintettel rendelkezik a Pp. akként, ha a személyes megjelenésre idézett alperes a tárgyaláson nem jelenik meg, vele szemben a 185. §-ának rendelkezéseit kell alkalmazni: aki a közreműködést az ok előadása nélkül, a következményekre való figyelmeztetés után megtagadja, az okozott költségek megtérítésére kötelezhető, és egyben pénzbírsággal sújtható. A bíróság elrendelheti a meg nem jelent fél elővezetését is. Ha a bíróság alapos indok nélkül mellőzi az alperes meghallgatását, lényeges eljárási szabályt sért, és így az ítélet akár hatályon kívül helyezhető.

Az alperes számára a védekezés lehetősége kétirányú:

- egyrészt tagadhatja a fogamzási időben a nemi kapcsolat tényét,
- másrészt kétségbe vonhatja a tőle való származást.

Az érzelmi vonatkozású védekezés értelemszerűen súlytalan. Ám például a földrajzi távolsággal való érvelés sikerre vezethet. A származás lehetetlenségét alátámaszthatja az apaként megjelölt férfi azzal is, ha nemzőképtelenségre hivatkozik. A bíróság tehát ilyenkor elrendelheti a nemzőképesség vizsgálatát, ám a per idején végzett ilyen irányú természettudományos vizsgálatokkal csak ritkán lehet megállapítani, hogy a megjelölt személy a gyermek fogamzási idejében is nemzőképtelen volt.¹⁶

A gyermek nemzésének tényleges körülményeit a szülő nő tényelőadása nélkül megállapítani lehetetlen. Ezért rendelkezik úgy a Pp., hogy az anya a peres felek bármelyikének oldalán beavatkozhat a perbe, ennek hiányában pedig tanúként kell kihallgatni.¹⁷ Meghallgatása csak akkor mellőzhető, ha cselekvőképtelen, vagy kihallgatásának más elháríthatatlan akadálya van. Az elháríthatatlan akadály fogalma alá tartozik az az eset, ha az anya lakcíme ismeretlen vagy ismeretlenné vált, ekkor is indokolt azonban lakóhelyének felkutatása, vagy legalább annak megkísérlése.

A bírói gyakorlat azt igazolja, hogy az anya a legritkább esetben szerepel beavatkozóként az említett perekben. Egyrészt azért, mert szinte elképzelhetetlen, hogy az alperes férfi pernyertességét kívánná előmozdítani. Másrészt azért, mert a gyermekét – apai elismerés, anyagi és érzelmi támogatás nélkül – megszüülő nő, a kisszámú rendhagyó eseteket nem számítva, komoly fizikai, pszichikai és anyagi krízishelyzetbe kerül. A gyermek által indított apasági keresetek döntő többségében ugyanis az anyák azon férfiakat nevezik meg gyermekük apjaként, akitől a gyermek valóban származik.¹⁸

¹⁵ BH 1980.95.

¹⁶ Sári Péterné Vass Margit: A családi jogállás. In Sári Péterné Vass Margit (szerk.): *A családjogi törvény magyarázata*. Budapest, 2002, KJK–KERSZÖV, 734. o.

¹⁷ Pp. 297. §; 299. § (2) bekezdés.

¹⁸ Szabó Imre: A származásmegállapítási perek egyes kérdései. In *Emlékkönyv dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára*. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1993, 441. o.

Természetesen nem engedhető meg az olyan pervezetési magatartás, amikor a bíróság a perben tanúként részt vevő anyát nem hallgatja meg, mert bár többször idézte őt, ám az anya a tárgyaláson nem jelent meg, ugyanakkor a tárgyalást a bíróság rendre elhalasztotta. Egyértelmű, hogy ebben az esetben a bíróság mulasztása is közrejátszott a per elhúzódásában.¹⁹

A per természetéből adódóan az anya az, aki a gyermek származásáról a leghitelesebb adatokat szolgáltathatja. Éppen ezért a szavahihetőségét különös gonddal kell vizsgálni. Igazmondását jelentősen aláátámasztja vallomása részletessége, életszerűsége, ellentmondás-mentessége. Különösen értékes lehet nyilatkozata akkor, ha olyan körülményeket ad elő, amelyek a legbizalmasabb közelségre utalnak, például a férfi olyan testi jellegzetességét ismeri, amely csak intim helyzetben fedezhető fel. A vallomás őszinteségét mutatja, ha számára kedvezőtlen tényeket is feltár.²⁰ Ha az anya vallomása hitelt érdemlő, az apaként megjelölt férfi tagadásával szemben a nemi kapcsolat ténye az anya vallomása alapján megállapítható. A nyilatkozatában mutatkozó jelentéktelen ellentmondások vallomásának bizonyító erejét önmagában még nem rontják le.²¹ Ugyanakkor az apaságot kizáró szakértői vélemény az anya vallomását hiteltelenné teheti nemcsak a származás, hanem a nemi kapcsolat tekintetében is.

2. A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS BIZONYÍTÉKOK JELENTŐSÉGE A SZÁRMAZÁS MEGÁLLAPÍTÁSÁNÁL

Mind az apaként jelölt férfitől való származás bizonyossága, vagyis pozitív irányban, mind pedig a származás kizártsága, vagyis negatív irányban az apasági perekben alapvető, ügyszóként jelentőségűek a különféle orvos szakértői vizsgálatok. Ezek perbeli szerepére, elrendelésük szükségességére a Legfelsőbb Bíróság számos határozatában hívja fel a figyelmet: „A vércsoport-meghatározás és az antropológiai vizsgálat ezekben a perekben jelentős bizonyíték lehet arra nézve, hogy a gyermek származhat-e az apaként megjelölt férfitől, és ezért e vizsgálatok elrendelése nélkül általában nem lehet megalapozottan határozni.”²² A Legfelsőbb Bíróság mindezzel azt kívánja hangsúlyozni, hogy a származási perekben a természettudományos bizonyítékok olyan nagy jelentőségűek, hogy fogantatásukra gyakorlatilag valamennyi perben sor kerül.

Az e körben elvégezhető orvos szakértői vizsgálatok terén ad tájékoztatást az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 17. számú módszertani levele, amely az *Egészségügyi Közlöny* 1998. évi 7. számában jelent meg. E módszertani levél az Intézet 3. számú módszertani levelének korszerűsítése. Kiadásával egyidejűleg

¹⁹ Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 21141/1975.

²⁰ Csiky Ottó: A családi jogállás. In Kőrös András (szerk.): *A családjog kézikönyve*. I. kötet. Budapest, 2000, HVG-ORAC, 297. o.

²¹ BH 1983.196.

²² Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.956/1967.

a 3. számú módszertani levél – megjelent az *Egészségügyi Közlöny* 1978. évi 8. számában – és ennek 1986. évben közzétett kiegészítése érvényét veszti.

A 17. számú módszertani levél nevesíti azokat a természettudományos vizsgálatokat, amelyeket a származási perekben a bíróság bizonyítékként elfogad. E vizsgálatok között vannak hagyományosak – vércsoportvizsgálat, antropológiai vizsgálat –, és vannak modernek – kromoszóma vizsgálat, DNS-vizsgálat. A szakértő kötelessége, hogy igénybe vegye mindazokat a módszereket, amelyek az apaság tisztázására az adott időben rendelkezésre állnak.²³

A következőkben e vizsgálatokról szólnék néhány mondatban, a teljesség igénye nélkül, kihangsúlyozva néhány olyan momentumot, amely a jogalkalmazók számára megfontolandó lenne.

2.1. A vérséjtek, szérumfehérjék és enzimek vércsoportvizsgálata

A jelenlegi bírói gyakorlat azt mutatja, hogy a vércsoportvizsgálat az a természettudományos vizsgálat, amelyet valamennyi származási perben el kell végezni, a Pp. 300. §-a is ezt nevesíti. A vértulajdonság-rendszerekre vonatkozó vizsgálatok a származási perekben jelenleg elérhető leghathatósabb természettudományi bizonyítékok, mert közvetlenül a származásra szolgáltatnak adatokat.¹⁴ Az ebben a körben adható szakvéleményeknél különböző vércsoportrendszerek vizsgálata jöhet szóba, az 1978-as eredeti, 3. számú módszertani levél még csak 13-at nevesített, ezt 1986-ban 18 vércsoportrendszerre egészítették ki, a jelenleg irányadó 17. számú módszertani levél már 19-et említ, amely a vércsoportvizsgálatot kiterjeszti a DNS-rendszerre is. Ez tulajdonképpen forradalmi újításnak számít a természettudományos vizsgálatok körében.

A Legfelsőbb Bíróság több döntésében kifejtette, hogy a származási perekben a bíróságnak az összes bizonyítási lehetőséget ki kell mérítenie. Ha a vércsoportvizsgálatot csupán hat vércsoport-tulajdonságra végzik el, holott megvolt a lehetősége annak, hogy kiterjesztett vércsoportvizsgálatot rendeljen el a bíróság, e követelménynek nem tesz eleget.²⁵

Hangsúlyozandó, hogy az említett vércsoportrendszerek közül a HLA tipizálásra, a szérumfehérjék izoelektro-fokuszálására, valamint a DNS-rendszer vizsgálatára csak külön, erre szóló bírósági végzéssel – és külön szakértői díj felszámításával – kerülhet sor. E rendelkezés indoka valószínűleg az, hogy e vizsgálatok rendkívül költségesek, és a bíróság csak akkor rendeli el őket, ha a per eldöntése szempontjából feltétlenül szükségesek, illetve ha a bizonyítást indítványozó fél a költségeket megelőlegezi.

A bíróságnak lehetősége van, hogy adott esetben már a vércsoportvizsgálattal egy időben elrendelje annak kiterjesztett vizsgálatát HLA, illetve izoelektromos

²³ Dr. M. Bujdosó Györgyi: Ki az apa? *Magyar Jog*, 2000. évi 7. szám, 425. o.

²⁴ BH 1980. 95.

²⁵ BH 1980. 95.

fókuszálással történő vizsgálatára, ez azonban jelentős többletköltségekkel jár, és főlegesen akkor, ha a kiterjesztés nélkül is megnyugtató származást kizáró szakvélemény adható.

A vércsoportrendszerek nevesítése után a módszertani levél részletesen szól a vizsgálat lefolytatásáról, e vizsgálathoz ugyanis az adott személyektől vérvétel útján nyerik az alapanyagot, valamint említi még a jegyzőkönyv felvételének szabályait is. Kívánatos, hogy a szakértők a felsorolt vércsoportrendszerek vizsgálatát – a rendelkezésre álló lehetőségek szerint – minél több, legalább 15-16 rendszerre végezzék el. Ugyanis ha több vércsoportrendszert alkalmaznak, akkor a vércsoportvizsgálat hatékonyságát a kombinált kizárási esély adja meg. Ha azonban biztos kizárást találnak, a további jellegek vizsgálatától eltekinthetnek.

A szakértő a vércsoportvizsgálat után objektív, természettudományos bizonyítékokat közöl a bírósággal. A vér- és szérumsóport-vizsgálat kizáró eredménye olyan bizonyíték, amely kétséget kizáróan megalapozza az apaság megállapítása iránti kereset elutasítását.²⁶

A 17. számú módszertani levél említést tesz a szerostatisztikai számítások értékeléséről is. Ere azokban az esetekben kerül sor, amikor a vizsgált vércsoportjellegek alapján nem születik származást kizáró eredmény. A százalékos értékben jelentkező végső eredmény alapján, 99,76–99,99% esetében az apaság gyakorlatilag bizonyított, 95,1%-nál magasabb érték alapján – HLA-vizsgálattal együtt – az apaság valószínű.

E körben a HLA-vizsgálat elvégzése tehát akkor indokolt, ha a szerostatisztikai számítás 95% alatti értéket ad, melynek alapján valószínűségi vélemény nem adható. Továbbá HLA-vizsgálatot kell elrendelni minden olyan két- vagy többférfis ügyben, ahol a vércsoportvizsgálat eredménye az apaságot egyik férfi esetében sem zárta ki, vagy ha a vércsoport-vizsgálati leletek ellentétben állnak a per egyéb adataival.²⁷

A vércsoportvizsgálattal kapcsolatban csak az a probléma, hogy nem végezhető el a gyermek egyéves kora előtt. Ilyen esetekben indokolt a kromoszóma vizsgálat, illetve a DNS-vizsgálat elrendelése, a módszertani levél által javasolt fokozatosság figyelembevétele nélkül.

2.2. Antropológiai vizsgálat

Vitás származási ügyekben az első vizsgálati eredmények az antropológiára támaszkodva a húszas évekből Bécsből származnak. Ez idő szerint az apaságvizsgálatra csak az egészen ritka örökletes elváltozások alapján volt lehetőség, mint például az összenőtt ujjak, örökletes rövidujjúság.²⁸

²⁶ BH 1996. 206.

²⁷ *A polgári perrendtartás kommentárja*. CompLex CD Jogtár. KJK–KERSZÖV, 8. o.

²⁸ Dr. M. Bujdosó Györgyi: A származásmegállapítással kapcsolatos szakértői tevékenység és háttere. *Családi Jog*, 2003. évi 1. szám, 16. o.

A módszertani levél e vizsgálat elemzésével kapcsolatban megjegyzi, hogy ennek eredménye általában valószínűségi értékelést ad, csak ritka átöröklődő tulajdonságok esetében lehet perdöntő bizonyíték. Az antropológiai vizsgálat elvégzése akkor lehetséges, ha a vércsoportvizsgálatok eredménye nem zárja ki az apaságot.

Ha a vércsoportvizsgálat eredménye nem kizáró – különösen ha azt az alperes férfi is kéri – az antropológiai vizsgálat elrendelésére is szükség lehet.²⁹

Az antropológiai vizsgálat a morfológiai jellegekre, a tenyér- és ujjlécrajzolatokra terjed ki. A vizsgálat a gyermek egyéves életkora előtt nem végezhető el, és eredménye annál nagyobb, minél idősebb a gyermek. A szakértő az öröklött jelleg, a domináns tulajdonság és a hasonlóság alapján, az összehasonlító fényképfelvételek értékelésével igen valószínű, valószínű, lehetséges valószínű, nem valószínű, kizárt vagy nem eldönthető véleményt adhat.³⁰

Véleményem szerint e vizsgálat elrendelése csak rendkívül szűk körben lenne indokolt – tekintettel arra, hogy a természettudomány fejlődése révén sokkal megbízhatóbb vizsgálatok állnak már rendelkezésre. Továbbá amikor a bíró szeme előtt a költségkímélés eszméje lebeg, akkor fontolóra veszi azt, hogy egy antropológiai vizsgálat tulajdonképpen nem igazán alkalmas arra, hogy ítéletet alapozzon meg. Ha a vércsoportvizsgálat alapján elkészített szerostatisztikai számítás nem hoz megnyugtató eredményt, indokoltabb lenne rögtön kromoszóma vizsgálat vagy DNS-vizsgálat elrendelése. Persze adódhatnak kivételes esetek is. Amikor például rassz differenciáról van szó, az antropológiai vizsgálat önmagában is eredményre vezethet, a többi vizsgálat elrendelése teljesen fölösleges lenne.³¹

2.3. Kromoszóma vizsgálat

A kromoszóma vizsgálat eredménye döntő lehet akár a származás kizárása, akár bizonyossága tekintetében. E szakértői vizsgálat rendkívül munkaigényes, ezért elrendelése csak akkor célszerű, ha egyéb vizsgálati módszerekkel nem volt elérhető a kívánt eredmény, vagy ha valamelyik fél meghalt, és ezért szűkül a vizsgálható személyek száma. Ez utóbbi esetben elegendő ez az egy vizsgálat is.

A kromoszóma vizsgálat előnye, hogy a kromoszóma – hasonlóan a vércsoportokhoz – az egész élet folyamán állandó, jellemző az egyénre. Segítségével azonban akár a magzati életben is elvégezhető, és megszerezhető a származásra vonatkozó közvetlen bizonyíték.³²

A kromoszóma vizsgálat elrendelésénél tehát a fokozatosságot minden esetben be kell tartani. Ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság egyik határozata arra mutatott rá, hogy ha „a vércsoportjellemzők alapján kialakított szakvélemények sze-

²⁹ BH 95/1980./3.

³⁰ *A polgári perrendtartás kommentárja*. CompLex CD Jogtár. KJK–KERSZÖV, 8. o.

³¹ Dr. M. Bujdosó Györgyi: A származásmegállapítással kapcsolatos szakértői tevékenység és háttere. *Családi Jog*, 2003. évi 1. szám, 17. o.

³² Dr. M. Bujdosó Györgyi: Ki az apa? *Magyar Jog*, 2000. évi 7. szám, 427. o.

rint az alperes apasága tekintetében valószínűségi vélemény nem adható, az antropológiai vizsgálat valószínű eredménye pedig önmagában nem elegendő a származás eldöntéséhez. A megalapozott döntéshez az anya kromozómvizsgálatának elrendelésére lett volna szükség.”³³

Amennyiben a vér- és szérumszövetek vizsgálatának, a HLA-vizsgálatnak együttes biostatistikai értéke 99,928%, a kivételes esetekben igénybe vehető kromozómvizsgálat elrendelése szükségtelen.³⁴

2.4. DNS-vizsgálat

1998-ban hazánkban bevezetésre került a DNS-rendszerekre kiterjeszhető vércsoportvizsgálat. Ez azért jelentős, mert e vizsgálatban a hibalehetőségek gyakorisága mindössze ezrelékekben mérhető. Indokolt elrendelni minden olyan esetben, amikor a klasszikus vércsoportokkal és a HLA-rendszerrel a perbe vont férfi apaságát nem lehet egyértelműen kizárni.

A DNS-analízis azért is jelentős, mert már közvetlenül az örökítő anyag szintjén vizsgálja az egyedi tulajdonságokat. E technikával a származás egyértelműen eldönthető. Erre akár már a terhesség alatt sor kerülhet, vagy közvetlenül a szülés után, és akkor is, amikor az anya, illetve a vélelmezett apa elhalálozik.³⁵

A különbség a kromozóma- és DNS-vizsgálatok között az, hogy amíg a kromozómák esetében a teljes kromozómát, addig a DNS-vizsgálatok során csak egy-egy adott kromozóma megfelelő szakaszát teszik vizsgálat tárgyává.³⁶

A vizsgálathoz az anyagot általában egyszerű vénás vérvétel útján nyerik – csakúgy, mint a kromozómvizsgálatnál –, bár az utóbbi időben egyre gyakrabban szájnyálkahártyából nyert anyagot is használnak.³⁷

A bírói gyakorlat azonban igen mostoha a DNS-vizsgálatokkal kapcsolatban. Csak szűk körben rendelik el – pedig, mint említettem, ennek lehetőségét már említi a 17. számú módszertani levél, a 3. számú módszertani levéllel ellentétben –, valószínűleg költséges volta miatt.³⁸

Tanulságul egy példát említenék, amely megvilágítja a DNS-vizsgálat alkalmazásának jelentőségét: adott ügyben a kiterjesztett vércsoportvizsgálat eredménye 99,4%-os volt. Ez az anya állítását igazolta, gyermeke nemzőapja az alperes. Ezt

³³ BH 233/1993./4.

³⁴ BH 317/1994./6.

³⁵ Dr. Lászik András, PhD. – dr. Osztoivits András: XXI. századi orvos szakértői módszer a peres eljárások szolgálatában. *Magyar Jog*, 2001. évi 12. szám, 739. o.

³⁶ Dr. M. Bujdosó Györgyi: A származásmegállapítással kapcsolatos szakértői tevékenység és háttere. *Családi Jog*, 2003. évi 1. szám, 18. o.

³⁷ Dr. M. Bujdosó Györgyi: A származásmegállapítással kapcsolatos szakértői tevékenység és háttere. *Családi Jog*, 2003. évi 1. szám, 18. o.

³⁸ A konferencián elhangzottak szerint egy apasági perben elrendelt DNS-vizsgálat költsége eléri a 300 ezer forintot is.

követően a bíróság kijelölt egy másik vércsoport-laboratóriumot a vércsoportvizsgálat megismétlésére. Itt a még több vércsoportmarkerre kiterjesztett eredmény igazolta a már korábban kiadott szakvéleményt. Az alperes azonban igazának tudatában további bizonyítást kért, a bíróság ennek helyt adva DNS-vizsgálatot rendelt el. E szakértői vélemény kizárta a kérdéses férfi nemzőapaságát. Ezen ellentmondást feloldandó, döntő bizonyítékként kromoszómavizsgálatra került sor, amely alátámasztotta a DNS-vizsgálat eredményét, tehát az alperes nemzőapaságát kizárta.³⁹

Megemlítendő még (miután az orvos szakértői vizsgálatok igen magas, sőt egyesek, mint például a DNS-vizsgálat, kirívóan magas költségekkel járnak), hogy ezek a vizsgálatok annak ellenére, hogy a származási perek tárgyi költségmentesek,⁴⁰ a tárgyi költségmentesség ezen vizsgálatok költségének előlegezése és megfizetése alól nem mentesít. Csupán a személyes költségmentesség engedélyezése esetén mentesül a fél ennek előlegezése és megfizetése alól.

3. A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK BÍRÓSÁGI ÉRTÉKELÉSE

Az orvos szakértői bizonyítékok értékeléséről is számos eseti legfelsőbb bírósági határozat szól. Ma már egyöntetűnek mondható a bírói gyakorlat abban, hogy a megnyugtató eredményt adó, a származást kizáró vércsoportvizsgálat eredménye a tanúvallomásokkal szemben is döntő bizonyíték, mert szubjektivitástól teljesen mentes, objektív természettudományos eredményen alapul.

Következetes a Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata abban is, hogy a vércsoportvizsgálatnak csak akkor van teljes hatályú bizonyító értéke, ha a szakértői vizsgálat a szabályoknak mindenben megfelel, és a szakvélemény nem hagy semmi kétségre okot.

Ha a bíróság szükségesnek látja, elrendelheti a vizsgálat megismétlését más intézetben. Eltérő orvos szakértői vélemények esetén pedig szükséges az ETT Igazságügyi Bizottsága felülvéleményezésének beszerzése.⁴¹

E perekben az orvos szakértői vizsgálatok ügydöntő jelentőségűek, ezért a Pp. 300. §-a rendelkezik a vizsgálatra kötelezésről. A bírói gyakorlat szerint a nélkülözhetetlen szakértői vizsgálat megghiúsulását annak terhére kell értékelni, aki mindebben hibás. Ez adott esetben olyan következményekkel járhat, mintha kizáró vércsoport-vizsgálati eredmény született volna, illetve azt igazolja, hogy a gyermek az apaként megjelölt férfitől származhat.⁴²

³⁹ Dr. M. Bujdosó Györgyi – dr. Sótónyi Péter: Szakértés és ítélet apasági perekben. *Magyar Jog*, 2000. évi 11. szám, 668. o.

⁴⁰ 6/1986. (VI. 26.) IM rendelet 3. § (2) bekezdés.

⁴¹ BH 283/1978./2.

⁴² Csiky Ottó: A családi jogállás. In Körös András (szerk.): *A családjog kézikönyve*. I. kötet. Budapest, 2000, HVG–ORAC, 306. o.

Egy másik határozatában arra mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság, hogy a szakértői túlbizonyítás szükségtelen. Ezzel a megállapítással kapcsolatban azonban aggályok vehetők fel. Mert bár az érthető, hogy egy „valószínű” eredménnyel végződött kromoszóma vizsgálat után szükségtelen a DNS-vizsgálat elrendelése,⁴³ bár ilyenkor is adódhatnak különböző génmutációkból eredő hibaszázalékok, amelyeket a tudomány jelenlegi álláspontja szerint csak a különböző tesztrendszerek (vércsoport, HLA, kromoszóma, DNS) kombinálásával lehet kiküszöbölni.⁴⁴ Viszont volt olyan ügy is, ahol a szakvélemény a semleges zónában volt, ennek ellenére nem kértek további vizsgálatot, megítélték a kérdéses férfi apaságát.⁴⁵ Meggondolandó, hogy amikor az orvos szakértői vélemény az apaság bizonyosságát igazolja, miért kell ennek az apaság nagyfokú vagy igen nagyfokú valószínűsége kimondásánál megállnia. Míg a bizonyosság kimondása, a bizonyosság megtudása az apa részéről adott esetben hozzájárulhat a gyermekéhez való valamiféle közeledéshez. A bizonyosság kimondásának bátoratlan megkerülése az apaság bírói ítélettel való megállapításakor az apában éppen ezt a hiányt erősíti fel, és apaságának valós voltát az apaságát megállapító bírói ítélet ellenére megválaszolatlanul hagyja.⁴⁶ Tehát a családjogi ítélkezés sajátosságaira figyelemmel elő kell forduljanak olyan esetek is, amikor a bíróság látszólag felesleges további szakértői bizonyítást rendel el. Erre akkor kerülhet sor, ha a per adataiból úgy tűnik, hogy ha a perbe vont férfi a gyermek származását illetően számára is megnyugtató bizonyosságot kap, akkor lehetőség nyílik az apai jogállás jogi rendezése mellett annak a tartalmában is megfelelő szülő-gyermek viszony kialakítására a kiskorú felperes és az alperes között. Ez pedig a gyermeknek feltétlen érdeke!⁴⁷

Azzal viszont messzemenően egyetérthetünk, hogy az apasági perekben jelentős egyéni és társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a gyermek a vér szerinti apával kerüljön jogilag is rendezett szülő-gyermek kapcsolatba. Ezért lényeges a jó együttműködés a bírák és szakértők között, így a felek érdekében kialakíthatják, hogy az adott esetben milyen természettudományos vizsgálatokra lehet, illetve van szükség.⁴⁸

⁴³ BH 2000. 405.

⁴⁴ Dr. M. Bujdosó Györgyi: A származásmegállapítással kapcsolatos szakértői tevékenység és háttere. *Családi Jog*, 2003. évi 1. szám, 19. o.

⁴⁵ Dr. M. Bujdosó Györgyi – Dr. Sótornyai Péter: Szakértés és ítélet apasági perekben. *Magyar Jog*, 2000. évi 11. szám, 667. o.

⁴⁶ Dr. Weiss Emília: Néhány gondolat a családjog folyamatban levő kodifikációs munkálataihoz. *Családi Jog*, 2003. évi 1. szám, 10. o.

⁴⁷ *A családjogi törvény kommentárja*. CompLex CD Jogtár. KJK–KERSZÖV, 5. o.

⁴⁸ Dr. M. Bujdosó Györgyi – dr. Sótornyai Péter: Szakértés és ítélet apasági perekben. *Magyar Jog*, 2000. évi 11. szám, 668. o.

SUMMARY*

On 23 April 2004, a conference was held at Debrecen University by the Civil Rights and Civil Law Procedure Departments of the Faculties of Law of the Universities of Debrecen and Miskolc under the title “The Fifty Years of the Family Law Act”. The purpose of the conference was to commemorate the Family Law Act, passed in 1952, but remembering the past also presented a fine opportunity to take stock and to devote attention to the new Family Law Act that is in the making.

The present volume consists of lectures held at the conference. The first part contains theoretical studies discussing the current problems of family law and family legislation in Hungary, a new member of the European Union. The common conclusion of these studies is that all that carries the seeds of evolution or is suitable for moving ahead should be taken over from the past, and everything that has become outdated and is no longer in harmony with European legal development should be discarded.

The second major part is historical. Topics of the studies included here range from 19th century matrimonial law to the creation and antecedents of the 1952 act as well as its afterlife. These studies investigate the historical roots of the legislative changes, and the dogmatic evolution of family law. They throw light on a peculiar, non-typical route of legal development whereby the Family Law Act rose from one of the basic legal measures of the Communist dictatorship to an early precedent of modern legal institutions.

The third part is devoted to the problems of legal practice. The issues raised are far from being fully representative. Still, they point at some very central and highly topical problems of current legal practice, problems that must be resolved. The matrimonial right problems of entrepreneurial property, for instance, are as important in our times as are the psychological and social aspects of divorce or the problems of child custody.

The authors of the volume are professors, university lecturers, judges and lawyers. Family law for them is not only a problem that they teach and study but also a matter of commitment to a largely neglected area of law. We are thankful that Gondolat Publishers decided to support our initiatives and published this book, helping thereby our efforts to put family law back to the place that it deserves.

Tamás Gyekiczky
Editor

* Translated by Pálné Dr. Juhász Edit.

GONDOLAT – DEBRECENI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK KIADVÁNYAI

A kötet, amit az olvasó a kezében tart, a családjog aktuális kérdéseivel foglalkozik. A családjog mai problémáinak át-gondolására a családjogi törvény megalkotásának 50. év-fordulója adott alkalmat. Debreceni évfordulós konferen-ciánkon bírák, ügyvédek, egyetemi oktatók kerestek arra a kérdésre választ, mit lehet és kell megőrizni a családjog ötven évéből, és mit nem szabad továbbvinni magunkkal. A választ szakmai tanulmányokba csomagolva tárjuk az ol-vasó elé, ám szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy vá-laszaink mindenkit érintenek itt és most, mert a családjog az a jogág, amely életünk minden rezdülését összefogja.

1890 Ft

